

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Aproximació al moviment cultural popular abans de la guerra: Ateneus obrers i cultura popular a Catalunya 1902-1939

L'Ateneu enciclopèdic popular de Barcelona

Pere Solà

SETEMBRE 1976

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

INDEX ALFABETIC

INDEX DE MATERIES

INTRODUCCIO.....	3
------------------	---

PRIMERA PART

APROXIMACIO A LA CULTURA POPULAR A CATALUNYA, DE LA RESTAURACIO A LA GUERRA CIVIL.

I. QUESTIONS PREVIES

Cultura é analfabetisme.....	7
Les condicions materials de vida: l'explotacio del treball i del lleure.....	12 ↓
Semàntica de l'adjectiu <u>obrer</u> aplicat a la cultura..	16
Què hem d'entendre per Ateneu?.....	16

II. LA CULTURA COM A ARMA D'EMANCIPACIO SOCIAL AL SEGLE XIX

Les noves formes de difusió de saber.....	21
El marc politico-legal de la producció cultural.....	28
L'Ateneu Català de la Classe Obrera.....	29
L'Ateneu Obrer de Barcelona.....	29
La Il.lustració Obrera de Tarragona.....	36
Altres centres de cultura popular.....	42
La funció dels ateneus finiseculars.....	40

III.EXTENSIO CULTURAL I CULTURA DE CLASSE AL S. XX	
L'anomenada "Extensió Universitària".....	44
Ateneus i ensenyament tècnic elemental.....	46
La crisi dels ateneus obrers.....	48
L'aparició de nous centres a Barcelona.....	50
Repasada del moviment ateneístic espanyol....	55
Cultura i ideologies obreres.....	36
IV.INICIATIVES I PLANTEJAMENTS OFICIALS	
L'educació "general" vista per la Mancomunitat..	59
Política d'extensió cultural de la Generalitat..	65
Els plantejaments oficials estatals.....	71
<u>NOTES DE LA PRIMERA PART</u>	74

SEGONA PART

LA PROBLEMÀTICA DELS CENTRES DE CULTURA:L'ATENEU ENCICLOPÈDIC POPULAR DE BARCELONA

I. UNA TRADICIO ASSOCIATIVA CULTURAL	
L'heterogeneïtat de formes associatives.....	115
L'abundància de formes associatives culturals....	116
Relació urgent d'entitats de cultura popular.....	117
II.LA HISTORIA DE L'ATENEU ENCICLOPÈDIC POPULAR	
El naixement de l'entitat.....	139
Consolidació i època àlgida.....	144
La Dictadura.La Segona República,la Guerra.....	150
III.ORGANITZACIO I FUNCIONAMENT DE L'AEP	
Estatuts.....	167
Els socis.Els quadres directius.....	171
Les publicacions.....	175
IV.ACCIÓ CIUTADANA DE L'ATENEU ENCICLOPÈDIC POPULAR	

Els cicles de conferències.....	186
Cursos i Biblioteca del centre.....	190
L'activitat de les diferents seccions.....	199
La visió dels problemes socials, a l'Enciclopèdic..	209
La significació de l'AEP en el context socio-cultu- ral català.....	236
<u>NOTES DE LA SEGONA PART.</u> <small>↓ DE LA CONCLUSIO</small>	253
<u>CONCLUSIO</u>	248
APENDIXS	
El contingut del NAEP, 1920-1923.....	286
Records de Jean Alavedra, Opalf Tubau, Josep Parunella i Pau Vila.....	303
Alguns quadres estadístics d'abast general.....	319
Entorn del concepte de cultura i l'ús que en fem en aquest treball.....	327
<u>INDEX ALFABETIC</u> ===.....	349
<u>INDEX</u>	350

INTRODUCCIO

En aquest llibre em proposo explorar ~~el tema~~
~~per què té gran interès; i reflexionar i al mateix~~
~~tema: el del ~~reconstrucció~~~~ les modalitats i continguts
del moviment cultural popular "d'abans de la guerra".

Em sembla que aquesta exploració, aquest
encetar el tema, pot tenir un interès doble. Per un
cantó, l'obra pot aportar la seva pedreta en la
reconstrucció i valoració d'aquest mateix fet cultural
popular amb totes les seves contradiccions i manifes-
tacions multiformes.

Però també crec que amb aquest llibre puc
contribuir a la discussió d'alternatives culturals
crítiques que tanta falta ens fan en aquests moments
de represa; i, evidentment, no pas per repetir mimèti-
cament ^{experiències} ~~situacions~~ passades que responen a altres
situacions.

La primera part de l'estudi és una aproximació
a la cultura popular a Catalunya, de la restauració
a la guerra civil.

La segona part tracta, en primer lloc, de descriure
i catalogar, en la seva varietat, les nombroses entitats
de cultura popular i obrera de l'època esmentada. I
incideix sobretot en la consideració d'una riquíssima
experiència com fou la de l'Ateneu Enciclopèdic Popular
de Barcelona, entitat sense la qual un estudi del que
se n'ha dit ^{l'època del} Noucentisme català quedaria coix per força.

La tercera part, podrien dir, del llibre la constitueixen els apèndixs i gràfiques, i les entrevistes. També inclou aquí una reflexió sobre el concepte de cultura i sobre la seva dinàmica alhora fetitxitzadora i crítica... Però, què hi voleu!, mentre no s'inventi un altre nom, l'únic que se'ne ha entenedor per a una sèrie de foto és el de "cultura".

El marc metodològic del treball és Catalunya Principat, i -si tan n'empnyeu- Barcelona. Cal, en un moment ulterior, prolongar les investigacions tan en direcció del ~~rest~~ resta de Catalunya, camp i ciutat, com en la direcció dels altres països catalans, sense perdre ^{de vista} ~~és~~ clar, la dimensió de tot l'estat espanyol, per raons òbvies.

Vull agrair l'ajut i col·laboració de Jordi Porta, Joaquim Ferrer, Albert Feres Baró, Josep Barunella, Joan Alavedra, Opali Tabas, Jordi Arjor i Montserrat Condominas. La confecció d'aquest llibre i l'obtenció de dades monogràfiques sobre l'Atenció enciclopèdic Popular ha estat possible gràcies a una beca de la Fundació Jaume Bofill. També he d'agradar el moti etimològic de Jopu Me Pimand, i la família Joli per haver-me facilitat la consulta de l'obra històrica de Alexandre Joli.

En fi, sóc molt conscient de les limitacions d'un treball històrico-social amb aquest, i que no poté ser res més que una primera aproximació...

PRIMERA PART

APROXIMACIO A LA CULTURA POPULAR A CATALUNYA, DE LA
RESTAURACIO A LA GUERRA CIVIL.

I. QUESTIONS PREVIES:

Cultura i analfabetisme.-Les condicions materials de vida; l'exploració del treball i del lleure.-Semàntica de l'adjectiu obrer aplicat a la cultura. Què hem d'entendre per Ateneu?

Evidentment, parlar de cultura popular és referir-se, al menys en principi, a un veritable calaix de sastre.

En aquest estudi he optat per assumir l'ambigüitat del qualificatiu popular, determinada per l'ús doble ^{que és} susceptible d'adoptar. Un projecte cultural o un centre ateneístic és "popular" o s'atorga aquest apel·latiu en el cas(a) que sigui un centre o projecte realment de les classes populars (obrers no qualificats, obrers qualificats de la indústria, camperols, menestrals, artesans...), o almenys dels organismes de masses que les representen i tradueixen els seus interessos.

Però hi ha també una segona situació(b) en què atribuïm a l'adjectiu de "popular" a un projecte ~~del~~ (més ben dit l'hi atribueixen els mateixos propulsors del projecte) amb unes intencions clarament "ideològiques". Així, per exemple, el projecte endegat pel pare jesuïta Gabriel Palau de sindicalisme catòlic, o almenys d'estudis socials des d'una perspectiva catòlica, és evident que constituïa, almenys en principi, un projecte intencionalment adreçat al poble, als obrers industrials, però que no havia partit d'aquests. El nom donat a aquest projecte, que durà de 1907 a 1916, d'Acció Social Popular expressava, de tota certesa, ~~una~~ una intenció o intencionalitat vers el "poble", ~~que~~ ^{però} no pas uns continguts i una estratègia de classe.

La mateixa ambigüitat perceptible en el terme "popular" es dona al terme "obrer": un ateneu podia ser (dir-se) obrer, bé perquè fós al servei d'una cul-

atribuït a dir, sovint no confessa

tura de classe, bé per la intenció que movia els fundadors i mantenedors del centre, que podia ser, per exemple, la d'"arribar" als obrers amb mires d'agostolat o amb mires de formar una élite de mà d'obra instruída, sotmesa i disposada a prendre lloc en la jerarquització de funcions de l'estructura social.

Tot això té per resultat que en bon nombre de casos, el nom no s'ajustava. Ara bé, atesa la característica d'aquest treball, adoptau l'acceptació més àmplia del terme "popular", independentment de la meua personal visió o concepció que, evidentment, té part en d'uns criteris més restrictius.

Es gairebé un lloc comú parlar de la "pobre" o "poca" cultura del poble treballador de les ciutats i mitjans rurals de l'Espanya de les primeres dècades de segle. A Catalunya la situació seria una mica millor, però no pas tant.

La veritat és que sempre m'han fet por els adjectius que amb massa lleugeresa molts autors encolumnen al mot cultura. Adjectius d'abst^a qualitatiu com és ara "cultura pobre" o "rica" o quantitatiu com "molta" o "poca" cultura. Hi ha massa subjectivisme i vaguetat al darrera.

Potser és per aquesta raó (apart és clar de la quasi total absència d'estudis sistemàtics en aquest camp) que els historiadors "generalistes" redueixen la consideració dels fets culturals, generalment, a mer apèndix més o menys crutjós al final dels seus tractats. I, així, l'estudi de la formació i evolució de les nostres formes culturals i ideològiques en relació a l'evolució del mode de producció i estructura econòmica, i en relació també als canvis jurídic-polític-institucionals està totalment per fer.

Hom estudia la "Cultura" com quelcom ^{mi que} super-estructural. ^{accidental} No que no s'admeti la seva vinculació, i ^{dialèctica} adhuc dependència, en relació als factors de base econòmic-socials. Però es considera que els lligams són massa complicats, i se'n deixa de banda l'estudi. D'això en resulta una visió dels fenòmens culturals com ^u esdeveniments en certa manera al marge de la ~~llua~~

de la lluita de classes, per exemple,

Jo crec que sovint patim de l'aplicació d'esquemes mentals presents, actuals, a situacions que han de ser considerades segons pautes diferents. Això fa que ens equivoquem quan establím una correspondència massa directa entre, per exemple, les xifres d'analfabetisme, i la cultura d'una comunitat o d'un Estat. Una xifra alta o altíssima d'alfabetització és perfectament compatible amb un grau també elevadíssim de sub-cultura humana, cívica i política, i d'"aborregament". I, a l'inrevés, un grau elevat d'analfabetisme, és compatible amb formes i modalitats de cultura relativament refinades i a l'escala "humana".

I el mateix que he dit del grau de alfabetització és vàlid per al grau d'escolarització. O almenys no té perquè no ser-ho.

Una visió dels fets culturals que lligui massa mecànicament el grau i la qualitat d'una cultura al nivell d'escolarització d'una comunitat o d'un Estat, i a les seves cotes d'alfabetització, pot incórrer en el risc de menysvalorar diverses formes de cultura oral i associativa (mutualisme, ^{societats de} resistència, etc). Quan són precisament sovint aquestes formes les que més caracteritzen les principals manifestacions culturals de la massa obrera i camperola de Catalunya i de tot l'Estat Espanyol.

Perquè, en definitiva, cultura i praxis, reivindicació humanitzadora són indissociables. Cultura és indestriable de tensió cap a l'alliberament individual i social de traves materials i morals, de la misèria material, de la fam i de l'obscurantisme.

A la fi del treball trobareu una sèrie de gràfiques i quadres estadístics sobre analfabetisme a l'Estat i a Catalunya, i altres nacionalitats i regions; xifres sobre població lectora a Espanya per nacionalitats i regions, distribució de la població escolar cap a 1930 a Espanya, etc. No cal dir que el seu valor només és indicatiu.

Les condicions laborals del poble treballador, dels obrers, al llarg del ^{de n}període històric enfocat per aquest treball, quasi impossibilitaven l'expandiment humà (cultural). Això és veritat per l'home obrer, però encara ho és més per a la obrera, i sovint per als infants d'ambdós sexes. Resulta molt esclaridor i sumament interessant el treball publicat per Balcells (Recerques, 2, 1972) sobre les "condicions laborals de l'obrera a la indústria catalana" de les primeres dècades d'aquest segle. Es calcula que l'any 1913 el pressupost d'una família obrera (parella i dos fills) era de 5,75 ptes diàries; en canvi el salari normal d'un obrer industrial barceloní no passava de quatre pessetes (3,85-4 ptes). El cost de la vida produït per la guerra imperialista va fer que l'any 1919 les despeses de la família obrera s'haguessin disparat fins a assolir les 9,45 ptes diàries.

Quant a la jornada laboral, ens pot servir d'indicador la que acomplien els treballadors de la indústria tèxtil barcelonina l'any 1912. Segones dades oficials, la setmana laboral de les dones era de 60 a 64 hores al Pla de Barcelona, i a la Muntanya era generalment de 66 hores, però se n'arribaven a treballar 70.

Bempre en el ram tèxtil, pel febrer del 73 els obrers de la indústria cotonora de Barcelona assolien la reivindicació de les 11 hores. Durant la última dècada del XIX els treballadors lluitaven per aconseguir les vuit hores, la prohibició del treball nocturn per

a les dones i els menors de 13 anys, i la prohibició del treball per als menors de 14 anys. L'obtenció d'aquestes reivindicacions va costar un piló de sacrificis. Un dels moments àlgids d'aquesta lluita va ser la vaga general (mig guanyada) tèxtil de 1913, una de les reivindicacions de la qual era la jornada de 9 hores. Un dels efectes de retruc d'aquesta important vaga va ser estimular el compliment d'una llei de 1912 que apuntava a suprimir gradualment el treball de nit femení a les indústries.

L'altre moment ^{culminant} ~~àlgid~~ d'aquests anys (pel que fa a la conquesta d'unes condicions laborals menys inhumanes) ve representat per la vaga de La Canadenca esdevinguda vaga general. Aquest conflicte fou la causa, com se sap, del decret del 3 d'abril de 1919 que establí la jornada màxima de vuit hores. Ara bé, una cosa era la llei i una altra era la realitat amb tota la seva allau de trampes i infraccions a l'establert...

Quant als salaris, segons dades dels inspectors de Treball, l'any 1913 en la indústria cotonera -que era la segona en importància a Barcelona pel nombre d'operaris- les obreres bones guanyaven normalment de 20 a 25 ptes setmanals. Era una minoria, a part dels encarregats de secció, naturalment, que arribava a les 40,25 ptes setmanals que calien per a mantenir una família obrera mitjana. A Girona (província) els salaris encara eren més baixos. Segons l'Inspector de treball, l'any 1913 els salaris diaris d'un home oscil·laben entre 2.50 i 4.50 ptes; els de les dones anaven d'1,5 a 3,50; els nens cobraven entre 0,70 i 1,25 ptes diàries. Cal tenir en compte, per altra banda que de 1905 a 1913 els jornals s'havien pràcticament estabilitzats, mentre que el cost de la vida havia pujat d'un 25%.

Com ha fet veure Balcells, a qui manlleven aquestes dades, les dones treballaven en condicions molt pitjors que els homes a les principals branques industrials catalanes, en les quals, precisament, predominaven elles, com és ara la confecció i la indústria tèxtil cotonera. En canvi, rams com la metal·lúrgia, en què predominaven els varons, com també alguns sectors del tèxtil, cobraven més a proporció i ja havien assolit, abans de 1913, la jornada de 9 hores, condició només superada pels obrers de la construcció que treballaven vuit hores diàries. En fi, el mateix autor ens dóna les xifres del cens obrer de 1905 de la ciutat de Barcelona, segons dades tretes de l'Anuario Estadístico de la Ciudad de Barcelona d'aquesta data. "Treballaven a la ciutat 155.822 obrers manuals, dels quals 111.669 eren homes i 44.129 eren dones. Aquestes constituïen, per tant, el 28% de la classe obrera barcelonina, i els homes el 72%. Les obreres representaven aproximadament el 15% de la població femenina de la ciutat, que l'any 1905 tenia 561.755 habitants, el 27% dels quals pertanyien a la classe obrera".

[En aquest programa va després del segon
paràgraf de la pàg 16]

El mot "ateneu" respon, ~~segons he vist,~~
a una idea de centre de difusió, més que no pas de pro-
ducció, ~~del~~ béns científics i culturals. De totes maneres,
el terme va ser objecte, en el període ressenyat, d'un ús
immoderat, de manera que els promotors de centres culturals
populars preferiren, ~~a~~ ^{de vegades} ~~emprar~~ altres noms, com
ara "club", "cercle", "institut", etc.

Normalment el terme "ateneu" anava seguit
d'un o vèrios adjectius que especificaven l'orientació
ideològica i els propòsits originaris de l'entitat. Ara bé,
aquests adjectius sovint despisten: la qualificació d'"obrer"
no és de cap manera una garantia d'orientació de classe. Però
en conjunt donen una idea de la coloració ideològica del
centre.

Val a dir, també, que durant la Segona República
sorgeixen ^{a Catalunya} molts de grups i entitats culturals especialitzats
en aspectes concrets, com poden ser el naturisme, l'esperanto,
la difusió de les idees pedagògiques, etc. Això representa una
novetat en relació als antics ateneus de caire més enciclopèdic
i estructurats en diverses seccions d'activitats en principi
variades.

A primer cop d'ull)

semblaria ~~és~~ difícil ^{per no dir impossible} confegir un estudi que tracti d'entitats tan vagues, tan imprecises en el seu concepte, com poden ser els "ateneus obrers" o la "cultura popular". Fa efectivament de mal dir on comença i on acaba el caràcter "popular" d'un programa o institució cultural. ~~On~~ on comença i on acaba el caràcter "obrer" d'un ateneu.

Un "ateneu", almenys en l'accepció que ens ha arribat de finals del segle XVIII, és una institució, una casa que crea i acull cultura, que difon i confronta alternatives culturals, fruit del treball de la raó humana, i que poden ser de caire tan aviat científic com literari.

Per la seva banda el concepte de cultura encara té menys, si és possible, per on agafar-s'hi que el d'ateneu(1). Cultura seria quelcom així com aquella esfera que fa referència a l'activitat conscientment humanitzadora de les col·lectivitats. El que, pels anys 20, molts en deien 'bonreu de l'esperit', en una terminologia que feien seva fins i tot els grups d'ideologia materialista i que avui ens sona una mica estranya. La cultura seria un ~~col~~^{lleure}, però no un ~~col~~^{lleure} eixorc sinó productiu, humanitzador, alliberador; seria el temps del creador. La cultura reclama això: oci, temps lliure. I aquesta és precisament una constant exigència del món treballador de l'època: temps lliure per instruire-se, per cultu'tzar-se, per enriquir-se, per alliberar-se... Sense temps lliure de franc, no té sentit la idea d'escoles i universitats per als treballadors.

Anem ara als adjectius "obrer" i "popular".

L'època a la qual ens referim, en especial la segona meitat de la Restauració i la Segona República empenen aquests adjectius fins a la saturació; són termes que acaben no volent dir res; la prova és que sovint cal un altre adjectiu caracteritzador de l'activitat que es duu a terme a tal o tal centre. El mateix Enciclopèdic Popular (Ateneu) té necessitat de ^{recourir a} la noció - que l'associa a l'obra europea de les Universitats populars - d'"enciclopedisme"; ~~per a~~ ^{un centre enciclopèdic és} un centre enciclopèdic és un centre que es planteja una estratègia entenedora i didàctica per a comunicar el saber de totes les branques, científiques, literàries i sociològiques.

La mateixa imprecisió envolta el terme "obrer". Escorcollant una mica resulta que tal casal obrer és subvencionat tan migradament com paternalística per una central patronal. O que tal ateneu obrer practica una manera de concebir la cultura perfectament antitètica amb la noció de lluita de classes... ~~hi ha don~~ ^{En el període estab} ~~ateneus~~ ^{dat trobam} ateneus "obrers" patronals, mixtes i pròpiament obrers, societaris o sindicals. Donades les dificultats a fer-se amb dades concretes de cadascun d'ells, sovint no es pot destriar quin calaix és el que els pertoca. Aquesta dificultat invalida qualsevol intent de classificació d'aquests centres per la seva significació social i política de classe.

Però és que la cosa es complica força més si ens posem a pensar que nosaltres, com a historiadors, tampoc ~~no podem~~ ^{traballam} amb idees perfectament clares sobre el tema. Qui s'atreveria a donar una definició universalment vàlida d'un terme tan ~~universalment~~ ^{comunament} utilitzat com és ara cultura?

La Història de la cultura en aquest país està per Ferraterre una història que desfogà els nites de sempre, neoclassicista, neocentista, etc., etc. Els historiadors que jo còpiga s'ha dedicat a estudiar l'evolució i reproducció de formes culturals i ideològiques, a partir de l'evolució de la situació material del país i resant un compte la dialèctica dels fets històrics i de les institucions de cultura. És concretament, amb una feina a l'història la importància de les institucions culturals no estava en relació amb la cultura oficial. (2) ^{talís}

Al mateix temps als seus historiadors que se n'ocupen una mica tendeixen a sobrevalorar la importància de l'escola com a element conformador i reproductor d'ideologies socials i de cultura. Projecten la imatge de l'aparell escolar (curricul i política d'estat, vegeu a Althusser (3)) a diverses èpoques del passat. Així vegeu de nou a Ferraterre amb la de Martines Guzmán lo que s'afirma (4):

"Las organizaciones obreras, sobre todo desde 1901, siguieron su propia vía educativa en Centros como la Escuela Nueva (socialista) o la Escuela Moderna de Ferrer (anarquista); escuelas y centros a los que concurrían muy limitados alumnos de la clase obrera, no pudieron nunca alcanzar otros centros independientes, o los que concurrían únicamente los vetulos de las burguesías nacionales. Este abandono y despreocupación por la "instrucción pública" del Estado-liberal, consonante con su tesis de la subsidiariedad económica, contrastaba con la importancia real de la cultura española durante todos estos años. Lo que no deja de resultar

una contracción, necesidad de algunas aclaraciones
terminológicas.

II. CULTURA I EMANCIPACIO SOCIAL AL SEGLE XIX:

Les noves formes de difusió del saber. El marc politico-legal de la producció cultural. L'Ateneu Català de la Classe Obrera.--L'Ateneu Obrer de Barcelona.--La Il.lustració Obrera de Tarragona.--Altres centres de cultura popular.--La funció dels ateneus finiseculars.

"No es excesivo decir que la mayoría de las gentes españolas, al llegar a los cuarenta años, ya de su conciencia los letales gérmenes depositados en ellas por la escuela, no tenían otra preparación que la que les proporcionaban los vehículos de formación extraescolares: la prensa, el cine, el "bar" o la taberna, y el partido político o la Casa del Pueblo" (5).

Aquestes apreciacions, escrites per un inspector d'ensenyament primari de l'Espanya de Franco, cap a l'any 1943, diuen més que no pas un tractat de sociologia de l'educació i de la cultura sobre els diversos mitjans de formació extraescolar i de la seva influència sobre les masses rurals i urbanes fins a 1939. Entre ells van ocupar un lloc primordial, durant quasi un segle, els cassinos populars, ateneus i cases del poble, institucions avui pràcticament desaparegudes en la seva forma antiga a casa nostra. No vull ésser-ne una en les raons que han contribuït a aquesta extinció, i entre les quals caldria destacar sobretot la instauració i posterior consolidació d'un estat totalitari, a més de molts altres factors d'ordre sociocultural. Unicament vull poder en quèdria el lector contra la temptació d'establir fàcils paral·lèls entre les nostres encarcarades institucions extraescolars i els antics ateneus. No hi ha, en efecte, equivalència clara entre aquests carrerros i aquelles. S'ha de dir, però, que avui dia hi ha força confusió entre el que s'entén per formació extra-escolar, post-escolar i para-escolar. No totes

maneres hi ha un comú denominador als tres conceptes: tots tres es refereixen a aquell aprenentatge i aquella cultura que l'individu, nen o adult, rep fora de la institució-escola.

Resultaria planer d'identificar alguns dels principals organismes oficials i privats que, en països de variat règim polític i social, assumeixen funcions d'ensenyament extra-escolar, cobrint camps específics com és ara el "recyclage" politècnic, la dita educació permanent i, sobretot a nacions del Tercer Món, l'alfabetització i la formació tècnica elemental d'adolescents i majors. Però cap d'aquestes modalitats formatives actuals resisteix una comparació amb el que van ser els ateneus i cases del poble del període 1850-1939. Les societats d'extensió cultural popular anomenades ateneus ixen a finals del segle XVIII i experimenten un primer desenvolupament a la primera meitat del XIX.

L'ateneu és una "associació científica i literària dedicada a elevar el nivell intel·lectual dels seus associats mitjançant discussions, conferències, cursos i lectures" (6). Amb aquest nom es bategen un piló de societats culturals franceses i angleses de darreries del s. XVIII i primers decennis del XIX. Responen al programa il·luminista de divulgació universal dels fruits de la raó i de la ciència, com a única estratègia possible

d'alliberament individual i col·lectiu, i d'accés als sagrats valors d'igualtat, llibertat i fraternitat. L'Athénée de Paris (1785) i l'Athénée des Arts (Paris, 1892) compten entre els primers. Entre els anglesos va tenir nomenada The Atheneum, el qual inicia les seves activitats l'any 1824. A Espanya, l'any 1820 es funda l'Ateneo Científico y Literario de Madrid, el qual, prohibit pels absolutistes l'any 23, va reprendre les seves activitats l'any 35. En fou l'ànima Alcalá Galiano, però també figuren com a fundadors Flores Calderón i el Duc de Frias. Entre els fundadors de l'Ateneo de 1835 destaquen Bretón de los Herreros, Ventura de la Vega, Espronceda, Martínez de la Rosa i Mesonero Romanos. El seu director era el Duc de Rivas (4).

Des de mitjans del segle passat, la presència d'aquestes societats culturals en les zones industrialitzades i àrees urbanes de l'estat espanyol es fa més intensa. El seu comú denominador és aquest afany de difusió del saber modern, però difereixen en quasi totes les altres coses. Així alguns d'aquests centres tenen una clientela de socis de la classe mitjana acomodada; d'altres, en canvi (la majoria), pertanyen a categories de població classificables com a menestrals, artesans i jornalers. En algunes ocasions, aquests centres de clientela més popular estan finançats en part i protegits per filàntrops i societats "benefactores". Però forces dels ateneus populars refusen la col·laboració i l'ajuda de les forces vives de la burgesia financera i industrial. Consideren que l'emancipació del treballador l'ha de generar el seu propi esforç, no les ajudes exteriors.

Aquests centres disposen de local més o menys espaiós, biblioteca, sala de lectura, etc. Es mantenen substancialment gràcies a les quotes dels socis, perquè les ajudes filantròpiques i les subvencions oficials no solen arribar, com ja he apuntat, gaire enllà. La seva activitat recreativa, cultural i escolar és diversa, però generalment predomina un dels aspectes per sobre dels altres. Així, algunes d'aquestes entitats s'especialitzen en activitats de tipus escolar; aquest seria el cas de la famosa Escuela del Trabajador de A. I. Cervera de Madrid. A aquesta escola hi assistien al bell mig del s. XIX més de 1.500 treballadors.

D'altres d'aquestes societats deriven cap a activitats corals, concebudes com a mitjà d'educació popular i obrera a través del conreu i estudi de la música. En aquest terreny despunta, no cal dir-ho, Josep Anselm Clavé (Barcelona, 1824-1874); creador de diverses societats corals (La Aurora, 1845, La Fraternitat, 1850, més tard anomenada Euterpe), Clavé passa per el veritable ^{iniciador} ~~opositor~~ de l'art coral català. A part de la seva activitat política d'avanzada, Clavé va organitzar diversos festivals corals en els quals va arribar a ajuntar 57 societats ~~corals~~ de les moltes que hi havia a Catalunya aleshores (?).

de cant.

A mesura que arriben a finals del s. XIX adquireixen més acusat relleu les societats i ateneus dedicats a l'excursionisme, concebut com a mitjà de comunicació amb la naturalesa—excursions científiques— i d'identificació amb la comunitat nacional, amb la consegüent i romàntica revalorització del folklore(?).

El que s'ha dit fins ara ens indueix a veure el moviment d'ateneus com quelcom força complex i, evidentment, impossible d'abordar amb esquemes simplistes

No obstant, en altres ocasions, els ateneus i
eventres culturals obrers presenten una orientació
decidida a favor d'un saber crític com a arma d'emanci-
pació social i amb un fort contingut de classe. La
seva actitud compromesa, progressiva, els imposarà aleshores
una trajectòria molt més exposada a la repressió
i, per consegüent, molt més discontinua en el temps que
en el cas dels anteriorment esmentats centres amb voca-
ció "neutral". Com a exemple d'aquesta última classe de
centres podem esmentar l'Ateneu Català de la Classe
Obrera de Barcelona, anterior i contemporani de la Primera
República. I com a nostra d'Ateneu neutre, reformista, inte-
grador... i de llarga durada, ens serveix el cas de l'Ateneu
Obrer de Barcelona, que funciona al llarg de tres dècades,
des de 1892.

I ara permeteu-me, abans de passar a descriure
aquests centres, de situar amb una mica de precisió el
marc socio-legal en què es desenvolupaven els intents
de cultura popular que us estic referint. El segle XIX
veu florir aquest moviment a tota Europa o almenys a tota
l'Europa en vies d'industrialització. Els catalans no en
som pas una excepció, sobretot si es pensa en les greus i
gairebé suicides- insuficiències de l'acció pública i
oficial estatal en matèria d'educació i instrucció, circums-
tància o, més ben dit, característica estructural que fa que
hom confiï encara més en el que el republicà Labra en
va dir "acció particular" i que nos refoceli la idea que
la instrucció és un eina fonamental de l'emancipació de
les masses respecte del feudalisme i del capitalisme.

Això explica que la majoria de propostes d'avenç, de solució de la misèria cultural del país tinguin per origen els sectors republicans i obrers. Aquesta ha estat una constant a l'Estat espanyol dels últims cent anys: les úniques propostes radicals i serioses de superació de la misèria instructiva i cultural de les masses s'han produït des de l'esquerra; les excepcions no fan altra cosa que confirmar la regla. Cal pensar que, cap a 1850 l'analfabetisme adult suposava el 75% de la població de l'Estat espanyol, proporció només superada a Europa per l'Imperi Rus^(*). L'equilibri polític regressiu que estableix la Restauració^{Portuguesa} borbònica no posa renei-senzillament perquè no interessa^a l'oligarquia dominant al greu problema de l'analfabetisme, de tal manera que el que d'altres estats comencen a solucionar (el cas d'Itàlia, sota l'hegemonia d'una burgesia lliberal eficaç), a l'Estat espanyol esdevé un problema etern, tot i l'esforç a un moment determinat de la burgesia perifèrica, i en especial la catalana, per donar una solució des d'un plantejament autonomista dels serveis públics, entre els quals la instrucció i la cultura no són certament el que menys importa. Tot això ho veurem després amb una mica més d'extensió quan ens referirem a la ~~concepció~~^{concepció} cultural de la Mancomunitat de Catalunya. ^{política}

I ara deixeu-me dir dos mots sobre el marc politico-legal en què s'inscriuen les activitats dels centres populars, ateneus, i ^{la publicació} també els òrgans-periòdics, revistes, llibres...- de divulgació popular de la ciència i cultura.

El règim de la Restauració, com se sap, és fins a cert punt fill de la revolució de 1868, i non a tal té força en compte el respecte-almenys en els terrenys formal i legal- de les llibertats d'expressió, premsa i associació. Així la llei de "Policia de Imprenta", aprovada per unes Corts de majoria liberal, el 26 de juliol de 1883, era prou oberta i flexible com per a permetre en les dècades que van seguir una florida evident de la literatura i la premsa de l'Estat. Aquesta llei havia de regular la llibertat d'expressió a Espanya fins a la seva derogació pel general Franco.

V Per la seva part el dret de reunió havia estat regulat l'any 1830. En canvi el dret d'associació, tot i ser reconegut per la Constitució, costava més de plasmar-lo en normes legals; sobretot el partit conservador creia que d'aquesta manera aconseguiria conjurar el perill republicà, obrer i carterol. En aquest sentit, la llei del 30 de juny de 1837, feta també del partit liberal, suposà un progrés. Regulava el dret d'associació; fora d'ell, o millor dit ^{de} la seva competència quedaven les "asociaciones de la religión católica autori-

per la seva banda, Bochons era un antic sindicalista de la Internacional que posteriorment evolucionà en un sentit reformista. Va ser co-fundador del Partit Democràtic-Socialista Obrer, pel maig de 1881, precedent de PSOE. Un altre important soci del centre procedent dels rangs obreristes va ser Josep Pàmias, sabater de Barcelona, el qual havia estat delegat a dos dels congressos de la Federació Regional. Va morir l'any 1895 després d'haver estat administrador de l'Ateneu Obrer de Barcelona i director de la seva revista(1).

A mitjans de 1881 es constitueix aquest ateneu. Hi col.laboraren en la seva formació sindicalistes i polítics reformistes de l'obrerisme barceloní, els quals pretenien fundar un centre apolític. El centre va prosperar i l'any 1886 apareix la Revista del Ateneu Obrero de Barcelona, el primer número de la qual ^{surt} ~~apareix~~ el mes de setembre. Tres anys després el nombre d'alumnes era quasi de setcents. Durant el curs acadèmic de 1898-1899—és a dir deu anys més tard—, poden estudiar-se al centre les matèries fonamentals de primer ensenyament, Gramàtica, Aritmètica, Castellà, Aritmètica elemental i Aritmètica mercantil, Dibuix secció Model, Dibuix General, Dibuix

industrial, ²Procuria de Llibres, Llengua francesa i Anglès. (17).

La trajectòria del centre és d'allò

Pa
més moderna; i l'interès pel que es desmarca ràpidament i
no s'ajusta a les corrents massives anticlericals de
la República. La "Lliga", a la nostra no gens disposat
a contribuir en la lluita pel bé social. Així, per
exemple, el 1907, el "Lliga" publica la revista, "Manuel
Gil Maestro para la guerra contra l'anarquisme" (18);
l'any següent, de la secció, de altra banda, sol·licita
la convençió d'algunes subvencions oficials; és una de
les entitats signatàries de la memòria presentada l'any
1908 al ministre d'Instrucció Pública (19). I una mica
més tard, l'any 1906, el centre expressa el seu sentiment
d'indignació de la suspensió de les subvencions que la
diputació provincial de Barcelona havia estat donant fins
aleshores als Ateneus de St. Joan Despí, de Gràcia, Mar-
tillo, Centre Instruïda de les dones i Ateneu Reu-
tilic) del districte "Espanya".

Alguns autors actuals del món barceloní
col·laboren durant aquells anys en la revista del centre;
entre ells destaca Manuel Azaña. Per donar una idea
del contingut de "Lliga" el número extraordinari
de la revista, confeccionat el mes de gener de 1908n,
en commemoració del XXV aniversari de la fundació
del centre. Una editorial signada A.C. glossa el "glorioso
aniversario". El doctor Rodríguez Méndez fa una lloança
de l'obra dels ateneus: "¿Cabría en alguien haber
hecho más en medio de tantas privaciones?". Manuel
Gil Maestro tracta sobre la tesi "Educación y crimi-

naiand.) l'article de M. Kenté afirma que, quan es va fundar l'Ateneu Obrer de Barcelona, ja feia cinc anys que "uns quants obreros de diversos oficis, pertencients a societats de resistència adherides al Centre Federatiu de Societats Obreres" va concebir la idea de crear-lo. I, a continuació, afirma que no són originals, reconeixent el que els propiats per l'auto-financament del centre:

"A buscar, pues, estos recursos, sin necesidad de molestar a segundas personas ni a Corporaciones de carácter oficial, se ensayó este sistema. Vamos a ver si cuaja la idea, aunque no reviste los caracteres de la originalidad.

Existen de antiguo en Alemania, Francia, Italia y en otros países, instituciones puramente de carácter obrero que están dando más que excelentes resultados prácticos. Nos referimos a los Bancos de crédito popular del sistema Schulze-Deutsche y de Raiffeisen. Estos Bancos, administrados por obreros, se dedican a prestar cantidades a módico interés a los industriales, ya sea para sacarles de deterioradas apuras o para ensanchar sus industrias, así como a los mismos obreros, que por falta de medios ven exteriorizarse (sic) sus iniciativas las más de las veces producto de su laboriosidad y meditados estudios". (1)

I l'esmentat articulista acaba proposant la utilització de l'estalvi de l'obrer com a mitjà per a dotar a l'Ateneu dels recursos permanents que li manquen. Això es faria a través dels Bancos de crèdit popular.

Ainaud (Manel) col.labora en aquest extraordinari, com no vé fent ordinàriament. A "Nostra rememòrenga" dedica la seina de presentacionament educatiu d'ata a cap del centre al llarg dels seus 25 anys d'existència; ho fa "en nom dels alumnes". Un article anònim explica, per altra banda, la significació del certamen artístic commemoratiu de la fundació del centre. Finalment, es recullen un pic de judicis encomiàstics rebuts pel Centre de diverses personalitats, Avelí Brunet, Dr. Collis, Josep Me Nadal, Joan Coli i Fajol, Dr. B. Robert, el "conde de las Almenas" ("Con centros obreros como éste, no hay que tener ataque a la libertad ni al orden público"); Enric Barges, Dr. Rodríguez Méndez, Genís Codina i Bert, Joan Amat i Sormaní, Angel Urzáiz, J. Canalejas y Méndez, Vincenti, Rómulo Bosch i Alaina, el duc de Bivona i, per acabar, Angel Osorio.

La relativa esperança en un pervindre més brillant i estable que respiren les pàgines ressenyades sembla haver-se exhaurit alguns mesos més tard; el mes de novembre de 1908 apareix, en efecte, el darrer número de la Revista que coneixem. L'article "Por la existencia" reflecteix amargament la crisi en què es debatien els Ateneus Obrers tradicionals, i causa alguna dels possibles tencis. La raó veritable de la crisi són les dificultats econòmiques, ~~que~~ ^{que} són degudes en bona mesura, i paradoxalment, al creixement que han experimentat aquests centres. Altres causes de la cavallada tremenda que han conegut rauen, en primer lloc, en la competència que fan altres centres i societats; i també cal tenir en compte la campanya de desprestigi d'aquells qui fan "guerra directa y encarnizada" als ateneus obrers, pre-

sentant-los com a immorals i irreligiosos. Aquí sembla haver-hi una al·lusió a l'ofensiva ultramontana de la dreta, ^{amb mltv} ~~que~~ del pressupost extraordinari de Cultura de l'Ajuntament barceloní. Però també figura com a causa de la decadència a què es veuen abocats els ateneus la supressió intermitent i capriciosa de les subvencions oficials. Aquesta supressió d'ajuts s'ajunta al fet que els "socis protectors", és a dir, els que no ho són "de número" tendeixen cada cop més a disminuir la seva contribució, ja que han decidit disposar dels seus recursos per a atendre millor "els seus compromisos polítics i socials".

El que en realitat està passant és que en aquesta primera dècada del present segle la qüestió de la instrucció ^{popular} s'ha anat polititzant extraordinàriament. L'existència de institucions populars pretesament lliures i independents es veu cada cop més amenaçada. Aquest fet constitueix el teló de fons del panorama ombrívol que exposa l'articulista( ).

Enfront de tot això, l'home proposa remeis de tres ordres, no sabria dir quin d'ells més innocu. El primer coincideix amb el proposat per Renté una mica més amunt: creació d'una Muntualitat a cada Ateneu, amb una Caixa d'Estalvis i de Préstecs. D'aquesta manera, l'existència dels ateneus obrers es veurà assegurada i, al mateix temps, part dels beneficis seran destinats a l'instrucció.

Però convindria a més a més que l'Ateneu es constituís en empresa editorial, i publicués els llibres de text apropiat als alumnes i a l'ensenyament dels centres (emulant així les escoles del moviment anti-clerical gabarronista i l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia). Convindria també, per a revitalitzar els ateneus, que es pogués anar cap a la "formación de un plan de estudios que fuese constitutivo de un programa de verdadera enseñanza obrera, confiando la dirección científica de estos centros a organismos independientes, de personas de ciencia (sic) que seguramente se encontrarían, pero esto de una manera real y positiva..."

Caldria una enquesta acurada per saber quants d'aquests ateneus obrers "neutrals" van sobreviure valent-se de plans d'urgència com el que us acabo de transcriure... Pel que fa a l'Ateneu Obrer de Barcelona, semblaria que a partir d'aleshores va engegar a fangar la neutralitat abans esmentada, tan gelosament mantinguéa-almenys formalment- al llarg de més de vint anys. Cap a 1910 es vincula al republicanisme catalanista, al mateix temps que intenta impulsar el seu pla d'ensenyament politècnic. El Poble Català anuncia la creació al centre d'una escola graduada. L'Ateneu Obrer està orgullós d'haver treballat per la "cultura intel·lectual dels seus membres al llarg de més de vint-i-cinc anys". Lluís de Montaner-que és qui firma l'article en nom de l'entitat- assegura que l'ensenyament que s'hi imparteix està desproveït de dogmatismes de cap classe. "En els seus procediments" aquest ensenyament és català. I les classes nocturnes, afegeix, constitueixen una

(nom)

verdadera escola d'Arts i Oficis. Recordem, per acabar amb l'Ateneu Obrer de Barcelona, que pel gener de 1908, segons el número extraordinari de la Revista del centre abans-mentada, s'hi donaven classes de lectura i escriptura, aritmètica elemental, francès, càlcul mercantil, teneduria de llibres, anglès, alemany, dibuix artístic, dibuix del natural i dibuix lineal. El centre ^{posseïa} ~~possedeïa~~ una biblioteca. El número d'alumnes, entre infants, adolescents i adults era considerable. A dibuix artístic, per exemple, hi havia 130 alumnes, i la classe de lectura i escriptura "dedicada al perfeccionament de l'ensenyament primari" comptava amb 150 alumnes de diverses edats, encara que durant el curs hi havia ^{a la classe} ~~un moviment~~ de més de trescents alumnes. L'ensenyament es feia majoritàriament en castellà. A l'extraordinari esmentat, la única col.laboració en llengua catalana és la d'Ainaud.

Un altre centre "independent", aquest a una altra ciutat catalana, va ser la societat "La Ilustración Obrera" de Tarragona. Aquesta societat, dedicada a activitats formatives diverses, va tenir però com a objectiu primordial la instrucció elemental i mitjana. Va néixer l'any 1882. Sis anys després es presentava al concurs convocat amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona del 88. Amb aquest motiu, va ^{fer pública} ~~presentar~~ una Memòria d'activitats; en ella em baso per al resum que segueix(-).

Com moltes altres cròniques i atencions de l'època, la societat que quedava en grans parts establerta del món, però al mateix temps, i almenys al final, de la vida, de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca.

El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca.

El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca.

El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca.

El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca. El món i el que es vivia, però, era el món de la cultura i de la biblioteca.

Vque

lloguer dels edificis 4.020 ptes. En total 12.039 ptes. Consta, per altra part, que el 24 de febrer de 1833, la Junta Provincial de Tarragona va aprovar un Dictamen valoratiu de les activitats del centre, amb motiu d'una sol·licitud de subvenció que la Societat tarragonina va adreçar al Ministeri de Foment.

M'hi jugaria el coll que la majoria de socis i alumnes devien ser d'extracció obrera i artesana, com per altra banda fa constar el vocal de la Junta d'Instrucció tarragonina, Joan Fontan, pel gener del 1833, any en què la quota per soci era de quatre rals mensuals. Cap discriminació hi haurà conta la dona "la qual té dret a una educació específica". Una escola d'Arts i Oficis (com la que es proposa crear l'entitat) faria pel progrés social, perquè "llevando al obrero a adquirir útiles y beneficiosos conocimientos" contribuiria a treure'l de l'ostracisme "en que yace todavía" (6). El paternalisme que traspuen aquestes propòsits és típic de moltes societats "filantròpiques" del moment. Per altra banda, està molt estesa aleshores la idea que els mals socials queden guarits a base de bones dosis d'instrucció. Aquest tipus de plantejament, una mica feliç, evitava -és clar- els animadors i sostenidors d'aquests centres, els quals no volien complicar-se la vida, de preguntar-se com havia de ser aquesta instrucció i quins continguts havia de transportar. Aquesta era, precisament, però, la pregunta que rosegava gent com ara Lluís i Pujals (7).

1910 - 1911 - 1912 - 1913 - 1914 - 1915 - 1916 - 1917 - 1918 - 1919 - 1920

1910 - 1911 - 1912 - 1913 - 1914 - 1915 - 1916 - 1917 - 1918 - 1919 - 1920

1910 - 1911 - 1912 - 1913 - 1914 - 1915 - 1916 - 1917 - 1918 - 1919 - 1920

Labra, Ramón Chies, Agustí Sardà i Llaveria, Rosend Arsu
i Arderiu, Leopoldo de Alba Salcedo, Gregorio Estrada,
Josep Vallés i Ribot, Odón de Buén, Vicente Gálvez, etc. I
entre els primers socis honoraris figurava Micaelós Díaz
Pérez. ( ) .

En fi, no voldria fatigar més la vostra
atenció explicant-vos detalls. M'agradaria però si
m'hi he extès és perquè m'ha semblat que era prou repre-
sentatiu d'un cert tipus de societats culturals prou
~~extenses~~ nombroses a la Catalunya de l'època. Un
estudi mínimament complet de la cultura popular
a les comarques tarragonines (al moment no podria,
de totes maneres, oblidar ⁿⁱ per un costat, l'Ateneu
Tarragoní de la Classe Obrera ( ), ni sobretot el
Centre de Lectura de Reus ( ), el més important de
tots tres, i que encara viu...

**III. EXTENSIO CULTURAL I CULTURA DE CLASSE AL
SEGLE XX:**

L'anomenada "Extensió Universitària".-Ateneus i
ensenyament tècnic elemental.-La crisi dels ateneus obrers.-
L'aparició de nous centres a Barcelona.-Repasada del
moviment ateneístic espanyol.-Cultura i ideologies obreres.

Els dos centres de cultura "obzcan" considerats fins ara veient, que una part de la seva vida era el treball del seu propi ofici i d'altres d'ocasionalment existents als espais industrials i agrícoles més arribats del país. Els cursos preparaven una educació elemental i tècnica generalment però no s'ocupava de qualificar per treballar fora dels centres de vida social, d'oci i també veient, calgui, els cursos que formaven i perfeccionaven les activitats polítiques, d'alta cultura i de les altres partidistes.

Però veient que la nova realitat estava desenvolupant per una part una socialització i un desenvolupament qualitatiu i de cultura; la tasca que en aquest sentit calia als centres i institucions oficials era la d'aconseguir que es desenvolupés totalment i beneficiària. Per això se'ls donava més importància a la filantropia i protecció que als industrials i subministraven a mitjà de les seves classes, però ara la nova obra veia alguns cursos que d'assistència als cursos nocturns dels ateneus els donaria una qualificació que continuaria a la seva praxi social. ~~Ja~~ Ja les vistes i l'ambició ateneus potencien una mentalitat, un punt de vista ^{catòlic} ~~catòlic~~ si no veient de la seva praxi en els seus polítics i socials que s'obsequiaven la realitat... Però si no farien veia la visió plena de paternalisme i catòlicisme social, representava dels projectes d'un país Manjón o d'un Vicent. ( ). Però, vaja, en general els sectors més conservadors van continuar

± que

Voluntadament

Va a dir que

desconfiant de les llums que hom podia adquirir a través de les campanyes de cultura popular i d'extensió universitària. Aquestes estaven apoiades per un sector de gent qualificada pertanyent a les professions liberals, càrrecs universitàries, professorat de grau mitjà i superiors, moltes vegades aquests nuclis estaven vinculats a lligams lligats amb els de la Masoneria, i sovint als cercles de la Institución Libre

Es coneixia amb escreix l'impacte que la Extensió Universitaria orientada segons l'esperit de la Institución Libre de Enseñanza va tenir a diferents àrees de l'Estat espanyol, Astúries, València, Sevilla...

H a part, a'clon, de V però ~~Es coneixia amb escreix l'impacte que la~~ ~~Institución Libre de Enseñanza~~ Madrid. No es pot pas dir, però que ra a Catalunya, que aquest moviment arrelés amb gaire eugenia aquí. L'extensió Universitaria a Catalunya va tenir com a òrgan la revista ^{mensual} La Cultura Popular, "òrgano de las Juntas de Extensió Universitaria de Barcelona y su distrito universitario". En perdren la petjada el ~~1900~~ ~~1900~~, ~~1900~~ ~~1900~~ en arribar

al número 80. Havia començat a sortir a mitjans de 1904. Figurava com a director Rafael Rodríguez Méndez.

N'eren redactors Andrés Martínez Vargas, Carlos Calleja Dorja-Farrius, August Pi i Suñer, Tomás Escribano; Agustín Murta feia de secretari (l'any 1907); i Enric Pi i Suñer n'era l'administrador. Tots ells eren doctors... El garent de la revista era (1907) Luis Maria Jordà.

Aquest nucli no va tenir mai gaire importància a l'àmbit català, almenys com a tal; això no vol dir que elements vinculats a ell, com és ara el mateix Martínez Vargas, Pi i Suñer o el director de la revista citada, el doctor Rafael Rodríguez Méndez, no fossin gent de relleu científic i social. Aquest darrer, el rector de la Universitat de Barcelona Rodríguez Méndez

havia de ser acusat pel malèvol Cu-cut d'aprofitar la seva fama de benefactor de l'obra d'Ateneus Obrers per a guanyar vots en les eleccions a Diputats (14). Els Ateneus obrers gaudien, doncs, aleshores del recol·lament, si més no moral, de les forces republicanes moderades i, a Barcelona, per gent indubtablement ben instal·lada a llocs oficials. L'any 1904 ^{uns quants centres de Barcelona} van presentar una Memòria explicativa de les seves activitats ( ):

"Actualmente se da en los Ateneos Obreros enseñanza primaria, Elemental y Superior, Dibujo, Francés, Teneduría de Libros, Gimnasia Higiénica, Solfeo y Piano, y a las niñas, además, clases de corte y confección de prendas.

"Por regla general, principian las clases a las 8 y ya no terminan hasta las 22 horas.

"De 8 a 11 y de 14 a 17 se dan las clases generales de niños y niñas; de 11 a 12 y de 17 en adelante las especiales y las de adultos. El personal docente se elige por medio de concurso entre profesores titulares.

"Para estimular la afición a la Escuela se organizan fiestas infantiles, excursiones al campo, meriendas y otros actos que sirven a la vez que de recreo de desarrollo físico y moral.

"Durante el curso se verifican exámenes trimestrales y al terminar el curso escolar tienen lugar los generales ante comisiones nombradas ex profeso y presididas por Catedráticos de la Universidad, quienes desinteresadamente y por noble impulso, se prestan a

secundar esta obra generosa y humanitaria".(-)

Bé, apart d'això aquests centres disposaven tots de una Biblioteca, de vegades important, així com de gabinet de lectura de periòdics i revistes. Ja hem dit, per altra banda, que el moviment ateneístic català dels primers anys de segle comptava amb l'ajut de diverses i notòries figures de la política local i administració barcelonines, com l'Hermenegildo Giner de los Rios. L'extensió universitària que propugnaven aquests centres volia semblar-se a la obra de les universitats populars (universités populaires, Ruskin Halls...) europees, que tenien abundants panegiristes a Espanya i a Catalunya. Un d'ells era Cebrià Montoliu(-).

Però tornant als nostres "assèptics" i vocacionalment apolíticis ateneus, encara que, ^{sovint} amb inclinacions vagament republicanes i progressistes, cal insistir en el fet que el seu manteniment depenia sobretot de les quotes i aportacions de socis i alumnes, donat que les donacions dels "benefactors" i les subvencions oficials eren sempre insegures. Tot i així, amb les quotes de socis i donatius s'intentava subvenir al pagament del professorat i bidells—diu l'esmentada Memòria(-)—, "i amb la subvenció dels Ajuntaments i Diputació Provincial es sufraga el lloguer del local". El document es queixa, però, que tots els altres serveis es duen a cap per prestació personal voluntària, robant així hores al lleure i descans.

L'aspiració és de convertir aquests centres en escoles elementals d'Indústries, Oficis i Belles Arts:

"Deseamos que el hijo del obrero, ingresando como párvulo en nuestras escuelas, pueda salir de ellas convertido en oficial del ramo de Artes

tido en Oficial del ramo de Arte a que sus aptitudes le hayan inclinado". Es tracta de bastir la carcassa d'una instrucció tècnica de grau elemental-de primer grau, di-riem ara-:✻

5/

"Ya quedah indicadas cuales son nuestras aspiraciones. Fundados los Ateneos con la idea primordial de defende/r la instrucció y la cultura de las clases proletarias y la Propagación de Centros de objeto análogo, entienden los representantes... (que).... se ha de completar la instrucció que en los Ateneos se reciba con la posesión de las asignaturas que se dan en las Escuelas de Artes e Industrias, tales como Teoría y Práctica del Tejido, Dibujo, Conocimiento teórico y práctico de las calderas y máquinas de vapor, Química Industrial, Electricidad, Economía Política, Legislación Industrial, Física, Mecánica, Elementos de Astronomía Popular y Anatomía del cuerpo humano, Nociones de Agricultura y ^{sus} derivados, la vinicultura, sericultura, avicultura, etc, etc; todo ello siquiera sea en forma rudimentaria y como preparación para que puedan ingresar en las Escuelas Especiales de carácter oficial, aquellos alumnos que para ello tengan aptitud y medios de completar su instrucció.

u

"Para la generalidad, se ha de instituir la práctica del taller, a fin de formar para todas las Artes e Industrias, así manuales como mecánicas, un plantel de operarios inteligentes.

vd

"Todo este plan de reformas, que responde a una sentida necesidad y significan un pasp de gigante en la vida de los Ateneos, requieren medios materiales de subsistencia que no están al alcance de la clase

~~Ateneos~~

obres** (2).

El fet és que aquesta conversió necessària
d'aquests centres, de dispensadors d'una instrucció
molt elemental i no qualificada a centres d'ensenyament
ideals de primer grau, no va poder realitzar-se en no
pocs casos, i ho es va fer amb molta dificultat. Aquí
podem trobar una de les causes de la conservació dels
centres obres tradicionals i parer de la primera dècada
de 1900. Aquest punt de vista el ~~comparteix~~ ^{sostenia també Alexander} Gali ( ).

Una altra raó del seu apogeu va ser, com
 sabem, el seu caràcter de neutralitat, però és que les
necessitats de l'època, i que els va portar a una legitimitat
i definitives contradictòries.

La dificultat de centres que portaven el
nom d'obres d'ensenyament, el fet és que molts d'ells
a les preguntes portaven què hi ha de consistència
de instrucció, la cultura popular; com s'ha de fer a
terme, tenint en compte que és inseparable l'emancipació
(també molt ~~important~~ ^{important} al desenvolupament cultural de la social;
qui ne s'ha de beneficiar: qui l'ha de desenvolupar i
controlar. ~~La resposta a aquesta~~ ^{La resposta a aquesta} qüestió apareixia, sovint, socialistes
i anarquistes; aquests darrers, com es veia, insistien
[inútil] ja no de l'eficàcia si no hi ha una voluntat de la
Burocràcia estatal, de l'Estat estatal per a la solució del
problema(2), mentre que els socialistes creien possible
la reforma o "reconversió" popular de l'aparell estatal,
~~però al pas de~~ ^{un cop efectuada} les intervencions quirúrgiques necessàries.
En canvi, hi havia ple acord en la idea que sense instrucció
i cultura no hi ha emancipació social possible. A més, dic,
convergència des dels ^{tipus} burgesos reformistes fins als anarquistes,
passant pels lerrouxistes i pels socialistes(3). Al finalment, però,
els anarquistes i anarcosindicalistes veien en la cultura
un instrument revolucionari d'alliberament individual i social.

dispers, relativament *enllenguat*

He escrit fa un moment que, a començaments de segle, el moviment ateneístic català expressà la seva voluntat de renovar-se en el sentit d'acollir als seus centres l'aprenentatge dels oficis i tècniques dels diferents rams industrials. La manca de centres oficials d'Instrucció politècnica elemental i mitjana adaptada a les necessitats dels industrials catalans augmentava el valor de la tasca dels ateneus i centres que s'hi dedicaven. Aquesta tasca comprendrà, de vegades, un nombre molt considerable-guairal- d'aprenentatges diferents; així a l'Ateneu Obrer Català de St Martí (Plaça del Mercat, nº 2, Gilet), durant el curs 1909-1910 oferia impropria classe. Màxims d'oficis: "paletes, manolistes, fidepedrers, escultors, mariners, mecànics, electricistes, forjadors, argenters, platers, fusters, ebenistes, tallistes, teners, pintors, dibuixants, delinents, brocadors, ceramistes, impressors, teixits, etc... (...) Teoria i història de les Belles Arts, Teoria de la Construcció, Teoria de Resistència de Materials, etc."(1)

El fet és que molts d'aquests centres de l'àrea catalana no van prosperar en aquesta orientació politècnica elemental, la qual cosa no vol dir que desapareguessin. Els congressos d'ateneus de començaments de la segona dècada del s. XX a Reus i Vilanova van posar en evidència l'estancament en què es trobaven, malgrat aparençes i triomfalismes fugissers( ). Algun d'ells va anar endavant i surar; l'Ateneu Obrer de Badalona en seria un; el prestigiós i vell Ateneu Igualadí de la Classe Obrera un altre( ). El cas del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria(C.A.D.C.I.) ja és una altra història de centre que va acomplir un bell paper en el camp

En un temps
d'un determinat tipus d'aprenentatge laboral i de cultura popular (1). Per la mateixa data de fundació del CADCI-1903- fa aparèixer a Barcelona l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Tan l'un com l'altre significaren una superació dels ateneus "rentres" i manca de recursos materials que havia sobreviscut al canvi de segle. La riguesa d'activitats desenvolupada per ambdós, així com la seva voluntat d'intervenció social i ciutadana (no partidista) era notable. No la majoria d'ateneus que quedaven a l'àrea barcelonina havia perdut de vista.

En el panorama barceloní, ara, nous centres vinculats a formacions polítiques-catalanistes, republicanes-socialistes... rivalitzaven amb el clero i les associacions religioses parroquials i benèvoles, en la tasca d'oferir sales, llocs d'estudi i recerca a la població treballadora, per la seva banda els grups òcrates maldeven per crear centres d'estudis socials que poguessin assumir les responsabilitats regeneratives (2).

Més tard la burgesia parifèrica, i molt especialment la catalana, pren com se sol dir cartes en l'assumpte de l'ensenyament tècnic elemental i mitjà; en certa manera tracta de racionalitzar una exigència elemental del desenvolupament capitalista, de l'industrialisme: no es poden tirar endavant noves branques de producció sense mà d'obra qualificada. I així és com, primer l'Ajuntament i Diputació barcelonins, sobretot la Mancomunitat s'ocupen del problema. Recordem molt sumèriament algunes de les dates d'aquesta "prise en charge" de la instrucció tècnica per organismes públics: 1913, es crea l'Escola Elemental del Treball; que depèn de la Diputació de Barcelona; 1915: Institut d'Orientació Professional. 1917: Creació de les Escoles de Comerç de Tarragona, Lleida, Reus, Sabadell. 1918: "L'ajuntament de Barcelona s'ha preocupat profundament per la didàctica de la tècnica elemental, i en proposa la racionalització. L'Ajuntament vetllarà per l'ensenyament elemental, els organismes provincials per la secundària, i l'Estat i la Mancomunitat pels estudis tècnics superiors." (4)

L'ensenyament tècnic i les seves excel·lències i necessitat són proclamats aleshores i durant la Dictadura des d'angles ideològics molt diferents. La Confederació Nacional del Treball el veu com a pre-requisit de la Revolució social (5). I un home vinculat a les orientacions i acció de la Mancomunitat com és ara Carles Pi i Sunyer podia escriure de la instrucció tècnica que era un mitjà de realització individual, de preservació de la producció nacional i de "compentració ciutadana, posant davant dels ulls dels joves obrers, no la porta barrada dels prejudicis de casta, sinó la visió estimuladora

Cal insistir, així doncs, en el fet que pel voltants de 1910 la burgesia financera i industrial ^{catalana} pren progressivament consciència del caràcter peremptori de l'establiment de centres d'ensenyament tècnic elemental i mitjà; ~~que~~ a mesura que la racionalització d'aquesta exigència i la creació de centres va sent un fet, per força ^{de} disminuir la clientela als ateneos obrers ~~en els ateneos obrers~~, especialment dels més tronats i desproveïts de mitjans.

Però també vull recalcar l'altre factor de la decadència dels ateneos obrers "soi-disant" neutres, a saber: les tensions socials i polítiques, la creixent politització de les masses ciutadanes-però també camperoles- en la Catalunya de la primera dècada de segle acabarà fent ~~mes~~ ~~que no pas inevitable~~ irrellevant la pretensió abans tan gelosament defensada, de "neutralitat". I, a partir d'aleshores, la major part d'ateneos, cassinos populars, centres de cultura obrera, etc tindran ^{a Catalunya} una orientació o connotació política, ja sigui republicana, federalista, radical, nacionalista, etc. Hi haurà ^{més} ateneos sindicalistes i racionalistes (~~aparentats~~ (libertans) ~~amb la família anarcosindicalista~~) i, també, algun ateneu socialista. I, durant el període 31-37 no faltaran els centres populars controlats pels marxistes antiestalinians (').

Ben pocs seran els centres que mantindran una actitud relativament oberta a tendències diverses o dit amb un adjectiu entenedor "ecumènica". ~~En l'el·lipse fou seguit~~ ~~per~~ el vell Ateneu Barcelonès del carrer de la Canuda, que desenvolupà una notable tasca de difusió literària i científica, ~~de realitat~~, però ~~de seva~~ ~~capçalera~~ ~~no pasca~~ ~~de ser sovint un desiderat~~ ~~en la pràctica~~ l'Ateneu Barcelonès es va limitar a promoure activitats culturals ^{permanent} ~~generalment~~.

circumscrites als corrents ideològics burgesos, més o menys lliberals. (53)

Per nosaltres indicar un detall, l'elevada quantia de la seva quota de soci constituïa sempre un element discriminant.

[Un centre que mostrà una gran obertura i esperit de tolerància va ser, com es veurà després, l'Ateneu Enciclopèdic Popular (1903-1939) del carrer del Carme (Barcelona). Aquesta entitat ^{arribar a} va ser un veritable catalitzador d'inquietuds procedents d'angles ideològics i socials populars diversos. Va tenir una abundant clientela d'empleats de comerç, estudiants i obrers qualificats. En canvi, la seva influència no va atènyer el proletariat no qualificat ni, per regla general, la gent immigrada. En determinats moments resultar ^{-ia} difícil de destriar què era abans l'Enciclopèdic, si una "universitat popular" o una entitat propulsora de campanyes ciutadanes per a la millora de la qualitat de vida (habitatge, educació, higiene...) i per la salvaguarda de les llibertats cíviques, en els anys turbols del pistolerisme.

Això, a grans trets pel que fa a Catalunya o, essent més precisos, a Barcelona. Però podria citar molts altres ateneus i centres culturals populars més o menys independents, a les principals ciutats dels països catalans i de tot l'Estat espanyol, des de l'Ateneu Científic de València( ), molt actiu a les darreries del segle passat, fins a l'Ateneu de Sevilla, fundat l'any 1887, passant per l'importantíssim, a un moment donat, Ateneu de Madrid, pel qual va desfilar tota la intel·lectualitat liberal de Madrid i que, en més d'una ocasió, va permetre la discussió, prèvia exposició, de les diferents tendències del moviment obrer. Una gran institució interclassista de cultura popular madrilenya va ser el Fomento de las Artes, fundat l'any 1847; la seva clientela estava bàsicament composta de petits burgesos, artesans i obrers de tendències progressives. Aquesta entitat va organitzar, entre altres coses, els congressos pedagògics de Madrid de 1882 i 1892. (55)

Cal, així mateix, pensar que a mesura que ens endinsem en l'actual segle creix i es diversifica, a tot el nombre d'ateneus d'inspiració popular. La primera dictadura (1923-1930) suposa un estancament només relatiu d'aquest procés; els grups marxistes i anarquistes, sovint compostos de gent mol jove, s'organitzen als centres cobrint-se amb la tapadora d'"activitats culturals". Després s'acceleren els esdeveniments i ja tenim la República. Una estadística efectuada a base de periòdics i revistes de la Segona República donaria una llista llarguíssima d'entitats recreatives, esportives, excursionistes, esportistes, folklòriques, naturistes

! Història, i molt conuement a Barcelona

rantistes, folklòriques, naturistes, etc. La relació es complica si hi afegim la corresponent coloració política, sindical i (a les grans ciutats) fins religiosa. Per altra part, aquests centres tendeixen a coordinar-se en federacions i, de vegades, fins i tot a organitzar campanyes comuns^e (34).

Tot això serviria d'esquema per a un interessant estudi socio-històric de l'evolució de les nostres formes culturals, lligada-és clar- a la modificació de les forces i relacions de producció i a la successió de fets històrics. Tothom sap, tocant a això, que aquesta història cultural rigorosa-per fer!- no ha de considerar, com ha tendit^l quivocadament o superficialment a fer fins ara, només l'activitat d'una minoria de cervells grisos, ^{si els seus sequaços} becats per a estudiar a Alemanya o Anglaterra. Aquesta història cultural per escriure-repeteix- coincideix en bona mesura amb el ritme i l'orientació que li volen o poden donar aquelles de les institucions populars que no s'han anquil·lats, sinó que estan realment vinculades a les masses, a la dinàmica social.

Un estudi seriós dels canals i ressorts de cultura popular i social hauria de comprendre no tan sols l'activitat d'ateneus i altres entitats o societats d'aquest caire (el nom no fa la cosa), sinó que hauria d'incloure una anàlisi dels "mass media", com la radio i el cine^{com} (i avui la televisió), els anuncis, etc, sense oblidar, evidentment, el diari i revistes, les noveles i folletons mensuals, i els opuscles de contingut ~~cultural i divulgatiu~~.

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific requirements of the task.

2. Next, it is important to gather relevant information and resources. This may include researching existing solutions, consulting with experts, or collecting data.

3. Once the information is gathered, the next step is to analyze it and identify the key factors that influence the outcome. This often involves breaking down the problem into smaller, more manageable parts.

4. After analysis, a plan or strategy should be developed. This plan should outline the steps that need to be taken to solve the problem, taking into account any constraints or limitations.

5. The final step is to implement the plan and evaluate the results. This involves carrying out the tasks outlined in the plan and then assessing the effectiveness of the solution. If necessary, adjustments should be made to improve the outcome.

Atenú: pàg equivocada col·locada al → 66

La cultura popular és un dels aspectes característics dels plans de reestructuració social a partir de 1936 al cantó republicà. A Barcelona, l'agost del 36, diverses entitats es proposen dur endavant la Universitat Popular i Institut de Cultura. Es preveu que la part administrativa i directiva de la nova entitat de cultura popular, així com la selecció de professorat idoni aniran a càrrec del C.E.N.U. Estarà ubicada al Seminari, ^{Canal, local} ara controlat per les Joventuts Llibertàries; aquestes i el seu comitè Regional, hi tenen cada una un representant en el Comitè Pro Cultura Popular constituït per impulsar la idea. Les altres "organitzacions culturals" que integren aquest comitè, cada una amb dos representants, són: Ateneu Polytechnicum, Ateneu Enciclopèdic Popular, Ateneu Sempre Avant, Col·legi Lliure d'Estudis Contemporanis, Foment de Cultura Popular, Associació d'Idealistes Pràctics, Federació Escolar de Consciències Lliures, Joventuts Marxistes Unificades i Joventuts Llibertàries (ja esmentades).

IV. INICIATIVES I PLANTEJAMENTS OFICIALS:

L'educació "general" vista per la Mancomunitat.-
Política d'extensió cultural de la Generalitat.-Els
plantejaments oficials estatals.

Els autors coincideixen a vincular la crisi del 98 i les seves conseqüències polítiques i econòmiques amb el desencadenament d'una ofensiva política de la burgesia catalana, ofensiva que apunta cap a dos objectius interconectats. Per un cantó, aquesta burgesia - a través de la Lliga - aspira fermament a l'hegemonia política en el marc del Principat, i per tant, al control i àdhuc manipulació de les ^{demés} forces nacionalistes i centrífuges de Catalunya. I, per l'altre, la burgesia catalana intenta sobre aquesta base enfortir la seva posició en la correlació de forces estatals, presionant així els polítics madrilenys.

Ara bé, els esdeveniments socials i polítics del període 1917-1923 sancionen la impotència de la dreta industrial i financera de Catalunya de controlar, en un clima de consens democràtic, la societat catalana. És l'època de la Canadenca (1919), de l'enduriment dels conflictes de classe amb tota mena de vagues i lock-outs, el pistolisme blanc, la participació de Cambó en un govern de concentració l'any 1921... I, per acabar, la benvinguda de la dreta catalana al cop d'estat primoriverista. Dictadura que posa traves i persegueix l'organització de la classe obrera, però que no pot evitar la pervivència i àdhuc expandiment de certes formes de cultura popular, com veurem després.

~

La Dictadura esbandeix les mostres visibles d'autonomia administrativa i cultural existents fins aleshores; i marca la fi del Noucentisme en tant que política cultural al servei, fonamentalment, dels interessos i de la visió política de la dreta. Aquesta havia reeixit a aglutinar un nucli d'intel·lectuals i fer-los participar en una ideologia politico-cultural justificadora dels seus afanys de protagonisme i dels seus valors. Aquests valors eren els de la dreta lliberal europea, però es decantaren progressivament cap a posicions conservadores i autoritàries.

Sota el pretext de classicisme i de racionalisme, i brandant una sèrie de mots-força com poden ser noucentisme, imperialisme, civilitat, arbitrarisme, es congria una nova forma de cultura, que ha de ser la Cultura Catalana... tal com la volen les forces més clarividents de la nostra burgesia.

La kulturkampf burgesa de les dues primeres dècades de segle troba dos terrenys de projecció predil·lectes, o predisposats. Val a dir que són dos terrenys la possessió dels quals és de vital importància per a una ideologia que malda per imposar-se. M'estic referint a la Literatura i Arts en general, per un cantó; i a la Pedagogia i formació d'adults per l'altre.

Per al primer terreny remeto el lector al sucós i estimulants, però terriblement apriorístic treball (assaig) de J. J. [?], ("Assaig de revisió del noucentisme", Els Marges, Barcelona [?]). Per al segon,

1

és necessari avaluar l'obra escolar i de renovació pedagògica, de caire burgès-liberal progressiu, propiciada per la Diputació i Ajuntament barcelonins i per la Mancomunitat de Catalunya, *(fins a interpretativa de la qual s'ha firmat Jordi Martí)*

Ara bé, la posada en funcionament d'un aparell ideològic para-estatal escolar al servei de la burgesia catalana quedaria coixa d'entrada sense tenir en compte de manera peremptòria i immediata les necessitats culturals dels adults, analfabets en una part no menyspreable i en tot cas sovint infradotats culturalment. Almenys aquest és el punt de vista d'un Prat de la Riba. El qual des de postures burgeses conservadores coincideix, en darrera instància, perfectament amb líders obreristes de Barcelona, com és ara Lluçà i Pujals, abans, i ara Lorenzo, en la necessitat de valorar la formació del poble adult. Evidentment, però, l'adquisició d'una cultura i coneixements mínims, no tindrà el mateix sentit en un i altre cas.

Però, quina era exactament la idea pratedelaribiana de l'"educació general"?

El 13 de maig de 1914 és constituïda la junta de l'Institut d'Educació General. Prat de la Riba n'és l'artífex. La seva missió és, raona el projecte, amplíssima. Pretén el foment i la creació de institucions, "costums i actes i la difusió de coneixements, que tendeixin a millorar o millorin la condició física i moral de les gents que formen el nostre poble, així com els que tendeixin a l'enfortiment i la dignificació de la raça." La iniciativa es proposa, a part de l'educació física i moral, la difusió dels coneixements sobre higiene, natalitat, puericultura; i podrà valer-se de mitjans com conferències de vulgarització, fixació de cartells, publicacions, constitució de fons documental sobre experiències nacionals i estrangeres, etc. Aquesta institució depèn de l'assemblea de la Mancomunitat, i reb d'entrada una assignació de 25.000 ptes, "que es treuran de la partida d'impresos previstos del Pressupost d'aquest any" (1914).

El fet és, però, que diverses vicissituds deixaren mort l'acord fins que el 16 de maig de 1918 la Mancomunitat crea l'anomenada Comissió d'Educació General, la qual reprenia explícitament el projecte de Prat. Foren cridats a constituir-la, juntament amb el president de la Mancomunitat (P) i el Director de l'Instrucció Pública, les següents persones

Lluís Millet, representant de l'obra d'educació musical popular, Francesca Bonnemaison (formació professional de la dona); Francesc Ripoll (cooperativisme); Francesc Layret, representant dels centres instructius; Gustau Pittaluga, representant del món de la sanitat i de propaganda higiènica, Josep Puig i Esteve (associació professional), Manuel Folguera i Baran ("difusió pedagògica catalanesca"), i per "la propaganda d'ètica social", en Ramon Lluch. Els dies 21 i 22 de febrer de 1920, ocupant per delegació del President de la Comunitat, la presidència de la Comissió Jaume Bofill i Natas.

És interessant analitzar el dictamen presentat per la Comissió d'Inspecció Pública de la Mancomunitat per la creació de la Comissió d'Educació general, que es materialitzà en la data citada comentada del 16 de maig 1922. El dictamen proposa de renovar l'antigament aprovat Indítat d'E. G., però sobre bases més limitades, i més realistes. I raona la necessitat de la presència en la comissió de gent vinculada a institucions de cultura i mentalització popular. El dictamen és presentat com a continuador dels esforços músico-coroals de Clavé; promet simbolitzar el millor de "les iniciatives més o menys desatendides i amb caràcter mediocre de vegades, però interessant pel seu origen i pel que segurament comporten ~~però~~ d'esforç instructiu de classes treballadores o rurals, condescrites en obres de cançons, stencius, craps, etc." Acte següent el dictamen lliga la ~~comunitat~~ ^{cooperació} i els grans: la cooperació ha prèc a voltes, i dintre dels ~~principis~~ ^{principis} socials i plans professionals seria desitjable que prenguéss sempre, un aspecte professional que associa els homes

dins els límits d'un ofici o art. De tothom és sabut que els gremis constituïren una gran força davant l'Estat Mitjà i que el sindicalisme contemporani ressuscita algun dels aspectes d'aquella situació. Com obra general ningú no negarà la primacia entre les institucions de la novena, tant el Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria, del qual ha estat l'ànima l'actual Conseller de Barcelona Sr Paig i Esteve". (2)

Per la seva banda, Manuel Pelguera hi entra com a president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. (3)

5

Si per alguna cosa és interessant aquest projecte acabat de resumir d'"educació general" és molt més per la visió social que ~~porta inherent~~, que no pas per la seva viabilitat. Hi ha en ell una malfeiança de base envers les iniciatives malencaminades i sovint "mediocres" fruit de l'esforç associatiu popular. I una evident defensa de les solucions interclassistes exemplificades en el gremialisme d'un CADCI. En el fons, el projecte d'educació general de la Mancomunitat venia a ser una iniciativa des del poder (autonòmic, burgès) d'articular orgànicament (ponderadament) les diverses instàncies de cultura popular. Ull, però: les diverses instàncies... reconegudes pel poder. No esperem trobar-hi convidats dels cercles d'estudis socials i sindicals dels anarquistes!

Més tard, durant la República, la Generalitat intentaria potenciar, també des de dalt, la cultura popular i obrera, encara que d'una manera molt insuficient i amb una bona dosi de paternalisme. En el fons la idea de poble i de cultura de l'Esquerra s'adeia molt més amb els canons de la petita burgesia que no pas amb les apetències ^{i necessitats} de la massa obrera i camperola, especialment la immigrada, forçosament desarrelada.

← pàg. 66
(entre 57 i 58)

La Generalitat de Catalunya restablí l'antiga Comissió d'Educació General de la Mancomunitat, tot assignant-li una comesa d'"acció docent...prop dels adults de tota mena d'estaments i d'edats". Aquesta Comissió ve justificada pel fet que "l'obra docent de les Corporacions públiques no pot limitar-se a les Institucions d'ensenyament. L'Estat ha de sentir-se educador sempre i facilitar als catalans tots els elements que puguin contribuir al seu millorament de cultura, base de tots els altres milloraments socials".

Aquesta Comissió ~~comissió~~ funcionava dintre del Consell de Cultura, en connexió amb la ponència d'ensenyament primari(9).

Ara bé: què era el Consell de Cultura. Doncs ni més ni menys que un organisme de caràcter "tècnic i informatiu", constituït per una sèrie de ponències, a saber: ponència d'ensenyament superior, d'ensenyament secundari, d'ensenyament tècnic, d'ensenyament primari, d'arxius, biblioteques i Belles arts; els integrants de l'esmentat Consell eren nomenats pel Consell Executiu de la Generalitat(10).

Bosch-Gimpera es refereix, en parlar de l'acció cultural de la Generalitat en el curs de l'accidentada, dramàtica de vegades Segona República, als Estudis Universitaris Obrers, a l'Institut d'Acció Social, Universitària i Escolar de Catalunya. Aquest tenia per missió "de dirigir, organitzar i administrar l'obra d'ajut moral i material als estudiants, mitjançant les institucions laiques que li escauen, de nova creació o ja creades. com són: Residències, cooperatives, centres

ATENCIÓ !!

i restaurants, assegurances, clíniques d'assistència mèdica, sanatoris, gestió de pensions, borses de treball i d'estudi, i altres organismes i serveis socials d'informació i auxili. Col·laborarà també a l'obra de les associacions d'estudiants i d'altres institucions que sol·licitin el seu concurs* (19).

Bé, el fet és que totes aquestes accions de cultura estaven muntades de dalt a baix, i no a l'inrevés, i duien una bona càrrega de paternalisme idealista. Es pot dir que no atenyien —o si ho feien era en una mesura massa feble— la classe obrera. De manera que entre aquesta i la "cultura" republicana, laica, democràtica tal com la veia i difonia la Generalitat —o almenys el seu principal pilar, l'Esquerra Republicana— hi va haver en tot moment un fort desfasament. Un desfasament excessivament gran per a ser cobert per l'entusiasme revolucionari que el carrer havia encomenat a la Generalitat dels primers mesos després del 18-19 de juliol del 36.

Contra el podria semblar, l'activitat cultural popular durant la guerra, no queda ~~en absolut~~ esmorteïda a Catalunya. A l'acció de les organitzacions polítiques i sindicals, i a l'acció oficial hem de sumar-hi les iniciatives no-oficials, les formes associatives de barri i ara també de fàbrica o col·lectivitats. Evidentment, no em proposo endinsar-me en aquest punt que ens portaria lluny, però sí, si més no, esmetar l'obra, qualitativament notable, tot i les condicions duríssimes de guerra, de seccions culturals com la del complex o agrupament industrial de sigles BAFB (concentració de Bascules, Argnes, Moltes

BAMB(Concentració de Bàscules,Arques,Mobles Metàl·lics i Blancs).La secció de cultura general d'aquesta concentració industrial editava Evolució,el seu portantveu, el primer número de la qual sortí per l'octubre de 1937.La publicació té 8 pàgines;es tracta d'una revista tècnico-cultural d'un excelent nivell científic,on trobem plasmades totes les dificultats i tots els entusiasmes que podia suscitar la tasca cultural durant la inacabable i dura guerra.Per l'octubre de 1937 n'era el secretari general Nicet Torres,i el secretari de la secció de biblioteques,Joaquim Rové.Més tard el redactor en cap de la revista fou Daniel Pagès. Per aquestes dates ⁽¹⁹³⁷⁻¹⁹³⁸⁾ funcionaven regularment les seccions Bibliotecapesports,escacs i tècnica.El número del mes d'abril de 1938 prega que hom valoritzi l'esforç realitzat;escasseja el paper,creix el nombre d'adherents que s'incorporen a les armes...Es diria que l'ansia cultural ha esdevingut frenesi en la població o almenys en una part... Tot i que el moviment de la biblioteca durant el mes de febrer del 38 no fou gaire afalagador;la revista diu a l'abril que,amb 300 socis,només s'han llegit durant dos mesos 127 llibres en total.Exigent auto-crítica!En fi,en un festival que té lloc ^{al teatre del CADCI} el 5-III del 38 a favor dels " companys mobilitzats,s'hi adhereixen els següents clubs de fàbrica:L'aliança Juvenil Orpheó Sincrònic,la Joven-tut Gastronòmica(FOSIG),el Club Jovenivol Pirelli,el club de les Filatures Caralt-Pérez,el de Les Filatures Fabra i Coats,Vehils Vidal,la FAET(Federació d'Alumnes i Ex-alumnes de l'Escola del Treball) i la Secció de cultura del Sindicat Metalúrgic UGT.(6)

Diguem,per acabar,que els clubs de fàbrica

havien llançat un Manifest, que reproduceix el diari
cenetista Catalunya(²), pocs dies després d'haver-se
clausurat l'exposició "Cinquanta anys d'esperanto" al
Casal de la Cultura de la Plaça de Catalunya.

Durant el temps que va durar la guerra, les iniciatives en matèria de cultura popular de les instàncies oficials catalanes foren nombroses. Per exemple va ser obligatori que els instituts d'ensenyament secundari servissin també per a seminaris i conferències d'extensió popular. També impulsà la Generalitat els serveis de lectures i d'alfabetització al front (Leures de cultura al front).

El moviment per l'extensió de la cultura "des de dalt" amb totes les seves contradiccions, però també amb els seus èxits, venia de lluny: havia estat un dels motius o millor leit-motiv del republicanisme triomfant després de 1931, tan a Catalunya com a la resta de l'Estat.

A Madrid, o millor dit, de Madrid emanà el decret de creació de les Missions Pedagògiques (Gaceta del 30-5-31). Volia ser sobretot un esforç culturalitzador dels mitjans rurals, que utilitzava mitjans com poden ser l'establiment de biblioteques circulants, sessions musicals, i de cinema, cursos de perfeccionament "in situ" per a mestres rurals, reunions públiques, lectures i conferències de formació i informació civico-democràtica. El president del Patronat de les Misiones Pedagógicas, quan foren creades, va ser Manuel B. Cossío, i entre els vocals hi havia, com se sap, Antonio Machado i García Lorca.

S'ha arxivat i repetit que les Missions P. prolongaven l'esperit de la Institución Libre de Enseñanza i de la Junta de Ampliación de Estudios i altres iniciatives filles del krausisme. La dreta espanyola i catalana atacà en tot moment aquesta interessant-i limitada per molts ~~col·leccions i fins un tant arxivada~~

cantons i fins un tant utòpica, encantadorament utòpica, en el sentit que es fabricava una mica un somni del que era l'Espanya rural que calia culturitzar. El 31 de gener del 35, en plena reacció radical-cedista, Josep Ma Corredor des de La Humanitat fa una vigorosa de les Missions que són també un atac al òrgan cedista El Debate. Fa un balanç del que ha fet durant tres anys aquesta institució creada al primer moment per la República i exclama: "Alliberant per uns moments la misèria i l'abandonament esfereïdor d'aquestes contrades (les visitades per les M.), les Missions eren com uns heralds de la Bona Nova, d'uns dolers d'integració d'un nou Estat, que per primera vegada es desseixia dels seus fonaments seculars d'oligarquia i caciquisme, i sabia lliurar a les comarques més tristes i oblidades uns emblemes de comprensió, de desinterès i de delicadesa". Aquesta granada literatura no ens informa, però, de si les Missions van tenir algun pes específic a Catalunya.

En un altre ordre de coses cal esmentar, durant l'època republicana, el funcionament de la Universidad popular de Madrid, en b diferents tipus d'ensenyament des de les classes d'analfabets fins a cursos superiors. Durant ocurs 34-35 frequentaven aquests cursos, en els locals de la Universitat Central, 400 alumnes. Articulava aquesta iniciativa la FUE (Federación Universitaria Escolar). Podrien trobar-hi potser un paral·lelisme a Barcelona en els Estudis Universitaris per a Obrers.

NOTES. PRIMERA PART

---

1. Dedico una part, a la fi del llibre, a la definició del concepte de cultura i a l'explicitació de l'ús que en faig en aquest treball.

2. *En la mateixa història contemporània,*
La cultura oficial estatal i les diverses modalitats de cultura no estatal estan visiblement allunyades l'una de l'altra. La cultura oficial és plena de valors (pseudovalors) burgesos i religiosos, patriòtics, etc; ara bé, sovint trobem a les iniciatives no oficials un sentit de dependència, de subordinació, com un complex d'inferioritat en relació amb la cultura oficial. Encara que en determinats corrents aquest sentit de subordinació dona lloc a una actitud de desafiament i de superioritat (pensem en certs rebrots del moviment modernista a Catalunya, i amb les proclames culturals de l'anarquisme finisecular).

D'altra banda importa tenir present que a Catalunya la separació cultura oficial burgesa- cultura "popular" no oficial és més gran que a Madrid, per exemple, on alguns corrents socialistes obreristes i la filosofia de la ILE acabant transvasant-se a medis oficials. També s'escau a casa nostra un fenomen peculiar, a saber: aquí la burgesia dominant intenta-i en certa i no petita mesura aconseguix- assentar les bases d'una cultura oficial (catalana, de la Mancomunitat, de la Generalitat) vinculada ~~al poble o almenys~~ a les classes mitjana i mitjana baixa.

3. Els plantejaments un tant desangelats i mecanicistes de Louis Althusser han tingut molts corifeus a casa nostra. Vegi's ALTHUSSER, Louis: Escritos, Laia, Barcelona, 1974, en especial pp. 121 i ss., on el marxista francès distingeix

un piló d'AIE(aparells ideològics d'Estat),entre ells
l'AIE religiós,escolar(elsistema de les diferents
"Escoles" públiques i privades),familiar,jurídic,
polític(els Partits i el sistema polític que formen),
sindical,l'AIE de la informació(prensa,ràdio,
televisió,etc),l'AIE cultural(lletres,belles arts,
esports)...

4 .cf. MARTINEZ CUADRADO,Miguel:La Burguesia Conser-
vadora (1874-1931) ,Alianza Universidad,Història de España
Alfaraguara VI, Madrid 1974,p.222.

5 .Cita presa de MAILLO, Adolfo: Educación y revolución, Edit. Nacional, Madrid 1943, pp. 144-150. El tema dels ateneus obrers, tot i la seva creixent importància a Catalunya de 1860 a 1910, i també després, no ha estat tractat de manera monogràfica (intensivament) per cap autor contemporani; quasi costa de comprendre, donat el seu volum i influència. Potser la diversitat i heterogeneïtat dels centres de cultura popular, cassinos, etc, fés que resultés més difícil de prendre consciència de la seva importància. Entre 1860-1910 la xifra d'ateneus de les principals localitats de Catalunya no és inferior a la seixantena. Ara bé, si considerem també, a més dels ateneus "neutres" o independents, els centres dependents d'organitzacions polítiques o eclesiàstiques, la xifra podria fàcilment multiplicar-se per 2, 3, ... n vegades. Tampoc hi ha, que jo sàpiga, cap estudi sistemàtic del tema que ens ocupa, a nivell de l'Estat espanyol, ni de la resta de països catalans. Obres generals, com diverses de l'equip de Vicens Vives, es refereixen molt marginalment a la problemàtica cultural.

però, a part, i continua:

També son marginals els espais que se dedica a la qüestió, per exemple, MARTINEZ CUADRADO, Miguel: La burgesia conservadora (1874-1931), Alianza Universidad, Madrid, 1973. El cap. 5^è del llibre "La Edad de Plata de la Cultura Nacional" abunda en vaguetats i tòpics. Sembla mentida fins on pot arribar la miopia conceptual dels autors! En tot cas, Martínez Cuadrado es refereix exclusivament al panorama cultural burgès il·lustrat de Madrid. Les llacunes de Martínez són excessivament ostensibles. Una mica millor és, al meu parer, Medio siglo de cultura española, 1885-1936, Madrid, 1970, sobretot per l'aportació de l'obrerisme socialista. Pel que fa a la cultura obrerista i especialment camperola andalusa vinculada a l'anarquisme mai serà prou preuat el treball pioner de Juan Díaz del Moral: Historia de las agitaciones campesinas andaluzas, Alianza Editorial, Madrid 1967. Un aspecte concret de la cultura obrera revolucionària àcrata (les escoles racionalistes) és tractat al meu llibre "Las escuelas racionalistas en Cataluña, 1909-1939", Tusquets, Barcelona, 1976. Altres aspectes culturals àcrates catalans són considerats al número monogràfic de la revista de la Fac de Filo. i Lletres de Barcelona, Convivium, del any 1975. Són notables també alguns estudis de José Luis ABELLAN (en especial La cultura en España-ensayo para un diagnóstico, Madrid 1971), Elías Díaz i sobretot PEREZ DE LA DEHESA.

Quant als testimonis del període estudiat, destaquen els diagnòstics d'Eugeni d'Ors i d'Ortega i Gasset sobre la nova cultura de masses. Al primer ens hi referim a propòsit d'algun dels seus articles al NAEP-vegeu -; del segon vegeu escrits polítics i sociològics a les Obras Completas, Madrid, 1946...; ELORZA, Antonio i IGLESIAS, Ma del Carmen:

Burgueses y proletarios. Clases obrera y reforma social en la Restauración, Ed. Laia, Barna, 1978, on destaquen les "Notas a una edició crítica del informe de Jaime Vera" (a la Comissió de Reformes Socials) i el capítol primer del recull que versa sobre la "situació material de la classe obrera". Després tenim el valor testimonial de les obres de Anselmo LORENZO, en especial el seu ^{EI} Proletariado Militante, Alianza Universidad, Madrid. Entre els testimonis d'obrisme socialisme assenyalen J.J. MORATO: Pablo Iglesias. Educador de Muchedumbres, Ariel, Barna, 1968. Un estudi dels principals contorns de l'ideologia obrerista àcrata a J. ALVAREZ JUNCO: La ideología política del anarquismo español, 1868-1910, Siglo XXI de España editores, Madrid, 1976.

Per a l'obra de ateneus interessa veure l'obra de TURIN, Ivonne: L'education et l'ecole en Espagne de 1847 à 1902: Liberalisme et tradition, PUF, Paris, 1959. Però sobretot són valuoses les obres de LABRA: La Educación Popular (Estudio de Política Pedagógica), Tip. Sindic, de Publicidad, Madrid, 1911, i moltes altres obres i opuscles de l'autor, el sumari de les quals és al volumet anteriorment esmentat. (Vegeu la fi d'aquesta nota.) LABRA representa un punt de vista republicà liberal. Des de pressupòsits interessants però forçosament elitistes s'ocupà de la instrucció i extensió científica popular el moviment de la Extensió Universitària, els mètodes i objectius del qual són molt ben explicats per Rafael ALTAMIRA: Lecturas para obreros (indicaciones bibliográficas y consejos), Madrid, Imp. de Inocente Calleja, 1904. Aquest moviment enllaça amb el de les Universités populaires sindicalistes franceses, acerbament criticades per Marcel MARTINET a Culture Proletarienne, Maspero, Paris, 1976, reedició de textos publicats més de 40 anys abans. També publicada a la mateixa editoria i any l'obra-recull de Vicotr SERGE: Litterature et Revolution, on l'autor intenta delimitar les condicions d'una cultura obrera revolucionària inspirada en el marxisme. L'autor es refereix en el manifest...

a importants punts de referència com són SOREL (Les Illusions du Progrès), Pierre NAVILLE (Les Intellectuels et la Revolution, Gallimard, 1927), Lenin: Què fer?, en fi, TROTSKI: Literatura i Revolució.

Pel que fa al primer desenvolupament de la ideologia i cultura àcrates vegeu TERMES, J.: Anarquismo y Sindicalismo en España. La Primera Internacional, 1864-1881, Airel, Barcelona, 1972. Un estudi de la cultura catalana amb forces dades, tot i que li costa "resistir el pas del temps" és Un segle de Vida Catalana, 1848-1930, 2 vols., ¹⁹³⁰ ~~1848~~ ¹⁹³⁰ ~~1848~~, Barcelona, 1961. Resta inèdit, i possiblement per completar en alguns extrems, el magne treball històric d'Alexandre Galí: Institucions culturals (catalanes), 1900-1936, del qual n'he pogut consultar algun passatge, gràcies a la bona voluntat de la Fundació A. Galí.

Quant a d'altres Estats, tenim, per exemple l'antologia procedida d'un estudi de A. E. DYSON i J. LOVELOCK, Education and Democracy, referida al segle XIX anglès; conté una bibliografia bàsica molt interessant. Traduit al català hi ha el llibre de LEWIS a què ens referim a la carrera a part del llibre. Trobareu moltes referències a l'ensenyament i la cultura de masses a l'Itàlia mussoliniana a TAIENHDAUN Edvard R.: La experiencia fascista. Sociedad y cultura en Italia (1922-1945), Alianza Universidad, Madrid, 1975.

Però, tornant a Catalunya, diguem que el moviment d'"extensió universitària" dels països europeus del ^{garrer} ~~1848~~ quart de s. XIX va trobar entusiastes adeptes com és ara Cebrià Montoliu, el qual estudià dret a Barcelona (era fill de Ciutat de Mallorca, 1873). Col.laborà al "Poble Català i morí a Albuquerque (USA) l'any 1923. Montoliu és l'autor de Institucions de Cultura Social Conferències donades a l'"Institut Obrer Català". Tip. L'Avenc, Barna, 1903.

En fi, de l'abans esmentat LABRA, Rafael M. podem citar els següents opuscles: (tots ells versant "De Pedagogia y sobre la Cultura Nacional"): Estudios de Economía social, Madrid, 1897; El Congreso Hispano-Portugués americano de 1892, Madrid, 1894; El Ateneo de Madrid, Madrid, 1880; Educadores y Maestros: Don Fernando de Castro en España—El Negro Rafael en Puerto Rico, Madrid, 1890; La Cultura española moderna, Madrid, 1907 (Estudio de crítica histórica). El Consejo de Instrucción pública, Madrid, 1911. Los Maestros y la Educación Popular y el Estado, Madrid, 1902. El Ateneo de Madrid de 1835, Madrid, 1908; La enseñanza primaria por el Estado, Madrid, 1896; Cuestiones palpitantes de Derecho, Política y Administración, Madrid, 1897.

van a les precedents: història, arqueologia, geografia, física, química. Ninguna de aquestes tenia caràcter tècnic; se tractava de una obra de vulgarització per al gran públic. En fi, es constituí una biblioteca que, passat el temps, es convertí en una de les més importants de Madrid.

Talcs foren les realitzacions que precediren a la fundació de la Institución Libre de Madrid".

Vegia també l'article atenc de l'Enciclopèdia Universal Il·lustrada Europeo-Americana. Hijos de G. Gassart-Culpa, Barcelona, 9.

ta) Vegia, per altra banda, les obres referides (a la nota) de LLIBRA, Rafael M., en dels seus diàlegs. Lectura de l'època, on el veia amb claredat i se parlava probablement d'activitat sobre una cultura popular.

8. Hi ha indicacions dels plans de cultura popular lligats al republicanisme de l'època. HENNESSY, C. A. V.: The National Republic in Spain, Clarendon Press, Oxford, 1962. Sobre Clavé i el seu moviment, cf. el número de Serena d'Or de desembre del 74 (nº 183), en especial - pel tema que aquí ens ocupa - SERRA, Eva: "Clavé d'avui estant. Un programa de cultura popular". Se cal dir que la bibliografia d'aquesta època és abundant.

9. Aquesta connexió de la presa de consciència nacional i del folklore està ben explicada a Un Sigle de Vida Catalana, Barcelona, 1961, p. Cal tenir molt en compte, per altra part, la importància que prenen les activitats de recerca i conreu d'un cert "folklore" a l'Enciclopèdic.

10. I calia afegir en tenir en compte que, dins l'
Imperi rus hi havia les Síberies, Sibèria i l'Àsia
Central. Si algun sobre el mateixisme sobre la pobla-
ció adulta i diverses països europeus, segons censos
nacionals, veurem: La migración y el inmigrado en Euro-
pa, París, Sirey, 1907, p. 151-177.

11. La instrucció comença a l'educació i a la
cultura, per les institucions responsables de tota cosa, educa-
tiu. Però, en relació al desenvolupament i a la
responsabilitat de conrear els valors i
els valors de la cultura i de menys progressista,
en la instrucció de l'ensenyament, l'ensenyament per
família i l'ensenyament comunitari, en l'ordre polí-
tic-socialment, per la instrucció i cultura; en
l'ordre socialment, per l'ensenyament i cultura
social, i que venen per a l'ensenyament i cultura
socialment, de l'ensenyament i cultura catalana.
Finalment, perquè l'ensenyament i cultura sigui
un fet del país i de l'ensenyament general, d'ensenyament
socialment i culturalment de l'ensenyament i cultura,
de constituir una cosa d'ensenyament i cultura
(i cultura) i cultura... veurem: LA INSTRUCCIÓN EN
CATALUÑA. COMISIÓN DE INVESTIGACIÓN: Compendio
d'Instrucció General, Esp. de la casa de la Sagrada, Barce-
lona, 1908, en especial les primeres pàgines, que poden
constituir una constatació de la insuficiència de l'escola
en la conformació del país que volien crear les forces
que desenvolupen la nació: la població, insuficientment
~~escolaritzada necessitava altres elements~~

escolaritzada necessitava altres elements conscienciadors...

12 .MARTINEZ CUADRADO, op.cit., pp.65-68.

13 .Entre l'Ateneu Obrer de Barcelona i l'Ateneu Català de la Classe Obrera hi va haver l'Ateneu Lliure de Barcelona (vegeu la relació d'Ateneus, al principi de la 2ª part)

14 . Cf. TERMES, Josep: Anarquismo y sindicalismo en España; la Primera Internacional 1864-1881, Ariel, Barcelona, 1972, en especial pp. 119-120;

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. Some words like 'Ateneu', 'Obrer', 'Català', 'Lliure', 'Barcelona' are faintly visible.]

15. HERMES, op. cit., p. 265, Revista del Ateneo Obrero de Barcelona, gener de 1905.

16. Ibidem, pp. 119-120, i pp. 157 i 266.

~~16~~ Podem seguir l'evolució del centre pel seu òrgan, citat (Revista del Ateneo Obrero de Barcelona). Vegi's també la Memoria del Ateneo Obrero de Barcelona, Barcelona 1890, i Ateneo Obrero de Barcelona (Catálogo), Barcelona, 1893. *Vegeu també ERLI, Rk. xaudre, Obra mètrica, llibre IV.*

17. Vegi's Memoria, op. cit., Barcelona 1890.

18. Vegeu Revista del Ateneo Obrero de Barcelona, abril de 1908. Els estrabots reaccionaris de la revista venen de lluny; en aquest sentit fou prou simptomàtica la inclusió al número de novembre de 1897 de la retractació del frare exclaustat i creador d'escoles laiques Bartomeu Gabarró.

19. Asociación de enseñanza popular de la provincia de Barcelona. Exposición que elevan al Excmo Sr. Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes, solicitando una subvención...; Barcelona, 1904.

20. Revista del Ateneo Obrero de Barcelona, gener 1908.

21. Idem, novembre 1908.

22. Vaga fórmula. Molts dels centres catalans de cultura popular del moment no es tiren pedres al fetge per aquest problema de l'ensenyament en català. Una excepció seria el ^{neu nat} CADCI, de la Rambla de Sta Mònica; d'ell en parlarem més envall.

23. Memòria descriptiva de la sociedad La Ilustración Obrera de Tarragona, Barcelona, 1888.

24. Ibidem, p. 16.

25. Ibidem, p. 18.

26. Ibidem, p. 144.

27. Ibidem, pp 139 i 140.

28 .Ibidem,p.140.

29 .Llunas i Pujals,Josep:reusenc,mort a Barcelona

tipògraf

l'any 1905; fou membre de la Iª Internacional i secretari de l'Ateneu Català de la Classe Obrera. Va defensar una meua d'anarcosindicalisme "avant la lettre" en les dues darreres dècades del XIX. Va fundar i portar la revista lliurepensadora anarquista La Tramontana(1881-1893), escrit en català. Victima de la dialèctica terrorisme-antiterrorisme, fou empresonat l'any 1893. Vegi's l'art. Llunas y Pujals a l'Encicl. Larousse-Planeta, Barna, a càrrec de Termes. Fou, a part d'un organitzador important de la FTRE (Federació de Treballadors de la Regió Espanyola), l'any 81, un dels més importants teòrics del concepte de cultura i ciència "obrera". Calia, pensava ell, anar construint aquesta ciència obrera, amb el ben entès que la generalització que comporta el terme "ciència" no destrueix "la particularització inherent al qualificatiu "obrera"". La Ciència està monopolitzada per l'Estat i la Religió, i d'aquesta feta es converteix en ciència privilegiada o ciència burgesa. Ara bé la ciència burgesa porta en sí els germens contradictoris que acaben neutralitzant-la. I esdevé privilegi interessat, dispensador d'un saber cuallat de prejudicis fet per a justificar una classe social i una organització econòmica injusta. La única solució rau en una ciència que conjumini el socialisme i el positivisme; el primer fa la revolució en el món dels fets, el segon en el de les idees; són inseparables. En base de progressar per aquest camí, la FTRE (Consell Local) organitzà l'any 1896 unes Conferències d'Estudis socials. El plantejament que La Tramontana (almanac de 1896) fa de la seva necessitat no pot ser més clar, i constitueix

una crítica directa de la moral é'auencia i centres
de cultura popular que preparen "obreros aptos para
deportar en la burguesía mexicana un tipo de prole-
taria que no difiere de aquella que se encuentra en
el resto del mundo" como que val la pena de
concretarse una perspectiva concreta:

Después de referirse al fet que els treballadors
"pontistes socials" rebutgen la ideologia de la burgesia,
~~el~~ basada en el dogma religiós, i l'heredència
de prejudici, afirma:

[continúa a la pág siguiente:
hant i apart, cita ————>]

to the process of production, and no other...
 necessary...
 practice...
 neither...
 table...
 ring...
 problem...

|| A certain...
 plant...
 condition...
 current...
 center...
 we...
 central...
 operation...
 was...
 this...

(... ..)

30. sobre en Rosend Arús ^{havia d'estar presentat per Jordi}
^{Galifré al XVII Premi «Reus», de la Festa de Sta Llúcia 1975}
El polifacètic Díaz Pérez (Badajoz 1841-Madrid 1899)

és l'autor, amb selecció al tema que s'ocupa, de
De la Instrucció Pública (1877) i Las Bibliotecas en
España en sus relaciones con la educación popular y la
instrucción pública (1894) =

31. sobre aquest centre, que no tindrà res ^{de l'obra,} ~~de l'obra,~~ fullegeu ^{Arús}

Se'n parla al "El Centre de la Classe Obrera" de les Memòries
polítiques, 1890-1917, Pòrtico, Reus, 1977, titoladet
"Aquesta classe obrera, on vivien els següents (l'... i l'...), ell amb
una colla d'...")... "Van allistar amb una idea que tingue
amb la voluntat de la quèsta vida de Tarragona. Calia reno-
var la junta Directiva de l'Ateneu Tarragonense
de la Classe Obrera", i es va decidir que malgrat el nom no tenia
res d'obrera, es tal com una constitució que la
democràcia i constant, els empleats i altre gent de classe
mitjana. Com també d'altres de no se sabien pas que cap a
la fi de la divisió certifica una ésser creants a la
nostre país, en l'ateneu es planificava altres de cultura
i de convivència, l'"Ateneu" mantenia classes de dibuix,
d'idiomes i d'altres disciplines elementals, una biblio-
teca molt nodrida de llibres i revistes, una sala on es
conaven festes, representacions teatrals, i ballis les diades
assagelades: era el, una veritable institució tarragonina,
viva i telexent, per tot això".

A continuació, l'hora va, l'idea de fracàs de
l'intent de catalanitzar la casa, així com l'intent
dels socis inquiets de desansonyar el centre amb
funcions i conferències "ultramodernes", a base
d'espècies maeterlinkianes i ibsenianes. Ja aleshores
aquesta gent inquieta va tornar amb

aquesta gent inquieta va topar amb l'aplicació tendenciosa del principi de no fer política en aquets a mena de centres. La derrota del pla de catalanització no va poder ser suportat pel grup de l'Ametlla: "Havien posat massa passió en la lluita. Ens vam donar de baixa de la societat que rebutjava les nostres ànsies renovadores i vam crear l'Ateneu Tarragoní, instal·lat a les sales del Teatre Principal, contigües a la d'espectacles. Així va acabar la baralla dels dos Ateneus, l'Atene-o i l'Atene-u, com es digué, fent sonar un fàcil joc de vocals. La ciutat, un poc desvetllada durant dues o tres setmanes, reprengué el seu son secular" (p. 180, op. cit.).

En Pep Escoda, que està fent la història de Reus, em va proporcionar l'excel·lent obra impresa per encàrrec del Centre de Lectura amb motiu del seu primer centenari, és a dir l'any 1959, Centro de Lectura de Reus, Ier Centenario de su Fundación, 1859-1959., 175pp. Tenen interès l'escrit reproduït de Josep Gdell i Mercader, "Lo Centre de Lectura" (anys 1859 al 1863), l'inventari-notícia de publicacions del centre fet per Pere ~~Gdell~~ Llagostera i G. Ricart i Quintana, i la memòria, publicada originàriament a la Revista del Centre l'any 34, de "Els setantacinc anys de vida del centre", feta pel secretari aleshores Joaquim Blasco i Roig.

Recentment, un jove historiador de Reus, Pere Anguera, n'ha fet un treball monogràfic.

La obra de Albert de Mun y de L. Harmel, organizaron escuelas dominicales para niños de siete a diez años, y escuelas nocturnas. En 1893, éstas reunían, en la diócesis de Valencia, a 6.206 alumnos; y aquéllas a 3.740. La diócesis de Tortosa, con cinco patronatos, llegaba a 1.750 de las primeras y a 2.240 de las secundas. Otros centros similares existían en Barcelona, en donde se había dado más esplritud a la enseñanza técnica:abanistería, cerrajería, grabado... Había inscritos 973 alumnos en 1892, en una sección, que llevaba el nombre de san José".

Sobre la situació de l'ensenyament per infants i adults catòlic, directament controlat pel clero regular i secular, trobem referències abundants a ROBERTO MAURA: "La Rosa de Fuego", Barcelona, 1974, en especial pp525 i ss. I CONNELLY FILMER: "La Semana Trágica", Barcelona 1972, una p 590.

34 .ROBERTO MAURA, op.cit., pp.416 i ss.

35 .Ateneos Obreros y Asociaciones de Enseñanza Popular, Exposición con el CVan..., Barcelona, 1904.

36 .Ibidem, pp9-10.

37 .MONTELIU, Cebría, Institución de Enseñanza Popular (op.c.), Barce, 1903

- ~~111~~
- 38 .Cf. Ateneos Obreros y Asociaciones.....pp 8 i ss.
- 39 .Ibidem, p. 9 i ss.
- 40 .GALI, Alexandre: Obra Històrica "Institucions Culturals de 1900 a 1936". Obra inèdita de l'autor consultable a la Fundació Alexandre Gali. Carp. XIV, Llibre X, Cap. II, p. 310: "Els Congressos d'Ateneus dels anys 1911 i 1912, malgrat llur aparent esplendor, assenyalen els moments decisius de la decadència ateneística del ~~vint~~ vintents".

*Pel que fa al Congrés de Reus vegeu R. A. C. I., Cronística,
p. 348, 55. L'ànima d'aquest Congrés sembla haver estat
l'aleshores president del Centre de Lectura, Jaume Simó i Bufacell*

En conjunt noz es pot pas dir que els resultats dels congressos d'ateneus i institucions de cultura de Reus(1911) i Vilanova i la Geltrú(1912) fossin cap èxit, almenys quant a les conclusions i a l'operativitat de les mateixes.

La mateixa diversitat de condició i orientació ideològica de les entitats, corporacions i associacions presents al de Vilanova feien impossible la definició d'una via d'intervenció clara: monàrquics i republicans, catòlics i aconfessionals, capitalistes i socialistes s'obstaculitzaven i es neutralitzaven els uns als altres.

El Congrés de 1912 va ser preparat i organitzat, tal com se li havia encarregat a l'anterior congrés, per l'Ateneu de Vilanova i la Geltrú, essent president del Comitè executiu Leopold Crusat i Prats. Apart de diverses entitats de la vèla, figuraren com a Congressistes Col·lectius ni més ni menys que 161, entre els quals hi havia 138 associacions, més un grapat d'ajuntaments i diputacions. En aquest sentit sí que va ser "un èxit" el simposi.

Com ja avançava abans les conclusions generals foren d'allò més insuls i fat: qualsevol motiu de polèmica més o menys dissonant amb relació als vents dominants que bufaven va ser bandejat. Així per exemple una proposició en el sentit que "deuen ésser requerits especialment a concórrer al III Congrés Regional d'Ateneus i Associacions de Cultura, tots aquells organismes que per a càber dintre de la categoria d'Ateneus tenen com a base de ~~va més la neutralitat~~

sa missió la neutralitat", va ser oportunament deixada per a posterior resolució; com per art d'encantament al mig de la discussió d'aquest punt havia arribat el governador civil al qual es va cedir la presidència d'honor...

El Congrés vilanoví s'estructurà en diverses Comissions, a saber: Comissió de Pedagogia, Educació Física, Comissió de Biblioteques i Vulgarització, Comissió de Ciències Físiques, Químiques i Naturals; Comissió d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials, Comissió d'Estudis Mercantils, Comissió de Cultura Agrícola, Comissió de Cultura Tècnica i Art Industrial, que juntament amb la de Pedagogia va ser, crec, la que va aportar punts de vista més interessants, encara que això no es reflectís en el cas de la secció de pedagogia en les conclusions. En fi, hi hagué una Comissió de Vida Artística & una de Excursionisme (i floklora). S'aprofità l'avinentesa per diverses excursions instructives i visites a llocs senyalats de la localitat; i diverses personalitats, entre elles ^{Josep} ~~el doctor~~ Agell, Francesc Ripoll, el doctor Serradell i Frederic Pujulà, pronunciaren parlaments i conferències. La sessió de clausura va esdevenir-se el dia 27 de maig de 1912 a primera hora de la tarde.

Perquè us feu una idea de l'heterogeneïtat de congressistes us diré que de Vilanova vila organitzadora, on s'hi havien inscrit més de 25 entitats, hi participaven centres d'un caire tan antitètic com podien ser el reaccionari Comitè de Defensa Social i la sorollosa Joventut Radical... L'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona, l'Ateneu Obrer de Barcelona, el Barcelonès i l'Associació d'Eclesiàstics per a l'apostolat popular de Barcelona, per citar entitats ben diferents també, adheriren al ~~acte~~ Congrés vilanoví.

FINAL de
la nota 40

des per l'Entitat, i aviat s'implanta una mutualitat Infantil amb més de 298 inscrits. Diversos donatius per valor de quasi 30.000 ptes, entre 1915 i 1917, i un préstec de 25.000 ptes del Banc Hipotecari d'Espanya posen a to l'entitat, la qual a partir de 1920 aixampla les seves activitats tant esportives com escolars, així com musicals (el 1922 comença a funcionar el seu Conservatori de música); l'any 1923 la secció escolar - que segueix mètodes montessorians - és premiada pel consell de pedagogia de la Mancomunitat, amb motiu de la VIII Exposició General Escolar. I aquest mateix any l'Associació Protectora de l'Ensenyança catalana beca el director de les seves escoles per a estudiar a Suïssa. Durant tota la Dictadura es perfecciona l'ensenyament professional del centre, de bona tradició, i s'amplien les classes d'oficis com mecànica, fusteria i dibuix, al mateix temps que s'adquireix un teler mecànic per a l'Escola de Teixits. La biblioteca tenia pels anys de la República més de 4.000 volums i s'hi podien llegir els diaris de totes les tendències. En fi, les seccions d'esports, associació d'estudiants, exposicions d'art, conferències, etc animaven, segons l'esmentat senyor Riba, la vida del centre. Acabada la guerra, per variar, totes les instal·lacions de l'entitat van ser incautades pels feixistes.

Y. també RIBA, BARRO, p. 1. "El 'Ark' d'opulència de la 'Elona i brica', una oportunitat de reconciliació històrica", Tele. Express, 7-6-75. Vegeu també EDL, Obra històrica, llibre II, capítol 14.

41 .A La Escuela Moderna, Barcelona, 1912, Francesc
Faerrer i Guàrdia critica en termes punyents l'acció
de determinades entitats populars i republicanes de re-
còrrer a l'ajut estatal.

42 .No conec cap estudi que aprofundeixi en
la política cultural i escolar dels socialistes, espe-
cialment, és clar, a fora de Catalunya. Hi ha indicacions
als llibres abans esmentats de Tuñón de Lara. Pel que fa
als lerrouxistes, trobareu referències a l'obra citada
de Romero Maura. I, en relació als àcrates i sòndica-
listes catalans, vegeu notes 5

*Val a dir, pel que respecta als socialista, que ultimament s'estan rea-
litzant importants intents de ~~una~~ interpretació de l'obra de gent
com Vera, Besteiro i el mateix Iglesias*

43 .Cf. La Publicidad, 29-9-1909.

44 .GALI, A. ~~vegeu nota més amunt~~, Obra Històrica, cf. supra, n.º 40

45 .Per l'A. O. de Badalona, vegi's la llista de
centres que adjuntem a la fi. Centres com aquest, i més
encara l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera mereixerien
estudis aprofundits, ja iniciats, almenys al nivell empi-
ric de recollida de dades, de vegades, per erudits i
curiosos locals. Per amabilitat d'Albert Pérez Baró he
tingut accés a un estudi d'un historiador local de
la vila d'Igualada, Salvador Riba, el qual ha seguit la
~~trajectòria de l'A. O.~~ →

trajectòria de l'A.I.C.O. El centre fou inaugurat a l'estiu de l'any 1863, poc després començava, portada pel pare Marçà Estruch i Ferrer, l'escola nocturna. L'arrancada fou notable, perquè a finals de l'any 1864 ja hi havia més de 400 socis numeraris i un nombre crescut de socis protectors. Ara bé, el centre no podia sotreure's a les lluites polítiques del moment, de manera que el 18 de juliol de 1873 els carlins destruïen la seu de l'Ateneu, al carrer del Vidre, i fins passats cinc anys no havia de ser inaugurat el nou edifici (24-agost de 1878). El 15 de juliol de 1885 va sortir el primer número de la revista del centre El Ateneo. Va rebre l'entitat diverses subvencions d'organismes oficials, entre ells ~~una de~~ la Direcció General de Instrucció (juliol de 1889) s'aixampla el recinte de l'Ateneu i mig any més tard arrenquen les escoles nocturnes per a nois majors de vuit anys. L'any 1897 es duen a cap obres per a instal·lar una escola de teoria i pràctica de teixits. Si el centre pita és evidentment amb l'ajut de donatius diversos. I l'any 1900 s'inaugura el nou teatre; per aquestes dates el nombre d'associats és d'un mil·ler; el to moderat del centre l'il·lustren fets com la inauguració d'escoles diurnes per a nenes l'any 1908, data en què també es crea l'escola de teixits, portada per Joan Llansana, que té en total més de 200 alumnes. El març de 1909 la Diputació de Barcelona la subvenciona, l'entitat, amb 1.500 ptes. El centre disposa l'any 1910 d'una plantilla de 4 professors i 2 professores. Durant els anys 1912 i 1913 són uns quants centenars d'alumnes que passen per les colònies d'estiu organitza-

46 Miquel Ferrer ens diu que el CADCI va ser fundat el 1903 "per un grup de dependents de comerç i d'oficines, de tendència catalanista" i que fou inscrit com a centre "obrer" per tal d'evitar impostos... Quan es va produir la Dictadura de Primo el centre comptava amb vint mil socis actius, és a dir cap al doble dels que tenia l'any 1917, quan ^{n'}era president Josep Puig i Esteve, que va ser regidor de Barcelona per la Lliga. L'entitat va comptar amb l'ajut econòmic de comercians, industrials i entitats financeres; admetia socis protectors per tal de fer possibles les activitats de les seccions, i en especial la tasca de les Escoles Mercantils Catalanes, que depenien del CADCI. Quines eren aquestes seccions? Des de 1906 el centre va tenir un gimnàs i un frontó; els esports que els socis podien seguir-hi anaven des de la boxa i l'esgrima fins ^{al} futbol passant pel patinatge i el ski, a més de l'excursionisme i l'escoltisme. Hi havia també una cooperativa de consum, una secció d'organització i treball, una de propaganda i una altra de mutualisme.

Els locals del CADCI eren a la Rambla de Sta Mònica. La societat que estudiem va tenir sempre a veure amb la política local; així, la seva secció de propaganda va tenir durant anys un ^{to} ~~caire~~ favorable a les orientacions de la Lliga, encara que després va ^{adoptat} ~~presidir~~ un caire esquerrà, cosa que va fer que el 14 d'abril del 31 el CADCI prengués el partit de l'Esquerra Republicana. El nacionalisme que presidí en ~~tot~~ moment la trajectòria del

~~establir oportunitat~~

47.

Fins ara no s'ha començat a estudiar sistemàticament l'anarquisme ~~com a teoria i pràctica concretament~~ ~~com a~~ alternativa ideològico-cultural revolucionària de la classe treballadora. En aquest sentit és meritori el treball, enllat de dades, d'ALVAREZ JUNCO, José, abans esmentat (vegeu bibliografia del fet cultural obra popular, nota 5)

Be tractat el tema a la seva tesi doctoral Raíces y desarrollo de la pedagogía racionalista en Cataluña (inèdita, presentada a l'Univ de Barcelona, Fac. Lletres, secc. Filosofia, a començaments del 75). Recordeu també una conferència de Termes sobre cultura popular a ESADE de Barcelona el ves d'abril de 1975, en el qual el conferenciant va fer referència a la importància de l'estudi ideològico-cultural de l'anarquisme. Vegeu's també SOLA Guàrdia, Pere: "Sobre la actualidad y el estudio del pensamiento anarquista", Revista Convivium, nº 34-35, Fac de Filo i Lletres, Univ de Barcelona, 1975.

La casa nostra

En el cas de Catalunya, i més concretament de Barcelona i el seu cinyell industrial, cal tenir molt en compte que l'alternativa ~~obscura~~ i ideològico-cultural que la classe obrera ha tendit tradicionalment cap a l'anarcosindicalisme o sindicalisme de tipus llibertari, almenys fins a 1940. El marxisme i les modalitats diverses de socialdemocràcia han tingut poc predicament, encara que ja durant la Dictadura de Primo de R. i al llarg de la República la vitalitat, i de vegades el nombre, dels grups i formacions socialdemocràtiques i leninistes augmenta molt. No costa gaire de definir l'anarquisme com a ideologia dominant ^{de la classe obrera} a Catalunya durant quasi tres quarts de segle. Les raons explicatives d'aquest fet són prolixes; en les obres abans esmentades trobareu una discussió d'algunes de les que han estat dades.

Sens dubte trobem elements de cultura obrera àcrata en camps específics com la literatura, arts, teories socials, i fins en el tractament del fet científic. Es original, aquesta cultura? Es adequada a les necessitats d'una majoria? Dóna respostes vàlides per a la generalitat? Tot això caldria escatir-ho d'aprop. Les condicions ~~concretes~~ ^{històrico-sociològiques} en que es va desenvolupar aquest corrent ideològico-cultural ens permetran de dilucidar, així mateix, la frontera i la dialèctica entre cultura i propaganda, tema aquest d'enorme importància. I ara que parlem de propaganda, és necessari saber com es produeix, difon i transmet la cultura obrerista àcrata. Trobem, per un cantó, una florida de premsa i llibres, però no manquen institucions, com poden ser ateneus, centres d'estudis socials i escoles laiques i racionalistes. A l'esmentada conferència Termes

es referí a la necessitat de buidatges sistemàtics de les publicacions obreristes de 1840-43 i del Bienni Progressista. I amb molta més raó encara de les publicacions de l'època de la Restauració. També es referí al punt central que, per al moviment obrer i camperol revolucionari, suposà la valoració del paper de la ciència i la cultura (la polèmica del Cientifisme), en la qual van intervenir des de Lluçà i Pujals, a Teobaldo Nieva i López Montenegro, passant per Unamuno, i que es va manifestar a les pàgines de El Productor, La Tramontana, Acracia (1886-1888), Ciencia Social, La Idea Libre y, després, La Revista Blanca y Natura. Aquí potser fora bó de discutir l'ús precís i tòpic que alguns historiadors fan de la característica d'interclassisme aplicada a la ideologia àcrata obrera d'aquests anys. Crec que l'explicació més plausible llegida fins ara de l'interclassisme cultural, educatiu i del "reformisme il·luminista" ^{d'algun} dels brots llibertaris de la Catalunya de començaments de segle és la donada per Alvarez Junco (vegi's l'obra citada més amunt): ^{p. 518} i ss. les "idees" (és a dir una ciència i cultura desproveïdes de prejudicis) tenen una eficàcia, en principi universal, interclassista. I la revolució necessita una majoria (no minoria) d'homes "conscients". Ara bé la "revolució mental" és dialècticament inseparable de la "revolució material". Per tant, en la majoria d'intel·lectuals del mov. llibertari de començaments de segle (Urales, Mella, Lorenzo) domina la idea que no cal esperar en el valor i eficàcia universal (interclassista) de la veritat per dur a terme la transforma

ció revolucionària; i que, per altra banda, el fet que l'anarquia hagi de beneficiar a la generalitat no implica que els oprimits hagin de buscar el pacte amb les formacions i partits de la burgesia. Per tot això, sembla que el qualificatiu d'"interclassisme" referit als àcrates s'ha d'agafar amb pinces...

Reflex de la activitat en el camp de la cultura
pedagògica de la Diputació barcelonina foun
el Boletín del Museo Social, que comença a
sortir pel gener de 1910, i el mateix Museu.

~~48~~ ~~48~~ ~~48~~ ~~48~~

.CF. MONES, Jordi: Cronologia de fets educatius, a

Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, nº 89, Barcelona.

50. PI i SUÑER: ^{-Carles-} Per la Cultura Obrera. L'acció de

les nostres escoles professionals. Ed. Catalana, Bar-
celona, 1923. Act. al 1888 - mat. el 1937 fou Conseller de Cultura de la

49. Acción Social Obrera, St Feliu de Guíxols, 2-2-1924:

art. "Las escuelas del tecnicismo".

48
49
50

Josep Pi; comptador, Josep Mateu; bibliotecaró Simó Ferrer, i vocals Ferran Roca i Antoni Miró.

L'Ateneu Polytechnicum es felicitava de la seva audiència en la classe obrera de Catalunya, audiència limitada malgrat la seva importància. Un dels aspectes de l'activitat del centre eren sens dubte els **cursets** de preparació i formació universitària, que es donaven cada curs; en tenien cura, entre altres, Pere Comes, Josep i Joaquim Xirau, Carles Pi i Sunyer i Cosme Rofes. Molt considerable resultava cada any el nombre de cursets i de conferències que s'impartien a les seves aules. Per exemple, el curs 31-32, hi hagué: Cursos de Gramàtica catalana, sota el mestratge de Pompeu Fabra; curs elemental de català a càrrec de Jaume Aïmar; curs superior a càrrec de C.A. Jordana. Curs de francès a càrrec de J. Auzàs; curs d'anglès (M. Ashonny); curs d'història elemental (Enric Bagué); curs d'alemany (Nancy Wachsmuth); curs de ciència Política, a càrrec de Josep Xirau; curs d'Economia Política a càrrec de Carles Pi i Sunyer; curs d'introducció a la Filosofia, a càrrec de Joaquim Xirau. Sociologia: Ramon Vinyes; Sociologia experimental: Cosme Rofes (i també Educació Sexual); Sindicalisme: Angel Pestaña.

Aquest mateix curs de 1931-1932, el promig d'inscrits a cada un dels cursets era d'una seixantena. Cal esmentar, a més de la secció d'Excursionisme i de les d'Estudis Econòmics, Polítics i Socials i la Secció Literària, l'existència i eficàcia de la Biblioteca, que comptava amb 3700 volums aleshores. Hi havia un servei de Biblioteca circulant per als socis. Cada mes eren llegits fora de l'Ateneu un promig de 300 volums com a terme mitjà.

Per les dates en qüestió (mitjans del 32) el Polytechnicum feia actives gestions prop de les autoritats universitàries per tal d'aconseguir vincular el centre a la Universitat de Barcelona, tot conservant la seva autonomia. Hi havia a més a més un projecte d'establir, amb participació de la Universitat i de l'Ateneu, una Central que curaria de "donar satisfacció a les demandes dels Ateneus forans en el sentit que s'hi despalcin professors i conferenciants. Amb la qual cosa s'aconseguiria sistematitzar la tasca de difusió cultural i universitària a les comarques catalanes". ~~██████████~~ (L'Opinió, 23-4-32)

L'article en qüestió fa, finalment, esment d'una entitat conceptuada com a "gairebé filial de l'Ateneu Polytechnicum": l'Associació Obrera de Concerts ~~██████████~~. Posseïa aquesta entitat, fundada bàsicament per l'iniciativa de Pau Casals i Rafael Campalans, uns 3.000 afiliats. Només podien ingressar-hi obrers; i encara que no guanyessin més de 600 ptes mensuals. Dotze concerts a l'any donava la Associació, ^{que} constituïa un magne esforç d'extensió musical per als obrers. El seu ~~██████████~~, de 1925 a 1932, va ser la revista Fruïcions

54. El nom complet fou Ateneu Científic, Artístic i Literari de València. Va ser fundat l'any 1868. No cal confondre'l amb l'Ateneu Mercantil de València, fundat l'any 1876 i que durant la guerra prengué el nom d'Ateneu Popular Valencià, restant "ales mans del sector petit burgès, aleshores addicte a la República" (G.E.C.).

55. Cf. TURIN, op. cit., pp 262-263. Vegi's també Discurso del excelentísimo señor don Rafael M. de Labra, presidente de la sociedad Fomento de las Artes, leído el II de octubre de 1885 en la apertura del curso académico de 1885-1886 (Reformas Sociales, II, pp 329-340), a Antonio Elorza y María del Carmen Iglesias: Burgueses y proletarios. Clase obrera y reforma social en la Restauración, Ed. Laia, Barcelona, 1973, p. 416 i ss.

56. En donarem algunes mostres en l'estudi sobre l'Ateneu Enciclopèdic. Els anarquistes - o millor dit, alguns grups - fins van tenir un òrgan que coordinava activitats ateneuístiques: revista Nueva Humanidad, Barcelona, 1933.

57. Per sort, ara comença a manifestar-se un corrent històriogràfic valorador d'aquests aspectes; de totes maneres, però, la metodologia històrica - o més ben dit pluridisciplinària - sobre aquests qüestions es tuba ben bé a les becerres, almenys a casa nostra...
Per de nou un aspecte, me n'ha parlat erment, que se refereix a la tasca editorial de divulgació i conscienciació "popular" (sense l'ambigüitat del mot), al llarg de la Restauració i fins a la guerra civil. →

[continuació de la nota 57]

Entre les cases editorials que porten una política de cultura popular, Altamira esmentava a començaments de segle l'editor Estrada que va emprendre la publicació d'una Biblioteca enciclopèdica popular il·lustrada; l'editor Gili. La Biblioteca Soler; les cartilles científiques i històriques d'Appleton, editor de Nova-York. La "Biblioteca Sociològica Internacional", Henrich, Barcelona, la Biblioteca Econòmica Filosòfica de l'editor Zozaya. En el camp de la literatura i art, esmentava obres de La España Editorial, de Madrid. Després, citava la Biblioteca Andaluza, la Biblioteca de Sempere (València, una pta tomet), dirigida per Blasco Ibáñez.

{ Vegeu ALTAMIRA; Lectures para obreros, Madrid, 1904 }

58. ... .. (... ..)

59. ... ..

60. ... ..

B.E.C. ... ..

Sobre la significació i abast de la política cultural frondelariana hi ha un interessant ~~tràctat~~ ^{recull}, més apolític que no pas crític: RUBIÓ

i BALAGUER, JARDÍ, Enric i GALI, Jordi;

Punt de la Ribera, impulsor de la llengua i la cultura,
(amb articles del mateix punt, aplegats per 1ª vegada).

Del Llet, Barça, 1974

61. Cf. Decret creant la Comissió d'Educació Genral, publicat al Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya, nº127, 30-nov.-1933.

62. El Govern de la Generalitat exposa la "seva filosofia cultural" en el projecte de llei publicat al Butlletí Oficial, nºm 109, 21-oct-33, pp.678-679. Sobre les ponències que componen el Consell, vegeu l'article segon.

63. Llei de l'Institut d'Acció social, universitària i escolar de Catalunya: Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya, nºm 170, 19 de juny de 1934, pp 1777-1778. BOSCH i GIMPERA: La Universitat i Catalunya, Edicions 62, Barcelona 1971, en especial pp 52 fins a 62.

64. Evolució. La col.lecció completa és a l'IMH, de Barcelona. Vegeu, nºm. de març 38.

65. Catalunya, 13 i 24 setembre del 37.

SEGONA PART

LA PROBLEMATICA DEES CENTRES DE CULTURA: L'ATENEU ENCICLO
PEDIC POPULAR DE BARCELONA:

I. UNA TRADICIO ASSOCIATIVA CULTURAL:

L'heterogeneitat de formes associatives.-La seva abundància.-Relació urgent d'entitats de cultura popular a Catalunya.

Angel Harvaud s'admirava a començaments de segle de la importancia i vigoria del moviment associatiu i cultural del poble català. En les pàgines següents miraré d'oferir-vos una idea de l'amplària d'aquest moviment popular, que alguns membres de la classe directora d'aleshores consideraven "mediocre" i "desorganitzat". Nosaltres voldríem saltar per sobre de judicis de valor-de clara rel ideològica, per altra banda- d'aquesta índole, i intentar una descripció d'aquestes formes d'associació amb finalitats culturals.

La llista que presento no té, per altra part, cap pretensió d'exhaustivitat. Es fa, ben sovint, difícil esbrinar el caire exacte de les activitats dels centres referits, així com la seva importància. Fins és possible que algun d'ells no fóra res més que un "bluff" momentani. Per altra banda, suposo que manquen molts de centres comarcals, de importància sovint no petita.

En fi, per valorar correctament el moviment associatiu-cultural català que tradueix la següent llista, caldria sospesar molt més a poc a poc del que s'ha fet fins avui la incidència, per un costat, a Catalunya i, en especial al poble (treballador urbà i rural, artesanat, etc) de l'Església i de les organitzacions lligades a l'ortodòxia religiosa. I, per l'altre, caldria veure de ^{-d'aquats anys?} prop la única cultura obrera (de classe) genuïna; en refereixo a les manifestacions vinculades al moviment. ~~en~~

ment idéologico-organico de l'anarcosindicalisme(*).

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANOS I CENTRE D'INICIACIÓ D'ACTIVITATS ESPORTIVES
DE CASTELLÓN, 1970-1971

El 1970, després de la visita a Catalunya, es va decidir, sobretot
per la manca d'informació sobre la realitat esportiva de l'exterior,
l'encarregar-se de la redacció d'un informe sobre la situació
del món esportiu a Espanya i altres països, amb, per
particulars, un estudi sobre la realitat esportiva dels països catalans, organitzada
per les associacions esportives, en general, i sobre la situació
de les activitats esportives a Catalunya, amb especial referència
a les activitats esportives dels catalans a l'exterior (vegeu les
signatures i abreviacions).

El treball es va dividir en quatre parts: 1) les activitats
i competicions esportives a Espanya i Catalunya, o si
el cas, a l'estranger; 2) les activitats esportives dels catalans a l'exterior;
3) les activitats esportives dels catalans a l'exterior (activitats,
institucions, etc.); 4) de més o menys alguna feina o referència
per a les activitats esportives a Catalunya. He adaptat també
el criteri de catalanitat en tots els noms de centres, tot i que, sovint,
la seva catalanitat va ser un procés, i que en alguns casos
quasi cap centre s'anunciava sempre en castellà.

perquè

quasi cap centre

7

1860-1976...

Ateneu Barcelonès.

Carrer de la Canuda, Barcelona.

L'any 1860 s'anomenava Ateneo Catalán.

~~Ateneu~~ **1850-1976...**

Centre de Lectura de Reus.

Reus(Tarragona).

1861-1973

Ateneu Català de la Classe Obrera

Barcelona(l'any 1878 les classes es feien a l'edifici del convent de St. Felip Neri.)

1864

Ateneu Manres de la Classe Obrera

Manresa(Barcelona)

1866-1897

Ateneu de St Lluís Gonçaga

St. Andreu(Barcelona)

Refundat 1866 al E. H. H.

1873.

Ateneu Obrer de St Martí de Provençals, Barcelona.

1873

Ateneu Obrer

Mataró(Maresme, Barcelona).

~~1873~~
~~Ateneu Obrer~~

1873 *Igualdadi de la classe*
Ateneu Obrera

Igualdada (Anoia, Barcelona)
Fundat l'any 1863. Vegeu dada de S. Ribes, a les notes de la 1ª part

1877

Ateneu Lliure Instructiu

Terrassa (Vallès, Barcelona).

D'ell depenien algunes escoles populars

1878-1895

Ateneu Gracienc

Gràcia (Barcelona)

Presidia l'entitat l'any 1895 J. Ginés i Partagàs,

degà de la Facultat de Medicina de Barcelona. *J. Reglemente del*
Ateneu Gracienc, Barce, 1898

1878-1881

Ateneu Lliure de Catalunya

Barcelona

Presidit per Tomàs Lletget. *(V. diversos numers, num. 1 a 12, de*
l'estat d'homages a l'Historia de Barcelona)

1879-190...

Ateneu Tarragoní de la Classe Obrera

Tarragona

Fou una de les entitats signants del "missatge a la
reina regent", l'any . De l'intent de catalanitzar

l'entitat ^{es} parla Ametlla, vegeu nota 31, 1ª part.

1882-191...

Ateneu Obrer de Barcelona

Barcelona

Vegeu nota 13 a ss., primera part.

~~Ateneu~~

1880

La II. Institució Obrega

Terragona. Biblioteca de l'Institut de l'Obrega, el local on es troba

58 Carrer, nº 11.

1885
Pla de l'Obrega. Primer examen Literari. La Renaixensa,
Barça, 1885

Atenció Llibre de l'Obrega

(Pla de l'Obrega, nº 11)

1886

Atenció Llibre de l'Obrega

(Pla de l'Obrega, nº 11). (Fon fundat el 10 de març de 1886)
f. Setada Literaria, F. Aymard, Barça, 1888, J. M. H.

1888

Atenció Llibre

(Pla de l'Obrega, nº 11)

1889

Atenció Llibre

(Pla de l'Obrega, nº 11)

1890-1891

Atenció Llibre

(Pla de l'Obrega, nº 11)

Atenció Llibre de l'Obrega. Pla de l'Obrega. Pla de l'Obrega de
l'Obrega. Pla de l'Obrega. Pla de l'Obrega a les classes.

1899-1902

Atenció Llibre del Llobregat

st Feliu de Llobregat (Baix Llobregat, Barcelona)

f. Estatutes, D. Casanovas, Barça, 1902

1895-1904

Centre Familiar Instructiu

Les Corts(Barcelona)

Figura entre les entitats catalanes que demanen subvenció oficial l'any 1904, data en què era president Joan Riera.

1895-1906

Ateneu de St Joan Despí(Baix Llobregat,Barcelona).

1896-1902

Ateneu de Sants

Sants(Barcelona)

Cf. Memoria referente a la reunion que debe existir entre las industrias existentes en la barriada de Sants y el plan de estudios de la Escuela de Artes y Oficios proyectado por este Ateneo para la misma. "Los Publicidad", Barce., 1899.

1896-1904

Ateneu d'Hostafrancs

Hostafrancs(Barcelona)

L'any 1904, en què demanà subvenció oficial, era presidit per Sebastià Llorens

1897

Ateneu Obrer de Les Corts

Les Corts(Barcelona).

Disposava d'escola.

1897

Institut Obrer Gracienc

Gràcia(Barcelona)

1403

Institut Obres Entendrà

Barcelona

Orientat, regim fali, per Jeroni Estrany i per: Leònia Martaló,
amb vocació de "unió dels socis", EACI: op. cit, p. 320.

1897.

Associació General Femenina

Barcelona

Presidida per Belen Sagarra de Tenedo.

1898-1904

Ateneu Obrer

St Andreu del Palomar (Barcelona)

Sostenia una escola, i és de les entitats que demanen subven-
ció oficial l'any 1904; presidia el centre aleshores Josep C.
Fernández. Cf. Memòria (1898), a l' I.H.H.

1899

Ateneu Socialista Barcelonès.

Barcelona.

Ofereix classes per als socis i els no socis.

Marques de la Hira

Barcelona
y Bascament, i Costa, Barcelona, 1900 (I.H.H.)

Circa 1900

Ateneu Obrer

Mataró (Maresme, Barcelona)

Presidia l'entitat l'any 1904 Sinó Barnet.

Circa 1900

Ateneu Obrer Santboià.

St Boi de Llobregat (Barcelona).

República Obrera del Poble
Barcelona

1903-1939

Ateneu Enciclopèdic Popular

Barcelona. S'ubicà finalment al c) del Carme 3

1801-1802

Institut Automàtic de Dipsos de l'Est. Comitè de l'Est. de l'Est.
1801. De San Hònia, Barcelona.
Vegeu la nota 46 de la 1ª part.

1801-1802

1801-1802

1801-1802 (dipòsit).

1801

1801-1802 (Institut de Dipsos)

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona).

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona); president
1801-1802

1801-1802

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona)

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona)

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona); president
1801-1802

1801

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona)

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona), amb una biblioteca amb 900 vols. i un llibre amb
1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona); president del centre
1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona). Fundat l'any 1872 (vegeu Nicholas Universal,
Isid. Obra Històrica, cap 14, llibre X, Barcelona, 23-4-76).
1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona); president del centre
1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona); president del centre

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona)

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona)

1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona); president del centre
1801-1802 (Institut de Dipsos, Barcelona); president del centre

1904

Ateneu Vilasanès de la Classe Obrera

Vilasar de Mar(Maresme,Barcelona).

Jaume Pàmies n'és president l'any 1904 en què demana subvenció.

1904-1913

Ateneu Obrer de Gràcia

Gràcia(Barcelona).

Funciona des de 1897.Sol.licita subv. oficial l'any 1904, data en què presideix el centre R. Custodios.Manté escoles per als dos sexes i "se ocupa única y exclusivamente de la instrucció". *y Gacetas Inseparables del. - Mirabet, Banna, 1916.*

1904

Ateneu de Vilanova i la Geltrú

Vilanova i la Geltrú(Garrafa,Barcelona)

Sol.licita subvenció(1904),quan el president éra Joan Torrents;l'any 1912 organitzà el Congrés d'Ateneus.

1904

Ateneu Obrer Martinenc

St Martí(Barcelona)

Es troba en la mateixa circumstància de l'anterior;per aquelles dades en foren presidents Clemente Celestino i Ramon Puig.

1904

Centre Republicà Obrer de la Dreta de Gràcia

Gràcia(Barcelona).

Cf. Romero Maura,op. Cit.,p.328. *Centre fundat l'any 1903.*

1904
Fraternitat Republicana Instructiva El Peall
Barcelona
Tenia 600 socis pel febrer de 1903, ROMERO M., p. 329

1904

Joventut Republicana Obrera

Barcelona.

Ibidem

1904-1905

Centre Republicà Obrer

Les Torres, Barcelona

Cf. ROMERO M., op. cit., p. 323.

1904-1905 Joventut Rep. del distr. 9e.

Barcelona.

Tenia 67 socis el febrer de 1905, ROMERO, *ibidem*.

Joventut d'Unió Republicana (1904-1905).

Barcelona

Presidida per Francesc Layret. L'any 1904 tenia 60 socis,

Cf. Romero, loc. cit.

Joventut Republicana dels districte 7^e

Barcelona.

Fundat l'any 1904 amb més de 100 socis pel febrer de 1905,
segons ROMERO, loc. cit.

1905

Centre Instructiu

Vallcarca (Barcelona)

Sostenia una escola. Fundat l'any 1903, pel febrer de 1905

tenia 40 socis. Cf. ROMERO, op. cit. p. 329.

1905

Ateneu Republicà Instructiu de Fuerte Pio

Barcelona.

Fundat l'any 1904, tenia a l'any següent 112 socis. Ibidem. *Versió*
indefinita, l'any 1917 s'anomenava Ateneu Radical de Fuerte Pio. Vegeu
El Progres, 31-5-1917.

1906

Ateneu Republicà dels/ districte 7e.

Barcelona.

Sol.licita subvenció de la Diputació Prov. l'any 1906.

1906 - 1917...

Casa del Poble del Partit Radical

Carrer Aragó, 163, Barcelona.

Important centre radical amb activitats polítiques, mutualistes
i escolars.

1907.

Centre d'Estudis Socials.

Barcelona.

De caràcter anarquista.

1909 i ss.

Ateneu Sindicalista.

Barcelona

Important centre de formació anarcosindicalista. Cf. cronolo-
gia de R. Lamberet on se'ns diu que començà a funcionar poc
abans de la Setmana Tràgica.

--- ¹⁹⁰⁹
Casa del Poble / Clot - Barcelona - cf. *compendi* U, op. cit., p. 413
1910

Ateneu Obrer de Canut de Mar

c/ de la Font 6, Canut, Marisru, Barcelona

1910

Ateneu "La Familiar Obrera"
Sants(Barcelona)

1911...

Ateneu Obrer Català de St Martí
St Martí de Provençals(Barcelona).
Cf. Obra Les Flors (1912)

1912

Ateneu Ferroviari Gironí
Girona

~~1912-1915-1916-1917-1918~~

Ateneu Obrer del Districte Segon

Carrer Mercaders 38-40, Pral. Barcelona.

¹⁹¹³
*Societat de Cultura Racional del Poble Nou
Poble Nou, Barcelona*

1914

Ateneu Familiar de St Boi de Llobregat
St Boi(Barcelona).

Reglament de 1914 consultable a la Bibl. de Catalunya.

¹⁹¹⁶
*Centre Obrer
de Mercaders, Barcelona*

1917

Ateneu Radical del districte VI
Barcelona.

Cf. El Progreso, 20-5-1917.

1917 Ateneu Radical del districte X.

Barcelona

Ibidem.

¹⁹¹⁷
*Ateneu - Empordanès
Barcelona*

*Sistema mitj escala en fem-
r encarnament des de 1904
regims CACI, sup. cat.,
porpels 14, 15, 16*

*Cf. Estats (1907). I.H.H. Financs -
nova emissió al 1931*

Cf. Bibliografia Giralte (4/342)

Cf. Solidaridad Obrera 27, XII, 1916

1920

Ateneu Democràtico-Regionalista

Barcelona

Sosté una agrupació d'escoles. Cf. Memòria MCMXX, a la Bibl. de Cat.

¹⁹²¹
Ateneu obrer Hortà, abans "Círcul Hortà"
Plaça, Barcelona

J. Reglament general, D. Estrany Fresser, Berna, 1921

1922

Ateneu de Girona

Girona

Cf. El Autonomista, 14-10-22.

1924-1939

Ateneu Polytechnicum

carrer alt de St. Pere, 27. Barcelona.

L'Associació Obrera de Concerts s'hi acollí (cf. volum XII, Obra
històrica de EPLI)

1927...

Ateneu Lleidatà

Lleida. Cf. Memòria (10 anys 1927-1928) Publicació de Vida Lleidatana, I. M. H.

¹⁹²⁸

Ateneu d'Intelectuals

Barcelona

~~1929~~

cf. Revista Ètica, Barcelona 1927-1930

1930

Ateneu Socialista

Barcelona, carrer Nou de St Francesc II i 13.

Cf. L'Opinió, Barcelona, 14-nov-1930.

1931

Cercle Obrer Intel.lectual de Catalunya

Passatge del Crèdit, nº1. Barcelona

L'Opinió, 29-12-31

431
1931
S. Llorens de Carrià (Catalunya)
S. Llorens de Carrià, el 1931, p. 156
1931
Grup Cultural Benèfic de Carrià
Barcelona
cf. Solidaridad Obrera, 2-9-31

1931

Orfeó barcelonès.

Barcelona

24-set. 31, L'Opinió

1931-1933...

Nova Sento

Poble Nou (Barcelona), primer al carrer Independència 79, després
al carrer de la Llacuna, nº1.

Vegeu L'Opinió, 5-II-33, ~~8-III-33~~ ^{8-set} 8-III-33

1931
Bata Amistat Obrera.

Passeig de Mar (Passeig, Barcelona). Cf. Bata p. 1. GIRALT, 6/122

1931-1934...

Nosaltres Sols

Barcelona

L'Opinió, 8-set-34.

1931

Federació Obrera Cultural

Barcelona

L'Op., 9-12-31.

1931

Lliga Ciutadana Cultural

Barcelona.

L'Op., 24-set-31.

1931

Institut Feminal

Barcelona

Fundat l'any 1916 pel Foment Pedagògic, L'Op., 25-9-31.

1931
Ateneu Català "Fons"
Barcelona, Carrer de St. Pere, 3, 12.
Solidaridad Obrera, 1-7-31. T'una nit furtiva (12-7-31)

1931
Ateneu Libertari del Eilat
Barcelona, Solidaridad Obrera, 1-6-31

1931

Club femení

Barcelona

L'Op., 7-oct-31.

1931
Ateneu Pi i Margall
Poble Nou 31, pral, Barcelona y. S Obrera, 9-7-31

Ateneu Popular

Poble Nou, Barcelona. Carrer Marian Aguiló 27.

Antic Centre Republicà Democràtic Federal)

L'Op., 24-set-31 i 15-febr.-33. Solidaridad O., 11-9-31.

1931
Ateneu del Poble
C. Colons de fumet, Barcelona, y. Sol. Obrera, 12-7-31

Ateneu Catalanista Republicà del districte VI

Barcelona.C. Baix de St Pere, 16, pral (Unió Industrial).

1931
Ateneu Obrer Cultural
Barcelona, y. S Obrera, 17-juliol - 31

1932
Ateneu Sindicalista Libertari

Barcelona y. Ateneu Cultural Libertari Barcelona, (des trentes-tes)

Ateneu Democràtic Regionalista

Poble Nou, Barcelona. Sentenc. una escola
y. Estat de comptes (1-1-31 al 31-12-31) Banca, Imp. Ibérica, 1932 (J. H. H.)

1933

Societat de Cultura Literària

Barcelona, Duran i Bas, 8, pral.

L'Op. 6-oct-33.

1933

Societat Montessori

Barcelona, ~~C. Duran i Bas, 8, pral~~

1933

Pedagogycum

Barcelona, L'Op. 12-nov. 33.

1933

El Matí de Barcelona (2-12-33) anuncia cercles d'estudis d'educació social als llocs següents:

Unió de Dependents d'Acció Popular

c) Pi 12, primer 1a, Barcelona

Secció Obrera de Propaganda Cultural Catòlica
Aragó 231, bis, Barcelona

(Organitza un curs de formació "social i sindical").

Cercles Jocistes de la Federació de Joves Cristians de Catalunya

Sta Anna II i I3, Barcelona.

Cercle Obrer de la parròquia de Sarrià
Sarrià, c. Paletes, I, baixos.

U.D.C. de St. Andreu de P.

c) St Andreu 223.

(Organitza unes converses socials).

Cercle d'estudis socials de l'Acció Social.
Terrassa.

Cercle Obrer de Reus de la Delegació comarcal d'Acció Popular

c) Bisme Grau, I3, Reus

Cercle Patronal de Reus
(mateixa adreça)

Curset Social Obrer de Mallorca
Junta d'Acció Catòlica, Mallorca, Palma de

Cercle Obrer del Cercle Catòlic
Blanes

Cf. El Matí ,7-12-33.

Escola de Propagandistes Obrers
A.O.T. de Barcelona, passeig de Gràcia,17.

1933.

Pako Kaj Amo, Assoc. esperantista.

Barcelona

1933

Lyceum Club

Barcelona

1933

Conferencia Club

Barcelona ●

In realitat, aquesta entitat, de "populista" en un sentit més. Segons B. Reda, va néixer per iniciativa de Francesc Cambó "amb intenció de servir l'activació de la vida burgesa barcelonina amb el desenvolupament cultural del moment".

1933

Grup Esperantista "Barcelona Stello"

Barcelona, Urgell, I78

L'Op. 5-2-33.

1933

Centre Obrer

Sarrià, Barcelona. c) Iborra I,

L'Op. , 24-I-33.

19

1934

Palestra

Barcelona

L'Op. 2I, set.-34.

1934

Societat Idista Espanyola

carrer de Premià 35, Sants (Barcelona)

L'Op., 2I-set-34. *També Nueva Humanidad, 30-6-33*

1935

Grup d'Esperanto Janero

Barcelona, c5 València 385, pral.

La Humanitat, març 35.

1935

Grup Naturista Helios

Barcelona

La Huma. 9-II-35.

1935

Ateneu Obrer Martinenc del Foment

St Martí de Provençals, Barcelona

La Huma. 3I-I-35.

1935

La Falç

Barcelona

1935

Societat Naturista de Barcelona

c) Tallers 22, Barcelona

~~La Humanitat~~ *La Humanitat, 19-III-35.*

1935

Club Obrerista "França Xica"

Ricart 6, baixos; Poble Sec, Barcelona

La Huma., 14-maig-35.

1935

Akademia Laboristo Esperanto

Cros, 4, Torre, Sants, Barcelona

L'Hora, 2-jun y-35.

1935

Club Teosòfic

Comtal 32, Barcelona

La Huma.-La Ciutat, 22-I-35.

1935

Ateneu de St Andreu (Republicà Federal d'Esquerra)

St Andreu, Barcelona

La Huma., 15-II-35.

1935

Ateneu Popular de Lleida

Lleida

L'Hora, 10-10-35.

1935

Ateneu Popular

Gràcia, Barcelona.

La Huma. 10-II-34, L'Hora, 2-juny-35.

1935

Ateneu Enciclopèdic

St Boi de Llobregat (Barcelona)

1935
Ateneu Republicà
F. de S. Baradua. c/ Solerina 177-179, primer.
y. La Humanitat, La Ciutat, 18-I-35.

1935

Ateneu Obrer de Barcelona

Barcelona

La Huma.28-I-35.No sé si té res a veure amb el seu homònim
de vinticinco anys endarrera.

1935

Centre Obrer Aragonès

Barcelona

L'Hora,26-oct-35

1935

Associació d'Idealistes Pràctics

Barcelona

La Huma,6-I-35.

1936

Associació Universitària Obrera

Barcelona

La Huma.7-maig-35

1936

Ateneu Enciclopèdic Sempre Avant

Barcelona

La Huma 7-5-36.

1936

Entitat Choral Obrera La Viola de Clavé

Barcelona

La Huma,7-5-36.

1937

Els d'Ahir i els d'Avui

Barcelona

cf Catalunya, 27-nov-37

1932

Passat de les Corts

1937

Plaça de Catalunya, Barcelona

cf Catalunya, 2-10-37

Institut Maurin

Palau de la Virreina, Barcelona

L'Hora, juny 37.

1937

Casa E

Barra

J. Devons (NI)

1938

Ateneu Professional de Periodistes

Barcelona

La Huma, 1-10-38.

1938

Casal Nacionalista Obrer Espartacus

Barcelona

La Huma, 26-oct-38.

1938

Institució Catalana d'Estudiants Religiosos

BARCELONA

La Huma, 30-oct-38.

II.LA HISTORIA DE L'ATENEU ENCICLOPEDIU POPULAR:

El naixement de l'entitat.Consolidació i època àlgida.La Dictadura.La Segona República.La Guerra 36-39.

Josep Maria de Sureda explicava l'any 1932 la fundació de l'Ateneu Enciclopèdic Popular de la següent manera: "L'any 1901 hi va haver a Barcelona una vaga general revolucionària. Pel contacte i la contínuada que aquestes vagues col·lectives entre els elements d'esquerra en va sortir, aquella vegada, la idea de la fundació d'una entitat que, no essent afiliada a cap partit polític, es preocupés dels problemes de l'educació de l'obrer.

Les reunions van començar als locals dels cors de Slavó. Més endavant, l'Ateneu va instal·lar-se en un pis del carrer de Tallers.

(...) En alguns llocs, l'Ateneu Enciclopèdic Popular devia tenir un 10 o 15 sociis. Al carrer de Tallers aquest nombre va augmentar a una cinquantena. Del carrer de Tallers es va passar a l'Albareda, el dia en havia viscut Pitarra." (3).

Tomarem a aquesta intervenció efectuada per L'Guinió a Sureda l'any 30, més pel valor testimonial i anecdòtic que pel que té de precisió absoluta dels detalls que s'hi donen, no sempre exactes. Força més ajustada se'n va donar l'enciclista M. Giralt al Noticiari Mensual de la Societat d'Excursions (4). En ella se'n diu que "el dia 3 de juliol del mateix any (1903) ja va constituir-se oficialment (subratllat meu, P.S.) l'Enciclopèdic, i tot seguit va començar la seva missió educadora. Hauré aquí els noms dels honorables

ciutadans que integraren la primera Junta directiva: En Lluís Bulfi, En Lluís de Zulueta, En Joaquim Campamà, En Julià Blanco, En Joan Gibert, En Eladi Gardó, En Jaume Roca, En Josep Tubau, En J. Bò i Singla, En Francisco Plana i en Roc Tucat. L'hostatge provisional de la naixenta Associació fou el local de la Federació dels cors de Clavé, instal·lada en el carrer de Sant Pau. Però ben prompte cercà un local propi, i abans dels primer mes ja s'establí en el carrer de Tallers, 14, 2^{on}, començant desseguida a donar-s'hi algunes classes i conferències." ( )

Considera Giralt en aquesta crònica dels inicis que la vocació excursionística i d'acostament a la naturalesa era ja palesa en el grup fundador del centre. Per això no ha d'estranyar que poc després ja es constituís una Comissió organitzadora d'excursions. ( )

I afegeix ~~que~~ que a darrers de desembre de 1904 l'Ateneu ja va traslladar-se al carrer del Carme de Barcelona, ocupant el segon pis del número 64. Però no fou fins a primers de juny de 1906 que l'Ateneu no es va instal·lar al pis principal del número 30 del carrer esmentat, domicili que ja no abandonà. ( ) Realment, durant aquests primers anys, els excursionistes del centre es feren notar pel nombre i per la qualitat de les seves activitats. Aquest punt serà abordat al referir-nos a la Secció d'excursions ( ).

Bulfi era un maltusià de "molta influència en els medis anarquistes", constata De Sucre, el qual amaneix en seu parlament amb anècdotes que ens diuen que, per exemple, en Francesc Cambó havia estat soci un mes de l'A.E.P. i que la baronessa de Maldà "és soci des de la fundació

de l'Entitat. També són socis Pere Rahola i Pinilla".

No conec cap relat detallat de la vida del centre, durant aquests anys inicials, anys que veieren noure ~~el centre~~ ^{s'hi} nous que després sonaria, com Lluís de Zulueta, Eladi Gardó, el poeta Édouard Marquina, en Layret, etc. No tinc, però, inconvenient a acceptar-los com fa algun autor- que cues de les característiques més rellevants de l'orientació del centre en aquells moments fossin, per un cantó, la no vinculació de principi a cap partit polític, tot i assumir com a finalitat principal l'"educació de l'obrer", i per l'altre un cert tomp "anarquitzant", *be' que mai anarquista*.

L'Ateneu d'aquesta primera dècada de segle ac es va fer notar a la ciutat només per les seves activitats d'espíri i excursions, sinó que s'interessà també des d'un primer moment per la millora de la infra-estructura escolar barcelonina, en aquells moments en una situació quasi desesperant (1). Per un costat, el centre-com tants altres centres i entitats societa-ries i polítiques de Catalunya- va sostenir les seves escoles, valent-se ja aleshores de les quotes dels socis i de les subvencions oficials, en especial del Municipi- (2); i, per altre costat, l'Enciclopèdic va participar, portant-t'hi el coll, en la campanya del Pressupost Extraordinari de Cultura de la Corporació municipal de Barcelona, de l'any 1908 (3). L'Alexandre Galí explica aquest fet mostrant-ne la seva lògica interna: els mateixos homes (i je diria les mateixes forces socials) que defensaven el projecte educacio- nal progressiu de l'any 1908, eren els que per ^{els} aquells anys animaven la vida de l'Enciclopèdic. Eren els Layret, Zulueta, etc.

Afegeix en Sucre que l'any 1909, durant la presidència d'Hurtado, volien desterrar el conserge de l'Ateneu, president del sindicat de paletes. Es va evitar després d'una intensa campanya." (11). Per aquesta època els estatuts del centre no presenten cap diferència substancial en relació als d'altres societats cultural-recreatives de Catalunya i de l'Estat espanyol. El reglament interior declara que la finalitat de la organització és "exclusiva i ^{essencialment} ~~consellament~~ cultural" (12), cosa incompatible amb l'adscripció del centre a qualsevol doctrina o partit específic. A les darreries de la primera dècada el centre s'estructura a partir de cinc seccions: Ciències, Sociologia, Literatura i Belles Arts, Geografia i Història, i Arts Industrials. D'ençà d'aleshores, la projecció cívica de l'Ateneu-ja anunciada al programa de curs 1906-1907- no para d'augmentar; val a dir que el clima polític i social de la ciutat hi coadjuva. (13)

Mentrestant el centre ^{és creia} ~~adquiria~~ la seva fama de tribuna pública de primer ordre, pel nombre i qualitat de les seves conferències. Com a dada curiosa, direm que aquestes conferències tenien lloc, de vegades, en sales llogades. L'auditori havia de satisfer una quantitat, eren de pagament. "L'Ateneu Enciclopèdic és, segurament, el primer centre cultural que ha organitzat conferències fent abonar la localitat als oients. Jaume Brossa en va donar una, al Teatre Principal, sobre "Catalunya davant d'Espanya", i la sala es va omplir de gom a gom. Valia una pesseta la butaca i un ral a general" (Sucre). En Galí n'esmenta algunes-també de pagament- donades per Amadeu Hurtado, l'any 1911, i afegeix que aquesta pràctica de conferències per al gran públic, de pagament, la faria seva més endavant el Conferència Club.

Indiquem, però, que per aquests anys no tot eren comentaris favorables sobre l'A.E.P. I no em refereixo ^{només} a judicis emesos des de grups i forces socials estranys al centre que estan historiant, sinó a judicis eixits del si de les mateixes forces socials sobre les quals es recolzava l'entitat. Alguns li recriminaven la seva rutina, la inèrcia amb què es descabdellava l'activitat de l'entitat, la seva falta de comprensió dels problemes dels nous temps i de les solucions avantgardistes. Es per aquí que, per exemple, van les crítiques de Pau Vila, l'escola del qual, com se sab, s'hostatjà per algun temps al centre del carrer del Carme⁽¹⁾. Una altra cosa en la qual alguns no transigien era en la insuficient catalanitat del centre. I es que l'A.E.P. era un centre català, no catalanista, que precisament per no ser-ho "obeïa a l'atavisme del castellà"⁽²⁾. Aquesta apreciació, però, ^{de Alexandre Fabre} és vàlida per l'Ateneu Enciclopèdic de l'any 1910, però no per al d'uns anys després.

Costa un bon troç de creure que l'Enciclopèdic limités la seva activitat, durant la primera dècada de segle, a crear un lloc "on "els terribles xocs (socials) i els apassionaments no hi arribessin"; i on " solament les causes que els produïen i les conseqüències que se'n derivaven serien registrades..., perquè després poguessin els indicats per a fer-ho, cercar i donar les solucions."

Dic que costa de creure-ho perquè des d'aviat el centre que estudiem es converteix en una de les entitats barcelonines d'esquerra per excel·lència; de l'esquerra "civilitzada" local. En aquest sentit, no ens ha d'estranyar gens ni mica la tasca que al centre i des del centre duïen a terme persones com Hurtado, Zulueta i Layret, i que trobà un ample canal d'exteriorització ^{complicitat} en ocasió de la campanya per l'aprovació del Pressupost Extraordinari de Cultura de l'any 1908 de l'Ajuntament de Barcelona.

Aquesta proclama és seguida per una altra de les entitats de Barcelona que s'han adherit a la campanya promoguda per l'A.E.P. S'hi diu que aquest terrorisme que ara comença a estendre's per Espanya "pot solament explicar-se amb l'existència de tèrboles complicitats, o almenys d'inconfessables toleràncies a les altes esferes del Poder públic".

Després d'afirmar que en el cas de Barcelona és la ciutat sencera "la que sembla condemnada a mort", el text manifesta la més profunda desconfiança de les entitats signants respecte a l'acció que pugui emprendre el Govern de l'Estat. "No esperem res de les fracassades oligarquies agavelladores del poder. La nostra veu, forta només per la convicció de la pròpia força, s'adreça únicament a l'esperit civil de Catalunya i, per damunt dels encongits localismes, fa una suprema apel·lació a les seleccions dispositives del llegat de la vella civilització europea, i a les consciències lliberals de tot el món".

El document carrega contra la incapacitat total manifestada en tot moment pel Poder, "no per la resolució, sinó pel simple endegament dels múltiples problemes que li planteja el fet de Catalunya, vivint en una esfera superior de industrialització i de complexitat moderna." El document és directe i contundent quan denuncia les traves que el "fetro i el foc" d'un "règim xaruc que, ni després de la vergonya infamant del seu fracàs en terres d'Àfrica, no ha sabut redreçar-se amb un sol gest de virior...", "...posen a una Catalunya llançada cap a un nou ordre polític i social (subratllat al text). I acaba manifestant la seva fe en el poble de Barcelona i el coratjós redreçament de la seva consciència civil, "mentre la vella política

de l'Estat davalla els graons darrers de l'enviliment, a l'hora mateixa en què entre la indiferència o el fàstic de l'opinió pública es prepara la constitució de la fictícia veu nacional (subratllat al text) d'un nou Parlament, amb el desplegament descarat de tots els ressorts coactius d'un poder medieval."

Les entitats adherides a la campanya són l'Ateneu Barceloní, Sindicat de Contramestres "El Ràdium", Joventut Radical Districte VI, Pàtria i Llibertat, Esquella Catalana, Institució de Cultura Integral "Jpve Atlàntida", Agrupació Comunista, Ateneu Obrer del Poble Nou, Cooperativa Obrera "El Reloj", Associació Instructiva d'Obrers i Empleats de l'Ajuntament, Solidaritat Obrera, Confederació Regional del Treball de Catalunya, Institut d'Alumnes de l'Escola del Treball, Comitè de Relacions anàrquiques d'Espanya i Catalunya, Lliga dels Drets de l'Home, Unió Socialista de Catalunya, L'Estevet, Comitè d'Acció Social Progressiva, Masoneria Universal, Associació de la Dependència mercantil, Unió Obrera "Art d'Imprimir", Agrupació Socialista, Cooperativa Obrera "El Porvenir", Comitè Republicà Federal Històric, Fraternitat Republicana de Horta, Unió Republicana Graciensa, Casa del Poble de Sant Andreu, Joventut Fraternal del Districte Segon, Cooperativa "La Nueva Obrera" de Sants, Agrupació Radical Instructiva de La Sagrera, Ateneu Humanitat, Lògia Justícia, Lògia Humanitat, Federació Democràtica Nacionalista, Casal Democràtic Nacionalista, Federació Rosa-cruz, Joventut Democràtica Nacionalista, Casa del Poble del Districte V, Joventut Vanguardia Radical del Districte III, Centre Republicà Radical del Districte III, Casadel Poble Radical del Somorostro, Penya Radical del districte X, Centre Democràtic Radical d'Hospitalet, Fraternitat Republicana del Camp de l'Arpa, Ateneu Autonomista del Districte III, Joventut Lliberal,

Associació d'Estudiants d'Esquerra Catalana, Ateneu Radical del Poble Sec, Joventut d'Esquerra Catalana, Casal Nacionalista Martinenc, Ateneu Joventut Nacionalista "Els Nets dels Almogàvers", Penya Republicana Radical del Districte VI, Federació Local dels sindicats Unics, Cooperativa Segle XX, Federació Regional de Cooperatives, Centre Autonomista de Dependents de ¹⁻Comerc i de la Indústria, Agrupació Obrera Sindicalista de l'Hospitalet, Joventut Republicana Radical Gracienc, Centre ^{Obrer} Republicà Radical de la dreta de Gràcia, Penya Republicana Radical del Districte V, Federació Provincial de Cooperatives Obreres, Ateneu Instructiu Radical del Districte X, Associació d'estudiants de l'Universitat Nova, Lliga de Corredors, Unió Ultramarina, Unió de Rabassaires, La Tralla, La Batalla, Unió Catalanista, Sindicat de Metges de Catalunya, Ateneu Enciclopèdic Popular, Acció Catalana, Grup Claror adherit al "Clarté", Associació d'Alumnes de l'Escola d'Agricultura de la Mancomunitat.

Al mateix temps dona per acabada la seva missió amb una allocució de comiat el Comité d'Actuació Civil, que ha agrupat un centenar d'associacions de la més diversa significació; la seva última acció ha estat de trametre les conclusions de la campanya pel "redreçament de la consciència ciutadana aclaparada per la quotidianitat de la tragèdia", al Batlle de Barcelona. Dona per finalitzada la seva comesa no sense abans reconèixer ~~haver~~ "fracassat en la nostra actuació, justa o errada", a la vista del rebrotament de l'obra urbicida "una i múltiple".

Per aquests mateixos anys, l'acció de l'A.E.P. en el que fa referència al millorament de les condicions de vida urbanes, troba una esplèndida via de realització en la campanya higiènica. Es tracta d'un conjunt d'activitats propulsades per la Junta del centre, les quals tenen per objecte la sanitat i l'higiene a tots els seus nivells, tant socials com econòmics, com estrictament tècnico-sanitaris. Un aspecte central d'aquesta campanya de sensibilització higiènica o sanitària és un ampli cicle de conferències, en el curs del qual es ^{toca} ~~tracta~~ des del problema de la mortalitat infantil fins la creació de sanatoris i assils per a dementats, vells i incurables, passant per la qüestió trascendent de la higiene preventiva de grans epidèmies. El cicle no oblida tractar temes vitals com l'abasteixement d'aigua per a la ciutat, la urbanització de les ciutats, les cases barates i higièniques, etc, etc. Els conferenciantos previstos, tots ells tècnics o metges són Enric Mias, Umberto, Eduard Xalabarder, Miquel Cabeza, Puig Sais, Francisco Bordas, Guillem Busquets, Jaume Aguadé Miró, Guillem López, Vives, Girona Trius, Santiago Gras, Mer i Güell. El tema assignat a cadascú és, respectivament: Importància social de la Higiene. La lluita contra les malalties venèries. Problema social de la tuberculosi des del punt de vista higiènic. El problema social de la mortalitat infantil. El problema de la natalitat a Catalunya. Higiene professional i especialment de les malalties de la vista. Urbanit-

zació de la ciutat. Les cases barates i higièniques. L'aigua a les ciutats. Efectes socials de l'alcoholisme. Les epidèmies, manera d'organitzar Barcelona per al dia d'una epidèmia. Funcionament d'una oficina central d'Higiene de Catalunya. L'assistència des d'el punt de vista higiènic: hospitals, asils, etc.

Un any més tard, el centre insta les entitats mèdiques de la ciutat perquè col.laborin en la recerca de solucions de conjunt per a la Higiene pública, entenent que les conferències organitzades sobre el tema el curs passat (i les conseqüències a les quals es va arribar) reflectien només les opinions, precioses ^{limitades} dels que les havien emès. L'Ateneu invita les entitats mèdiques a fer una assemblea d'on sortissin "normes per a higienitzar la ciutat". De fet, la campanya duta fins ara a terme per l'A.E.P. en l'aspecte sanitari es prolongarà en una campanya pro-hospitals, en el curs de la qual intervindran entre altres el doctor Mira.

En un altre ordre de coses, la campanya de solidaritat amb la Rússia revol.lucionària, que travessa les esquerres europees, també arriba al centre objecte del present estudi. Entre altres activitats, dona lloc a un moviment pro-famolencs de Rússia. Es crea, per altra banda, un Comitè de Catalunya d'auxili als Russos. (2.)

Molt diferent caràcter té la campanya per la pensió immediata del Retir Obrer, en l'orquestració de la qual participà ^{juntament} l'Ateneu, juntament amb una sèrie d'entitats obreres de la ciutat.

L'època de la Dictadura de Primo de Ribera representa el pont o la transició entre un dels moments més plens de la vida de l'entitat (1920-1923), i el canvi d'estil i d'orientació emprès per l'Enciclopèdic a partir de la proclamació de la República. Aquest canvi, però, estava preparant-se des de força abans. El propiciaven els més joves adherents del centre, sovint guanyats a les idees marxistes; durant els anys de repressió dictatorial s'havien reunit a l'A.S.P. i altres centres socio-culturals; allí feien tasca de debat i clarificació política, i de propaganda (12). Ara bé, cal tenir en compte que els "estudis polítics" com a tals s'havien iniciat al centre abans de la Dictadura. Així, al llarg del curs 1920-1921 ^{s'hi} desenvolupen una sèrie de debats-xerrada sobre temes ~~de la vaguetat de~~ com "el materialisme i l'idealisme en la història" o "Tolstoi i Kropotkin econòmicament i socialment considerats" (13).

A finals de l'any 1922 la secció és presidida per J. Navarro Cosâtbellà, i durant l'hivern de 1923 l'AEP-secció d'estudis polítics organitza dos tipus de debats de clarificació política, un batejat "Converses Públiques", l'altre sota la rúbrica de "Conferències íntimes" (14). Perdrem després la pista d'aquests nuclis d'estudiosos dels fenòmens polítics i socials-quasi sempre bons militants-, fins que diversos testimonis ens informen que a partir de 1926, es posen a treballa a l'A.S.P grups revolucionaris marxistes; a marge del Partit Comunista, puntualitza Bonamusa, el qual ~~estableix a partir~~ dels testimonis que ha recollit, que sobre la base d'aquests nuclis s'organitzen uns seminaris d'estudi marxistes. (15)

div. valent - 10
J,

El fonòmen (desencadenat a la segona meitat del XIX a l'Europa més industrialitzada, i perceptible a casa nostra des de 1900) de l'extensió i difusió de la cultura, fins aleshores reduïda a cercles restringits, i de la presa de consciència dels propis valors culturals (dels camperols i sobretot treballadors urbans), té per conseqüència l'obertura d'un període de veritable crisi del que fins aleshores s'havia considerat com a pautes i models culturals establerts, vàlids. Teatre, cine, literatura, art en general, es veuen obligats a replantejar-se la validesa dels mitjans que utilitzen, motivacions, justificacions i finalitats. En Naturalisme, el Modernisme, i les diverses avantguardes del s. XX (cubisme, dadaisme, sobretot el surrealisme, i ja no parlem del nou art soviètic) intenten de resoldre l'equació: un art i una cultura renovada i renovadora al servei de l'home i del poble.

Als diversos països sotmesos a la burgesia, les possibilitats d'aquest art i d'aquesta cultura, fossin quins fossin els pressupòsits des de la qual es fés, liberals, socialistes, marxistes, sindicalistes o llibertaris..., eren relativament migrades: la burgesia controlava pràcticament tots els ressorts de producció i molts dels de difusió cultural. El debat en aquests països era de si la revolució cultural paral·lelament a la socio-econòmico-política i a la presa de poder per part del proletariat, tenia o no sentit. En aquest sentit a una França es feia sentir amb força l'opinió del sindicalista revolucionari Martinet, Marcelonç, en el sentit que era suïcida no atendre a la cultura com a arma preparatòria de la revolució social. Tres quarts

del mateix pensaven els nuclis més organitzats del proletariat a Itàlia i Espanya. A Catalunya, en especial, el moviment anarcosindicalista no es cansa de predicar la potenciació cultural autosuficient, és a dir sense demanar res a la burgesia i als seus quadres intel·lectuals.

Aquests quadres intel·lectuals manifesten, per regla general, una extrema prevenció en relació al moviment obrer, bàscament l'anarquista. Hi ha excepcions, els Layret, Campalans, etc; però realment no podem dir que, ni aquests i d'altres, conectin amb la massa treballadora. Als darrers anys de la Dictadura clarividents veus es queixen que els intel·lectuals, la intel·ligència, s'han passat al que ells en diuen estil inaugurat per l'Eugeni d'Ors; en canvi no han assumit el paper de pont entre la burgesia i la classe obrera, ni s'han decidit a fer de palanca al sí d'aquesta; la qual els menysprea per la complicació dels seus plantejaments i per la hamletiana actitud que han adoptat.

Ara bé a l'URSS han prè el poder els obrers. Què passa allí pel que fa al floriment d'una cultura veritable al servei de les classes populars? Autoritzades veus fan veure les dificultats i contradiccions que comporta la posada en marxa d'una nova cultura, literatura i art al servei del poble. Sovint més que al servei de la construcció d'un socialisme de cara humana, el que s'està fent és una cultura artificial, teledirigida, de partit únic. El resultat n'és una producció postissa, que desacredita la revolució socialista i el marxisme-leninisme als ulls de les masses de l'interior i exterior de l'URSS.

La cultura, opinen intel·lectuals bolxevics com Vídor Serge, no pot reduir-se a propaganda i consignisme. Cal adreçar la mà cap a la intel·lectualitat burgesa, la sincera, honesta, la que reflecteix una manera de viure i de veure l'art, sense rabejar-s'hi. I cal no fer o refer els errors de la cultura burgesa sota pretext de portar a cap un programa d'art didàctic "socialista"; no hi ha res pitjor que això per a l'edificació d'una societat socialista.

Ara bé, tot i aquesta defensa del bon art burgès-lliberal-humanitari europeu, Serge no porta la seva exigència de revisió de les bases d'una nova cultura socialista fins a acceptar les fites que es proposa el moviment surrealista, considerat de petit-burgès i elitista.

Pel que fa a casa nostra, i també encara que amb menys pureza i vitatilitat a d'altres llocs d'Espanya, el surrealisme operà de revulsiu, però no passà (la seva influència) de cercles més o menys minoritaris. Cap vestigi d'aquest moviment i de les seves gosadies trobem a una entitat popular com és ara l'ASP, tot i que un dels seus mentors -en sucre- era amic i company de la vanguarda surrealista catalana i espanyola en general.

Aquí, però, l'avantguarda artística i cultural derivarà durant la república, sovint, cap a postures compromeses. La situació ho manava! El cas de Lorca és força clar, en aquest sentit. La significació del que va ser director de La Barraca durant el bienni negre era ben clara.

Els anys trenta s'inicien als mitjans obrers amb un gran debat sobre el concepte, abast i contingut de la cultura obrera. Realment no queda gens clar que, al llarg de l'agitada època republicana, s'arribés en aquests mateixos anys a una concepció unívoca de l'esmentada idea. Perquè: admetem una cultura de classe, molt bé!; però aquesta cultura de classe, ha de tenir una orientació reformista o revolucionària? Altrement dit, ha de proposar-se unes fites de integració social o bé de revolució social? Quin és el millor sistema o mitjà de promoció i millorament material i espiritual de la classe treballadora? Com cal prendre's la cultura burgesa, en especial la més liberal? En quina mesura cal instrumentalitzar les possibilitats ofertes per les institucions oficials, si és que realment es donen aquestes possibilitats?

Tot d'entrada hem de precisar que un debat així de clar, quant a les opcions a emprendre, no se'l planteja l'A.B.P. fins al bienni negre, moment en què triomfa, i amb força esclat, el moviment de presa de consciència de les implicacions socials i polítiques de la cultura, quant a la consolidació de les milions conquestes republicanes i, també, quant al paper de la cultura en la gestació d'una societat fonamentada en una veritable democràcia social i el control obrer dels mitjans de producció i consum, cultura, escola, etc.

Com dic, però, la mateixa heterogeneïtat i diversificació d'activitats del nostre centre, feta

d'inèrcia institucional i embolcallada de culturisme teòric massa inconcret, fa que al inici de la República aquest gran debat sobre la cultura obrera es produeixi, sí, a l'Ateneu Enciclopèdic, però només d'una manera desdibuixada. Vegi's, si no, l'enfoc que sobre la naturalesa i fins de la cultura obrera dóna el doctor Aguadé, una persona molt introduïda en la vida del centre, com ja heu tingut ocasió de veure(1); això en la conferència inaugural del curs 31-32 al centre(2). La resposta de Albert Pérez Baró a L'Opinió del 14 d'octubre del mateix any no fa res més que situar alguns dels punts de discussió de per on havia de passar la cultura obrera(3).

Es començava a manifestar aleshores una nova manera de concebir el fet cultural a l'Ateneu. Els seus portantveus eren les últimes formacions de joves entrats al centre durant els darrers anys de la Dictadura. Es tractava de jovent marxista, nuclis revolucionaris no mediatitzats pel Partit Comunista(4). Aquest fenomen d'entrada, per no dir tàctica d'entrisme, als centres culturals populars no es dóna només a Barcelona, sinó també a ~~moltes~~ altres localitats catalanes. En connexió amb ell, cal situar la creació del Partit Comunista Català, que, com es sabut, acabaria fent-se amb la Federació Comunista Catalano-Palmar en el Bloc Obrer i Camperol.(5)

A l'Enciclopèdic el nucli marxista independent s'aglutina entorn de la Secció d'estudis político-socials(6). No cal dir que la seva manera de concebir la cultura obrera-entesa com un arma més de la revolució proletària- no s'adiu gaire amb el tarannà tradicional del centre. L'esperòt revolucionari dels Arquer, Colomer, etc té "in mente" punts de referència culturals que passen molt directament per la tradició marxista i per la Revolució d'octubre; no cal

dir que sintonitza molt més amb molts aspectes de la situació o conjuntura pre-revolucionària del moment a Europa (1931). Pel contrari, la línia tradicional, liberal, folklorista, culturalista i reformista, sembla de vegades defasada, tot i que en la primera fase republicana fa evidents esforços per poder-se al dia. Fruit dels esmentats esforços (i en certa manera síntesi amb la línia més partidària d'una projecció social clarament compromesa del centre) són els magnes congressos de 1932 i de 1933, el primer d'Educació General (1932), el segon d'Educació Social (1933).

y sigui com sigui, però, els marxistes cada vegada tenen més audiència al centre, i això es manifesta, per exemple, per ~~el~~ ^{un} considerable nombre de conferències que els són assignades; així, homes com Maurin exposen en diverses ocasions els principals eixos de la problemàtica revolucionària marxista-leninista, en conferències com la tinguada a mitjans del mes de desembre del 31 sota la rúbrica "Leninisme i Trotskisme". (1) Val a dir, però, que ni aquesta ni cap línia ^{no} s'imposa del tot ^{al llarg del} ^{període 31-36}. La creixent preocupació per la condició obrera cristallitza en iniciatives com la Conferència obrera sobre l'atur forçós, organitzada pel Bloc Obrer i Camperol i la USC, pel febrer del 33, en la qual intervé l'Enciclopèdic. El centre del carrer del Carme, fidel en això a la seva trajectòria de les dècades anteriors, participa així mateix en diverses campanyes per la millora de la qualitat de la vida de les classes populars. En aquest sentit, figura entre els components de la Junta "per la Ciutat de Repòs i de Vacances", tendent a oferir models per a trobar solucions de conjunt al "problema de l'èxode de la ciutat plantejat per les multituds" (2).

A part d'això, i com veurem al seu moment, es manté durant el període 31-36, i s'incrementa l'activitat excursionista i, en general, esportiva de l'Enciclopèdic. De tant en tant trascendeix als mitjans de comunicació l'eco d'alguna feta o "proesa" duta a terme per esportistes de l'A.E.P.; i encara no fa pas gaire en Manent s'hi referia de passada en un article publicat a Serra d'Or ( ).

Però el cos sà exigeix una ment sana; i en aquest sentit és innegable l'esforç realitzat aquests anys pel centre de cara a fer-hi operatiu el que en deien aleshores "estudis elementals universitaris", equivalent al que en dècades anteriors hom n'havia dit "extensió universitària", aquests estudis comprenien el currículum del batxillerat ( ). Una iniciativa coetània és la del curs d'Economia Política, organitzat per l'Institut de Ciències Econòmiques, sota els auspicis de l'A.E.P., i inaugurat a començaments de 1932; n'era l'ànima el soci del centre, l'economista Joan P. Fàbregas. ( )

Els "estudis elementals universitaris" esdevingueren el que se'n digué Estudis Universitaris per a Obrers, en la gestació dels quals hi intervingué una comissió o ponència integrada per elements de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona i representants d'entitats populars barcelonines com el Centre Autonomista de Dependents, l'Ateneu Polytecnicum i l'A.E.P. ( )

A més a més, durant aquests anys el nombre de conferències i cursos de cultura general i, també, de temes tècnics més o menys especialitzats, és considerable, i abarca des de la música (durant el curs 34-35 se'n encarrega el mestre Jaume Pahissa) fins a seminaris d'estudis cooperatius, passant per cursos tècnics per a diverses especialitats de treball (electricitat, construcció, fusteria, etc). Aquestes activitats no sempre venen organitzades per les seccions a les quals en principi sembla que pertocaria, la de pedagogia en primer lloc; així, per exemple, a mitjan març 35 la Secció d'Excursionisme del centre convidà als interessats a inscriure's a les classes de topografia de matí, a càrrec del "conegut excursionista" Ramon de Senar. Fins i tot s'intentaren activitats escolars de tipus orbiàtic, del tipus de les lliçons pràctiques de construcció d'un motor elèctric i d'un telègraf Morse, a càrrec de Modest Clavé ( ).

En fi, en certes ocasions l'entitat que estem estudiant, s'arreglera directament amb d'altres representatives dels interessos populars i amb partits d'esquerra, a propòsit de campanyes concretes. Estic pensant, per exemple, en la campanya de petició del 31 de protesta contra Anguera de Sojo i la seva ^{acció} ~~campanya~~ repressiva, campanya que signen, entre altres, el BOC, la USC, l'Ateneu Politècnic, l'A.P. del Poble Nou, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, etc. ( )

He dit fa un moment que la línia del B.O.C. ni cap altra s'imposaren del tot al centre; i ho mantinc malgrat el judici de diversos testimonis, entre ells el de l'amic Pérez Baró. Crec que la mateixa inèrcia històrica del centre, a part de l'autonomia de les seccions que hi funcionaven, impedièn la plena instrumentalització del centre en benefici d'una ideologia

qualsevol. El mateix Pérez Baró m'hé deia l'altre dia (6-5-76), contradient precisament el criteri de Josep Parunella, per al qual la Presidència de l'Enciclopèdic serví a molts homes polítics locals de trampolí per enlairar-se a càrrecs administratius i polítics d'e més significació. Pérez Baró negava la idea de la Presidència-trampolí. Els presidents del centre, en general, no feien anar l'aigua cap al seu molí ideològic o de partit. I me'n va oferir un exemple. El dia 14 d'abril de 1931, Albert Pérez Baró, aleshores secretari de la Junta de l'A.E.P. acompanyà el president, el radical Eladi Gardó, a les 10 de la nit, al Palau de la Generalitat; el motiu del seu desplaçament era portar, en nom del centre, un missatge d'adhesió al president Macià. Pérez Baró recorda haver-lo redactat, aquell missatge que va signar Eladi Gardó en nom de l'entitat. Sortint de la Generalitat van anar a Tel.lègrafs, on trameteren una felicitació al president provisional Alcalà Zamora; el clima d'eufòria del moment es manifesta en el fet que el personal de tel.lègrafs no els hi va voler cobrar el tel.lègrama... Doncs bé; si Gardó hagués avant-posat les seves conviccions polítiques aquestes gestions en nom de l'entitat no les hauria fetes. Una altra prova de l'absència de vinculació a formacions polítiques del centre la dona la varietat de ideologies dels presidents; així Pou i Sabater, argumentava Pérez B., l'advocat, era federal, etc

Ara, tot això no vol dir que determinades forces reaccionàries no veiessin amb mals ulls el centre precisament per la ideologia més o menys esquerranosa dels seus fundadors i directius. Explica en Pérez Baró que, quan, durant la Dictadura va ser clausurat el centre i tancades ala Sala de Juntes, la Biblioteca etc, tolerant-se només el

Vingria Pérez Baró

Funcionament de les classes, els directius del centre fe-
ren gestions prop de l'autoritat militar, que era a
qui havia adreçar-se en una situació d'estat de guerra
com la que motivà la clausura pràcticament total de
l'entitat. Bones és, la resposta del Governador Militar
de la plaça va ser la de dir que, segons els infor-
mes policials, no procedia la reobertura del centre,
comut al fet que l'A.S.P. va ser fundat per Layret(1).
I comentava Pérez Baró: Layret encara guanyava batalles,
com el Cid, cuasi dos anys després d'haver estat
assassinat.

Segons aquest mateix ^{autor} ~~escritor~~, el B.O.C. va
copar la Junta de l'enciclopèdic, a base de fer ingressar
a l'entitat tot el seu cens d'afiliats. ^{I afegeix:} ~~si marxa autor~~
~~que~~ que, algun dels protagonistes de la rets, com
el militant boumista Pere Bonet, no hi van estar d'acord
amb aquestes punt de vista(2). Jo crec que la millor
prova que el domini d'elements primer trotskistes i després
estalinistes no va ser mai total, almenys fins a 1936,
ens la dona l'actitud del mateix Pérez Baró, el qual co-
stitzà fins a 1939: si tan poc s'hagués sentit identificat
amb el centre, no se n'hauria desfet: ~~el mateix autor~~
mateix explicava l'actitud negativa en relació a la
trajectòria del centre, sustentada per l'arxiver(3), com
un senyal de ressentiment d'aquest per haver estat expul-
sat de l'Enciclopèdic, que encara li durava...

Albert Pérez Baró, tlechoros de la Junta de l'A.E.P. va creure necessari d'establir una sèrie de ~~de~~precisions / # a les idees que sobre cultura obrera sustentava una persona tan lligada a l'Enciclopèdic com el que era / per / f aquells dies batlle de Barcelona, el doctor Aguiló i Miró. Considera Pérez B. que "nosaltres els obrers, pocs després del treball anar a fer cultura a entitats com l'A.E.P., malgrat que això representi una gran força de voluntat, per tal com és un excés de treball perjudicial a la llarga, però, no podem anar a la Universitat, tota vegada que l'estudi continuat i metòdic d'una disciplina, exigeix una disciplina mental incompatible amb el desgast produït per 8 hores de treball". (4)

— compte

L'A.E.P., per boca del qual sembla parlar aquí Pérez Baró, no creia de cap manera que la solució del problema de la cultura obrera hagués de passar per l'establiment d'estudis nocturns, doblement fatigants i a la llarga inoperants, per novells que havien d'alternar jornada completa de treball i estudis mitjans i superiors. Així ho foren sabent, ^{els seus dies} en data 13 de juny, el President del Consell de Cultura de la Generalitat, i també a la Comissaria de la Universitat, el 24 de abril, i més tard el tres de juliol, amb motiu de la presentació d'esmenes a l'articulat del Projecte d'Estatut de la mateixa. El centre del carrer del Carme demanava "un 50 per 100 de matrícules gratuïtes pels obrers que fossin enviats per les entitats de cultura popular, sindicats, cooperatives, etc, la capacitat dels quals per els ensenyaments superiors fos comprovada ~~provada~~ ~~provades~~".

prova~~da~~; i demanàvem encara, que fossin crea-
des residències gratuïtes per a ells, les quals estessin
proveïdes dels llibres necessaris a llurs estudis; per
tal que tenint resolt el problema de la vida, poguessin
dedicar tota la seva activitat a l'estudi, amb iguals
condicions, almenys, que els estudiants provinents
de les classes benestants."

S'ha de considerar amb prou dosi de
trionfalisme que l'Estatut de Catalunya resoldrà
el problema de la inserció de la classe obrera a la
cultura superior? I que aleshores la tasca d'entitats
culturals populars com l'Enciclopèdic, consistirà
únicament a preparar quadres per als sindicats, coope-
ratives, etc..., tal com considera el doctor Aguadé?
No! "En primer lloc, puntualitza Pérez Baró, la
nostra aspiració, si bé és de facilitar l'estudi
superior als obrers capacitats per a fer-ho, és també
de crear nuclis el més grans possibles d'obrers que
sense ésser metges o advocats, tinguin una prepara-
ció cultural, no assolida a l'escola primària, que els
faci aptes per a la lluita per la vida, no sols com
a obrers, sinó com a homes; és per això que no podem
abandonar la nostra tasca de cultura general per a
dedicar-nos exclusivament a la preparació de mili-
tants obrers, feina que, per altra part, bé o malament,
també és portada a terme per alguna secció de l'A.E.P.

11 I continua: "No cal oblidar que l'ensenyament se-
cundari és molt deficient encara i no arriba a les clas-
ses populars-per les mateixes causes d'ordre econòmic

que queden essentades per l'ensenyament superior- i
és principalment en aquest sentit, i fins i tot en
#9 *ordre a l'escola primària.-les nostres classes de
primaries lletres es veuen molt desenvolupades-que l'A.E.P.
ha de desenvolupar la seva activitat, però així per així
ens trobem aquests de mitjana, com són la casa, els
seus nous, né la Biblioteca de deu prou reduïda,
ni els laboratoris de física i química per aconseguir
tot allò que els cal per a la seva major eficàcia, ni
les classes d'enginyeria d'arquitectura per aconseguir
el seu desenvolupament, etc. etc. etc. que són
que són a l'ajuda econòmica de les corporacions pú-
bliques per desenvolupar-les." (15)

La tragèdia social que desfermà la militària del 18 de juliol té enormes repercussions en la vida quotidiana de tots els habitants de l'Estat. En l'aspecte cultural, els centres culturals populars i més o menys significats en la lluita social i política d'esquerra, situats al camp fascista, són immediatament clausurats (diferència aquesta gran amb relació a la manera com es produí la implantació del fascisme a Itàlia (1)), i els seus animadors empresonats o executats. Al terreny lleial a la República, les entitats culturals i educatives significadament cretanes són incautades; i ~~passa a~~ ^{es veu la seva servidura} ~~acomplir~~ tasques d'ordre polític o cultural; aquest seria el cas, per exemple, de l'Ateneu Barcelonès, al qual s'acull l'Associació de Periodistes (2), i molts altres centres vinculats a organitzacions dretanes; les de signe polític oposat o les senzillament no-reaccionàries continuen, encara que modificant-lo profundament, el seu tarannà. ^{Però és el que} ~~Aquest és el~~ ^{s'entend amb} ~~que~~, per ex., el Lyceum Club, el CADCI, i l'Institut d'Economia Política o el mateix A.E.P., el qual persisteix en la seva actitud ~~de~~ ^{no} "compromesa" (contra el tarannà d'èpoques anteriors). El compromís ara és, més aviat, en la línia "moderada" del PSUC. Dic més aviat, perquè, evicentment, l'AEF no és una entitat o organització directament política, i, en conseqüència la seva funció no consisteix a actuar com a tal; i menys ara, quan totes les organitzacions polítiques i sindicals són al carrer: la política ara és feta amb armes i no amb o sota la tapadora de la cultura, com havia passat ~~amb~~

a èpoques que ara semblen remotes. I, a més ~~amés~~, passen altres coses, o més ben dit es donen altres factors. Primer: bona part del jovent-dependents, estudiants, obrers- que animaven la vida de l'Enciclopèdic estan milita- ritzats d'una manera o altra; segon: les activitats "culturals" han perdut part del seu al·licient, o almenys part de l'ambient que les afavoria; tercer: molta de la gent que, d'una manera o altra havia col·laborat al centre ^{tipus de tota} ~~per~~ la seva atenció ^{en} a tasques relacionades, o bé directament amb la horrorosa guerra, o amb la re-es- tructuració social i econòmica de Catalunya. Tot plegat fa que el centre no pugui recuperar la seva funció dels anys immediatament anteriors.

Compte, però: això no vol dir que tanqui. L'1 de novembre de 1936 és inaugurat el nou curs a l'A.E.P., segons una nota pareguda a l'òrgan del PSUC, Treball. Idèn- tica cosa passa amb les classes del CADCI. (1)

No gaire més tard té lloc la commemoració del XVII aniversari de l'assassinat de Francesc Layret. Existeix un Comitè Pro-Institucions Francesc Layret, del qual formen part, a més de l'Enciclopèdic, el Politècnic, el CADCI, Esquerres Republicanes de Catalunya, la Joventut "La Falç" i la Unió de Rabassaires(16). El president d'aquest comitè era Victor Colomer, conseller de cul- tura de l'ajuntament de Barcelona.

**III. ORGANITZACIO I FUNCIONAMENT DE L'ATENEU ENCICLOPEDI
POPULAR:**

Estatuts.-Els socis.Els quadres directius.-Les publi-
cacions.

Els estatuts de l'Ateneu Enciclopèdic van rebre diverses transformacions al llarg dels anys, transformacions més de forma que de fons, almenys fins als estatuts aprovats a la primavera de l'any 1934. Per aquestes dates, concretament el 30 de maig era aprovada en Assemblea General Extraordinària la nova reglamentació del centre, la qual conservava pràcticament ^{-totes-} les finalitats per les quals havia estat creada més de trenta anys abans ~~el Centre~~. L'Associació es proposa el millorament físic, intel·lectual i moral de la classe treballadora (art. primer). Ara bé, aquesta tasca no és compatible amb actes públics de significació política o religiosa determinada, els quals queden absolutament prohibits a l'interior del centre, si més no implícitament. Queda ben clar (art segon) que l'"Ateneu no podrà afiliar-se a cap escola o tendència determinada si bé en el seu si s'estudiaran i es discutiran totes les doctrines." ( )

Quant al règim intern, s'estableix que la Direcció i l'Administració de l'Ateneu dependran del Consell Directiu i de les Juntes de totes les seccions. Composen el Consell Directiu el President, el ^{Sub} ~~Vice~~-President, el Secretari General, el ^{Sub} ~~Vice~~-Secretari, el Tresorer, el Comptador, el Bibliotecari i dos Vocals, a més dels Presidents de cada una de les seccions (art. 13). Cada any es renovarà, a l'Assemblea General Ordinària, la meitat del Consell Directiu. Les funcions d'aquest Consell són diverses i van des de convocar les assemblees ordinàries, fins a nomenar el professorat del centre,

passant per facultats com la d'aprovar els projectes de les seccions, els seus estats de comptes, els suplementes de quota que acordin i els seus Reglaments.

Aquestes Seccions gaudeixen de plena autonomia, tot i estar connectades al Consell Directiu (articulat del capítol quart).

Un càrrec important és el de Bibliotecari. Com se sab, el foment de la Biblioteca fou en tot moment una de les preocupacions del centre del carrer del Carme, el qual estudià la creació d'una Biblioteca popular de caràcter públic, semblant a la que havia muntat l'Ateneu Polytechnicum, amb l'ajut dels organismes culturals de la Generalitat.

El Reglament preveu que cada any pel mes de juny es celebrarà la Assemblea General Ordinària, per discutir i aprovar aquest ordre del dia:

- 1.^r Nomenament de la Mesa de Discussió
- 2.^{on} Lectura de l'Acta de la Sessió anterior.
- 3.ª Lectura de la Memòria anual.
- 4.^t Aprovació de l'estat de comptes, que serà signat pel President, Comptador i Tresorer.
- 5.^è Renovació dels càrrecs directius, a què abans hem fet esment.
- 6.^è Assumptes generals i proposicions.

L'article 41 estableix que només podran concórrer a l'Assemblea General aquells socis que almenys faci tres mesos que estiguin inscrits i que estiguin al corrent del pagament de quotes, llevat de casos excepcionals.

Toca
Altres aspectes d'aquest estatut són tractats en altres parts del ^{capítol} ~~present estudi~~ (règim econòmic del centre, deures i drets dels socis, etc.). Apuntaré només aquí el fet de la inclusió al reglament del 34 d'un punt segons el qual "estar afiliat a una organització de tipus feixista o fer públiques manifestacions d'estar d'acord amb els principis que informen el feixisme" constitueix motiu suficient per a excloure un soci.

Els estatuts de l'Ateneu Enciclopèdic havien estat prèviament modificats els anys 1909, 1916, i 1928.

Preguntar-se com subsisteix econòmicament l'Enciclopèdic equival en certa manera a preguntar-se com s'aguanten durant el període 1900-1939 tants de centres de barri culturals i recreatius com existien. Suposem que, per regla general, la tònica era: pocs ingressos i pocs despeses. La font normal d'^{ingressos} ~~aquí~~ consistia, naturalment, en les quotes dels socis; en certes ocasions, l'Ateneu disposà també de certs donatius i col·lacions particulars (pocues, però); a part d'això, hi havia sovint les exigües subvencions anuals de l'Ajuntament de Barcelona (4). Segons el Butlletí de l'any 1914, aquest va ser l'estat de comptes del darrer trimestre de 1913 al centre:

Total de despeses del trimestre: 2866 ptes.

Lloguer trimestre: 365 ptes.

Professorat: 180 ptes.

Com fa notar A. Galí, el total de despeses anuals no deuria arribar a la xifra de 12.000 ptes, a tenor d'aquestes xifres reproduïdes (5).

Durant la República, a més de les subvencions de l'Ajuntament, el centre va fruit de petites subvencions de la Generalitat de Catalunya, i concretament del Departament de Foment de la mateixa, a través del Negociat d'Instrucció Pública (6). Aquests ajuts més o menys importants els atorgà la Generalitat no només a l'A.E.P. sinó d'altres institucions i entitats de Catalunya. (5).

L'Ateneu "comptava amb uns quants milers de socis distribuïts en una colla de seccions.(...)Totes elles actuaven amb més o menys eficiència i autonomia però posant-se sempre d'acord per protestar contra les injustícies socials, contra els atacs a la llibertat individual i col.lectiva i contra les arbitriarietats governatives. Totes aquestes activitats valgueren per a definir l'Ateneu d'organisme perillós essencialment anarquista: concepte fals en absolut. Els militants eren de ~~tota~~ menes, car hi havia des de llibertaris fins a catòlics passant per gairebé la totalitat de les més diverses teories polítiques i socials..."( ).

No crec que el nombre d'adherents indicat per Ambrosí Carrion en la seva desenfadada rememoració de l'Enciclopèdic es pugui considerar exagerat, deixant de banda- és clar- la seva imprecisió. Cal suposar, de totes maneres, que al centre que estudiem hi entrava ^{-i hi sortia-} molta gent; es a dir que se'n beneficiava un nombre ^{definitiu de femminar} de gent-en especial jovent- que no estava necessàriament en les llistes de adherents i de cotitzants. A propòsit d'això, val la pena recordar que els estatuts (18) estableixen que hi ha dues classes de socis: col.lectius i individuals. Els primers estaran composts per "aquelles entitats que ho sol.licitin, siguin admeses i acceptin les següents obligacions:

a) pagar una quota mensual mínima de cinc pessetes.
b) Tenir una actuació que no desdigni de les orientacions de l'Ateneu.

c) Vetllar i fer estendre dins el seu radi d'actuació les campanyes que per al millorament intel.lectual i físic de la classe treballadora porti a cap l'Ateneu. (50)

Cada entitat considerada com a Soci Col·lectiu gaudirà d'una colla de drets, entre els quals destaquem l'ajut de l'AEP en les activitats organitzades pel soci col·lectiu, facilitats de participació en els actes de l'Ateneu, "concessió de les mateixes prerrogatives del Soci Individual, menys veu i vot a les Assemblees, a tots els associats del Soci col·lectiu fora de Barcelona, durant les estades a la ciutat, i mentre no hi tingui residència efectiva,"; en fi, dret a prendre part en les decisions de les Assemblees Generals de Socis, amb dret a enviar-hi un delegat amb veu i un sol vot.

Entre els homes que van ocupar la presidència del centre destaquen, per un motiu o altre, Lluís Bulfi, primer president i un dels fundadors de l'entitat. Un altre dels propulsors inicials va ser Francesc Layret, que també ocupà anys després la presidència. El gener de l'any 1907 era president Josep Serra, i el juliol del mateix any Bonaventura de Gatell. Els dos anys que venen després, 1908 i 1909, tenen per protagonista Lluís de Zulueta i, també, a partir de maig 1909, en Camprubí. Es vice-president de l'Ateneu l'any 1910 (juliol) l'advocat Ramon Martínez Gras, i pel juny de 1911 tornem a tenir a la direcció del centre en Josep Serra.

Francesc Granada ocupa el primer lloc per la tardor de 1913, però l'abril de 1914 ja veiem actuant com a president Josep Maria de Sucre, el pintor i escriptor. Els anys que segueixen, 1915, 1916 i 1917, apareixen fortament marcades per l'acció de Manuel Ainaud. Després es succeeixen diversos presidents fins arribar a la figura prematurament desapareguda d'Oliveri Cllasa, mestre, que regentà la institució en la dramàtica conjuntura de 1920; i el juliol del mateix any és designat Josep Vidal Tarragó, al qual succeirà en el càrrec en Jaume Agudé i Miró, a partir de juliol de 1921.

La figura d'aquest darrer marca la pauta del centre durant aquests anys immediatament anteriors i inicials de la Dictadura. De la mateixa manera que els últims anys de la Dictadura i els primers de la segona Repú-

blica ens mostren un Eladi Gardó en plena acció en els càrrecs directius de l'entitat, i que els anys ^{imediatament anteriors a} de la guerra civil tenen com a protagonista a Víctor Colomer.

Altres presidents de l'Enciclopèdic van ser Albert Bastardes, A. Hurtado, Pou i Sabater i A. Revilla.

Desgraciadament no hi ha massa continuïtat en les publicacions de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Aquestes, normalment, apareixen propulsades per una o altra secció i desapareixen sense que se'n torni a parlar més, si no és un any més tard en el record d'un o altre vell soci de l'entitat. Entre les publicacions periòdiques emanades del centre, hem pogut consultar, en primer lloc, un Boletín de la Sección de excursiones y Museo del Ateneo Enciclopédico Popular. El gener de 1907 sortia el primer número, del qual en queda un exemplar a l'Institut Municipal d'Història de l'ajuntament de Barcelona. Set anys més tard apareixia el Boletín del Ateneu Enciclopèdic (Nº I: gener 1914). Però molt més important va ser l'òrgan que el succeí, el Noticiari Mensual de la Secció d'Excursions de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, el qual comença a publicar-se el primer de maig de 1915; dura fins a maig de 1917 (nòm. 25). Almenys la col·lecció de càl·lida no passa d'aquí, ni tampoc la de la Biblioteca de Catalunya. Cada número d'aquesta publicació té unes 11 o 12 pàgines i consta, en general, d'un portic on es glossa l'espectacle o les activitats de la secció; cròniques de visites o/i excursions. Explicació d'expressions folklòriques o frases proverbials. Programes d'activitats amb lloc de partida i preu de les excursions, i finalment, notes internes de l'Ateneu. També hi són con-

signats de vegades els centres i publicacions que mantenen relacions amb l'Enciclopèdic i ,més específicament, amb la Secció excursionista. Aquest Noticiari és repartit gratuïtament, s'indica a la capçalera de cada número, als socis de la Secció i a moltes entitats.

El Noticiari de l'Ateneu Enciclopèdic Popular inicia la seva tasca el maig de 1920 (Any I, n.ºm 1), i s'extingeix per l'agost-setembre de 1923 (n.ºm 38, any IV). La col·lecció és sencera a l'Institut Municipal d'Història. Després d'aquesta darrera data no tinc notícia que tornés a sortir, almenys amb aquest mateix nom.

Els exemplars tenen de 8 a 12 pàgines, en això no hi ha gaire regularitat; de vegades són quasi monogràfics, d'altres en canvi ofereixen una gran varietat de temes culturals. En la publicació—que aquesta vegada no és òrgan específic de cap secció determinada— s'hi expressen totes les seccions. Hi ha programes força exhaustius de les diverses activitats culturals, recreatives, esportives, cíviques, etc, així com llistes de les noves adquisicions de revistes i llibres per a la Biblioteca. Abunden els articles traduïts del francès. També hi ha nombroses ressenyes de conferències i notícies de viatges col·lectius efectuats. Hi ha poques signatures constants. Una d'elles és la de Josep M.ª de Sucre. També hi escriu amb assiduitat sobre esports E. Pellicer Jeremie. Les activitats internes de l'A.E.P., com Juntes generals o de Secció, etc, hi mereixen recompte. El to general dels escrits és d'un idealisme que desborda entusiasme.

Uns quants anys després tornem a saber del Noticiari Mensual de la Secció d'Excursions de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. A la Biblioteca de Catalunya de Barcelona hi ha tres números (127, 128 i 129), corresponents a l'any XIII-Epoca II de la revista. El primer dels números és de febrer de 1927. La següent publicació del centre que hem tingut a les mans ha estat la Revista de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. A l'Institut Municipal de Història només hi ha el número I de l'any I, corresponent al ~~priu~~ de novembre de 1928. El preu era de 25 cèntims. La contraportada de la Revista anunciava el setmanari L'Opinió. L'interès d'aquest exemplar rau, principalment, en el fet de brindar-nos una visió sintètica de la marxa del centre en els últims anys i, en especial, del tarannà de les diverses seccions.

La Revista Ateneu és el següent testimoni de les activitats del centre, i més precisament de les activitats de la Secció d'Estudis Polítics i Socials de l'A.E.P. A l'Institut Municipal de Història n'hi ha tres números successius. El de desembre ~~de~~ 1931, any I, Núm I, gener 32, i febrer i març 32. Redacció i administració, carrer Verdi 98, publicat als tablars Armengol. A primer cop d'ull, la Revista en qüestió no difereix gaire dels anteriors òrgans de l'Ateneu a què ens hem referit, si no és pel pes que hi tenen les qüestions cíviques ^{socials} i polítiques en les pàgines de la publicació. Aquests tres números tenen cap a unes trenta pàgines i porten notícies de les diverses seccions. Un número solt val 60 cèntims. La coberta de la publicació és de color verd oliva. Hi ha abundant propaganda (anuncis) de publicacions editorials i d'entitats comercials que, de vegades, pertanyen a socis i protec-

tors de l'entitat. També s'hi anuncien professionals vinculats amb l'Ateneu, com per exemple l'advocat Emili Galés. Hi ha una secció de crítica de revistes i llibres.

Realment costa d'entendre que en aquests anys de tanta activitat, durant la República, no sortís un Noticiari general de totes les seccions i de cap en particular, com durant el període 1920-1923. Jo només he trobat un altre butlletí del centre, el Butlletí d'informació de la Secció de Gimnàs i Esports de l'A.E.P., número ciclostilat; el núm. 4, d'abril de 1936, consta de dues pàgines. Es a l'I.M.H. de Barcelona. Conté dades sobre les activitats de la dinàmica secció d'esports. Es refereix a l'intent de Comitè Català Pro Esport Popular, eixit de l'A.E.P.

IV. ACCIO CIUTADANA DE L'ATENEU ENCICLOPÈDIC:

Els cicles de conferències.-Cursos i Biblioteca del centre.-L'activitat de les diferents seccions.-La visió dels problemes socials, a l'Enciclopèdic.-La significació de l'AEP en el context socio-cultural català.

"Esta misma actuación liberal y tolerante del Ateneo Enciclopédico Popular ha hecho que sintiera como una traición al progreso de los hombres el olvido del derecho de los ciudadanos. Sin libertad y sin justicia la obra de la civilización queda reducida a groseros beneficios materiales, pues de ella ^hhuyentamos toda espiritualidad. Por eso el Ateneo Enciclopédico Popular se unirá a todos aquellos que, libres de mezquinas banderías, trabajen para reinstaurar entre los ciudadanos aquel mínimo de solidaridad y de libertad que permita el libre concurso de los ideales; entendiéndolo esta entidad que el ejemplo debe partir del gobierno devolviendo las garantías constitucionales, cuya suspensión no ha detenido la obra de violencia y en cambio ha entorpecido la obra de la armonía y de la paz." (:)

En la mateixa línia d'aquesta proclamació figura la resposta de l'A.E.P. als firmants del manifest Als intel.lectuals, la qual diu així:

"Honorables senyors: A vostra generosa crida en favor del restabliment de la llibertat, del dret i de la justícia a Catalunya, ha de contestar la J.D. de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, que fa variós mesos, amb motiu d'un requeriment de la Casa del Poble de Madrid, reclamà amb energia el retorn de la normalitat civil, que fou l'obra cabdal del segle passat.

Els homes de l'Ateneu Enciclopèdic Popular s'han sentit fonament dolorits per tot quant de tràgic i incivil ha passat de poc temps per nostra terra.

No era aquest son ideal social; no era aquest son concepte de la lluita; per aquesta raó ~~per~~ a mostrar sa discomformitat amb els procediments seguits

tat amb els procediments seguits, per a depurar les greus responsabilitats dels que han mancat al deure de civilitat i de justícia, l'Ateneu té el propòsit de celebrar una reunió on la Junta donarà a conèixer als socis un Manifest que es dirigeix al Govern en demanda de les Garanties Constitucionals, on aquelles personalitats de més relleu en nostra terra i afectes a l'entitat, hi parlaran. Sens abandonar nostres propòsits, ens adherim a vostra crida cordialment." ( )

Atesos aquests propòsits de la Junta Directiva, és lògic que l'A.E.P. celebri "verament" la "noble decisió" del restabliment de garanties, decretat per Sánchez Guerra per l'abril del 22. Però com que el clima de violències no disminueix sinó tot el contrari, l'Ateneu no para, per una boca o una altra, de denunciar el terrorisme que s'ha envaït tots els terrenys", denúncia que no vol dir que adopti una actitud neutralista ni que es renti les mans del que està passant. Precisament per promoure la recerca de solucions constructives al paorós problema social, el 8 d'abril de 1922 l'A.E.P. convida a Eugeni d'Ors, J. Casanovas, Francesc Macià, Gabriel Alomar, Salvador Albert, August Pi i Sunyer, Lluís Companys, Marcel·lí Domingo, Amadeu Hurtado, M. Serra Moret, Anton Montaner, Josep Rocha, Eusebi Isern i Salvador Seguí a participar en un cicle de conferències sobre la "qüestió social del nostre poble". Els termes en què està redactat el comunicat de invitació enclouen tot el dramatisme d'aquells moments crítics: "(...) Qui és que haurà romàs indiferent davant tan llarga i horrorosa tragèdia entre diverses classes social? Qui és que no tindrà el seu cor ferit i turmentat i podrà aguantar en son rostre noble el fet d'això fatídic sense que l'humil·li de vergonya?

(...) Trist és que després de tant dolor i víctimes ens trobem avui amb les mateixes causes, molt més greus encara, que originaren la desenfrenada débaçle. Avui, tot és desastre, odi, rancúnies, misèria, capgirament econòmic. Els procediments que els obrers intentaran emprar en la direcció de llurs organismes sindicals formen un garbuix, que hom s'espanta veient la menaça de noves lluites i violències infecondes, que van portant la nació a la ruïna i augmenten el perill de l'existència dels ciutadans."

La lletra acaba amb un ardent prec a les persones esmentades en el sentit que no refusin la seva cooperació a una obra com aquesta "apremiant i humanitària". ( )

Un dels homes interpellats, Salvador Seguí, en ben poques d'aquestes activitats va poder intervenir, donat que va ser assassinat, juntament amb Francesc Comas "Paronas", el dia 10 de març del 23. Amb aquest fet la tensió arribava al summum. No val la pena que repetim aquí els principals episodis de l'escalada de violència. Direm només que "uns quants lleials" del disortat Seguí, socis de l'A.E.P. constitueixen un Comitè Pro-Vidua i fill de Salvador Seguí. El Comitè crida "a tots els Ateneus, i a tota mena d'entitats lliberals, cooperatives, organitzacions obreres, i persones de bon cor, per a que s'allistin en la subscripció organitzada a favor de la vidua i el fill del brau idealista." Integren l'esmentat Comitè J. Sallent, B.E. Martínez, J. Mayoral,

M. Ginès Vila, Josep Tàpies i J. Navarro Costabella. ( )
El mateix número del portavveu del centre insereix l'important manifest Per la pau social de Barcelona, fet pel Consell Directiu. Després de protestar enèrgicament pels fets darrers, el document afirma que l'Ateneu "no pot restar silenciós en aquest reviscolament del terrorisme", el qual és "la negació de totes les conquestes morals que l'evolució de l'home ha anat assolint amb el sacrifici dels millors. Portar la lluita ideal altre cop cap a la violència significa barbaritzar l'actuació ciutadana, perdre en un treball pacient la feina feta en molts anys (...). La passió desordenada va a governar-nos si l'home civil no sap reaccionar amb prou energia; de nou els bàndols s'apoderen del carrer, desconeixent sa noble condició de lloc de convivència ciutadana, de camóon els homes es respecten en son pas (...). Si la llar és sabada, el carrer no ho és menys (...).

I apel·la els ciutadans de Barcelona perquè facin prova de valor i responsabilitat moral.

Però encara més contundent i menys impregnada d'aquella retòrica sentimentalista que de vegades es veu als documents de l'A.E.P., és la declaració del Consell directiu, un mes més tard, a propòsit de la campanya contra el terrorisme. S'hi denuncia el fet que "el ciutadà actiu, el que porta un pensament, una idea per a la col·lectivitat, no podrà sortir sense anar ben armat; en companyia d'una partida d'escopeters, com en un mexicanisme de cinematògraf, perquè sos enemics l'espiaran. Però, cal afegir a més, que aquestes bandes, que porten més o menys diluït un ideal, que lluiten, indignament, per una fe que si no excusa llur actuació l'explica, han de viure com exèrcits irregulars damunt del país, delmant-lo, embrutint-lo, necessitant

com a auxiliars bandes de malfactors, sense cap noblesa ni idealitat, que atacaren al ciutadà passiu, al que no vol actuar per covardia, per comoditat. I a tots arribarà violent l'hora d'enfrontar-se amb la tragèdia; ni un sol estament, ni una sola família, ni un sol individu quedaran exempts de punició. La ciutat haurà caigut desfeta, ferida en el cor, deshonrada, envilida." ( )

I seguint el fil del discurs el document adverteix els ciutadans que "l'Estat ha fracassat completament; quan ha volgut defensar-nos d'un terrorisme ens ha deixat un terrorisme pitjor, les escorrialles del qual avui patim. Cal tenir-ho en compte tot això; que la confiança en ell no ens fés perdre l'oportunitat de l'hora. No vol defensar-nos o no sap defensar-nos; quan ho intenta, ho embestifa encara més. Sols el ciutadà sabrà defensar al ciutadà; sols la ciutat defensarà la ciutat. Hem de tornar a reviscolar aquelles iniciatives que visqueren un altre temps. Hem d'anar a cercar aquelles institucions que l'Estat havia bandejat, encarragant-se de llur obra."

I, després de manifestar la voluntat del centre de contribuir a l'aixecament de totes les forces ciutadanes, el document prossegueix: "Sols els obrers han respost a nostra crida. Fent una afirmació ben clara i precisa de renunciar a tota violència terrorista, ells han estat els que han dobat valor a nostra crida des de Solidaridad Obrera. Cal més gent encara, calen tots els estaments, totes les corporacions, per a emprendre la santa obra".

I acaba: "Cal treure el pit enfora, i pel bé de la ciutat, per la defensa de la civilització de tots els sacrificis.

Encara és hora de salvar-nos, ciutadans de Barcelona." ( )

Dintre de l'activitat cultural del centre que estem historiant, que tantes vegades havia manifestat la seva vocació d'esdevenir una "autèntica Universitat popular", cal considerar sobretot tres facetes, a saber, 1) conferències i cursos de divulgació científica i cultural; 2) la Biblioteca; i 3) la tasca escolar. També podríem incloure-hi, és clar, les activitats d'esplai de les diverses seccions, en especial les que oferien aspectes directament formatius, com és ara el cas de l'excursionisme i dels esbarts folklòrics.

Les ~~se~~ activitats culturals en sentit ampli (conferències, cursos de divulgació científica, sobretot) són potser l'aspecte que més enaltí el centre del carrer del Carme. Ens expliquen diversos testimonis - i entre ells Alexandre Galí - de la gran quantitat de representants de la intel·lectualitat catalana - i no només catalana - del moment que passà per l'A.E.B; les pàgines d'aquest estudi en són un exponent. En Galí es refereix al fet que cap membre de classes liberals o docents, o escriptor de Barcelona posava cap objecció ^{— sense ser rebutjat —} si se ~~l'~~ invitava a parlar al centre, ans al contrari: la tribuna de l'Ateneu tenia una fama guanyada.

Entre els actes culturals més rellevants portats a cap per l'Enciclopèdic durant el curs 1916-1917, una publicació-memòria del centre en destacava una pila. Per començar una sèrie de conferències sobre "Govern de la Ciutat", on s'examinaven els "aspectes cultural, econòmic, social, benèfic, sanitari i estètic" (noteu l'ambiciosa barreja!); en ella van intervenir-hi W. Coroleu, Joaquim Folch i Torres, J. Garriga Masó, Josep Me Gich, Francesc Layret, A. Mas Yebra, Mer i Güell, Antoni Muntaner, Francesc Puig i Alfonso i Josep Zulueta. ( )

La Societat Astronòmica d'Espanya i Amèrica hi organitzà unes conferències, una d'elles a càrrec del doctor Josep Comas i Solà. ( )

Ernest Winter dissertà sobre "El problema social de l'aprenentatge", Josep M^e Pi i Suñer, advocat, sobre "El dret i la classe obrera", i el doctor J. Rodríguez Ruiz va parlar de "Política sanitària".

La Secció de Ciències de l'entitat va muntar visites a diversos indrets com el Laboratori Municipal, on el seu director, el doctor Ramon Turró pronuncià una conferència; van visitar també l'Escola Industrial, dirigida pel Dr. J. Agell, i l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú. El mateix doctor Agell va dissertar al centre sobre "La campanya contra les mosques" i també sobre "El desenvolupament de l'ensenyament professional de l'obrer". Sèrie de conferències sobre telèfon, telefonia sense fils, telegrafia i telegrafia sense fils, per M. Marin, complementada amb visites a les respectives centrals. Sèrie de conferències sobre Geologia per B. Sarradell. Conferència sobre els raigs x a càrrec dels doctors Comas i Prió, complementada amb una visita al Gabinet

Röntgen de l'Hospital Clínic. El Catedràtic Josep Mañas explicà el concepte de la ciència Química, i Joan Nin, enginyer, dissertà sobre "principis d'electricitat"; finalment el doctor Juste conferencà sobre els perills de l'Hipnotisme.

La secció d'excursions va muntar una festa en lloança de l'excursionisme, així com excursions a Girona(?), Sitges i Vilanova, Poblet i Lleida i Terrassa; també va organitzar diversos equips participants a la carrera d'Argentona-Granollers, havent obtingut el quart premi. (66)

La secció de Gimnàs i esports, aquell mateix curs, va ser protagonista de l'excursió atlètica a Vallvidrera, de l'excursió atlètica a Horta; també va prendre part al festival de la Revista Atlètica.

Organitzats per la branca de Literatura i Belles Arts, es feren vetllades necrològiques a la memòria de Sempere i Miquel (conferenciant: Carreras Candi), a la memòria del bisme Torras i Bages (Conferenciant: Santiago Valentí i Camp); a la memòria de Víctor Balaguer (conferenciant: Oliva de Vilanova). Sáinz de la Maza, el guitarrista, protagonitzà una vetllada musical, Joan Givanel dissertà "De re cervantina catalana", i Timoteu Colominas ^{ms. J. V.} sobre "Cronologia dels claustrats de Catalunya". Veu aquí! ((7))

La mateixa secció, amb combinació amb l'Esbart de Rapsodes va muntar un cicle de divulgació de poetes castellans; les lectures poètiques anaven precedides d'un comentari crític a càrrec de Josep Mª de Sucre; es dedicà així mateix una sessió al poeta Apel·les Mestres.

En fi, aquell mateix curs ^{de 1916-1917} fou força intensa l'activitat de la secció de Pedagogia i d'Actuació. A part de les activitats del grup a l'Enciclopèdic, la secció

va organitzar al Cercle de Sants una sèrie de conferències a càrrec del doctor Agell, Langlois de Feu, Josep Parunella i Josep M^a Pi i Sunyer. També al Cercle de Sants, i en col·laboració amb l'"Esbart de Rapsodes" de la Secció de Literatura i Belles Arts, es va organitzar una vetllada d'homenatge al poeta Maragall, semblant a la celebrada anteriorment per l'Enciclopèdic a l'Ateneu de Sant Andreu, i que fou repetida a l'Ateneu Empordanenc de Barcelona. ( )

Es obvi que les activitats escolars mai no van arribar a tenir gran importància a l'Ateneu. Interessava més, com anem veient al llarg d'aquestes pàgines, ^{deu d'elles} un cert tipus d'activitat formativa diguem-ne superior, encara que fos només a un nivell divulgatiu, dic, més que no pas la planificació d'unes "classes" elementals regulars; tot i així, n'hi hagué d'aquestes. De manera que, per exemple, el curs de 1913-1914 a l'Ateneu Enciclopèdic estava muntat sobre la base de Francès, primer i segon curs, a càrrec de l'Enric Bramcr; Anglès, primer i segon curs, a càrrec de Frederic G. Dixon; Alemany ensenyat per Alfred Slef. Gramàtica i Llengua i Literatura Castellana, a càrrec de Josep Parunella. El Català l'ensenyava en J. Arlubins; l'Aritmètica en Manuel Cusiells, i els Exercicis d'Escritura i la Reforma de la Lletre corrien a càrrec d'en Josep Parunella, altra vegada; en Lluís Tintoré s'encarregava del Càlcul Mercantil, Teneduria i Taguigrafia; la Lectura Artística era de la incumbència d'en J. Ferran i Torras, mentre que el Tall i la Confecció eren ensenyades per la R. Felisart, i la Cultura Física per Larruy i també per Huertas.

Veiem doncs per al curs 1913-1914 un total de 17 assignatures, algunes d'elles diàries, d'altres tres vegades per setmana, d'altres només dues vegades; menys les classes més pràctiques-esports o confecció- totes les altres

duraven una hora. En total, el nombre de professors era de
II. (2)

— davant
En anys successius els estudis i matèries
impartits a l'A.E.F. presenten unes caracteris-
tiques semblants, i en cap moment esdeu la
nomenada i el prestigi que tindran els impartits a cen-
tre, ^{les de} característiques semblants a l'Enciclopèdic (78). Cer-
tament la volada que agafa l'ateneu no li ve d'aques-
tes classes elementals, sinó, com ja hem vist, d'una altra
mena d'activitats formatives. I que consti que això no vol
dir que al centre no hi hagi preocupacions pedagògiques
d'avantguarda, ni que el nucli que aglutinen Ainaud i
Parunella no comptés per ells; sinó, senzillament, que i
d'això en tinc la confessió del mateix Parunella—
aquest nucli NO ACONSEGUI crear escola a l'ateneu: els
camins de la renovació escolar no passarien, doncs, per
l'Enciclopèdic, almenys en les seves embranzides i
formulacions més originals. I que consti, insisteixo,
que això no comporta una manca de sensibilitat de
determinats elements del centre envers la renovació
educativa, com ho palesen les conferències sobre didàc-
tica dels anys 20 organitzades per la Secció de Ped-
agogia de l'entitat (79). ^{Cal notar també} La participació de l'alumnat
del centre a l'exposició general escolar convedada per
la Mancomunitat.

I hem de veure els Congressos d'educació de la dèca-
da següent com una prolongació d'aquesta preocu-
pació pedagògica que potser no va arribar en cap moment
a florir a dins el centre mateix, ^{cosa} ~~de la qual~~ de la qual, per cert,
ens és difícil trobar una raó satisfactòria.

Faig menció, per acabar aquest punt, al programa d'estudis previst per l'any 31-32 (2). Comprèn classes de Primeres Llibres(3), curs preparatori, Gramàtica castellana, Gramàtica catalana, Aritmètica, càlcul mercantil, Comptabilitat, Esperanto, francès, primer i segon, Anglès, primer i segon, Alemany, Taquigrafia, Física i Química, Dibuix industrial, solfeig, piano i (preparació al) batxillerat. Suposo que aquests darrers estudis ^{foren la base} ~~constituïen~~ els anomenats "estudis elementals universitaris", als quals ~~me~~ he referit en parlar de la trajectòria del centre durant la República.

I ara fem marxa enrera i preguntem-nos com i quan va sorgir la secció de Pedagogia, inicialment anomenada Secció de Pedagogia i Actuació. La Secció va ser fundada l'any 1917, i estava composta exclusivament per socis mestres i estudiants de la ~~car~~rrera de Magisteri. Què es pretenia amb ella? Doncs ni més ni menys que "enfortir l'esperit pedagògic dels seus elements i fer que puguin preparar-se per a realitzar una acció pregona de tipus social en l'exercici de la seva professió, i ~~de~~duc a l'interior de la mateixa secció, la qual aspira, a més a més a iniciar d'aquí poc una contínua i persistent actuació, tendent a despertar interès en el poble per les qüestions d'educació i ensenyament"( ).

Cosa important!: no confonguem la Secció de Pedagogia , creada l'any 1917 en l'eufòria de les campanyes municipals d'Ainaud, amb la plantilla de professorat que assegurava les classes del centre.

Ja he dit que aquestes classes funcionaven molt més amb la finalitat de contribuir a paliar el dèficit de instrucció, tan considerable entre les classes populars barcelonines de les primeres dècades de segle, més que no pas amb pretensions pedagògiques renovadores. Això no vol dir que no hi haguessin fet intents homes de la talla de Pau Vila o, després, Andreu Nin; però el primer hi anà només de rebot i acabà barallat amb els directius de l'A. E. P., com ens explica al seu assaig en recordança del que fou l'Escola Horaciana( ); i el segon, a part de no tenir especial tremp de pedagog, sembla que hi anà a parar, ben jove encara, més per a guanyar-se la vida que per autèntica vocació.

Les classes de l'Enciclopèdic tenien doncs essencialment una finalitat benèfico-social; la manca d'una escola pública, tan a nivell local barceloní, com a nivell estatal, feia que moltes entitats de més o menys renom i possibilitats, confessionals i laiques, burgeses i obreres, dediquessin part de la seva activitat a tasques d'ensenyament; a canvi d'això rebien misèrrimes subvencions oficials (d'ajuntaments i diputacions). Pel que fa a l'Enciclopèdic, la importància donada a les activitats escolars queda ben palesa en l'estatut interior de 1909, aprovat per la Junta Directiva de l'entitat, l'onze de novembre de 1909, essent president accidental, Joaquim Oanyanà. La Junta Directiva es reservava la comesa de nomenar el professorat. Totes les classes de l'Ateneu, establia l'Estatut interior, havien de ser gratuïtes i exclusivament per als socis de l'Ateneu. També podien ser-ne usuaris els fills i germans dels socis. En determinades matèries, la Junta directiva podia establir que es paguessin, no obstant el caràcter en principi gratuït de les

classes, drets d'inscripció. Un es podria preguntar fins a quin punt quedava garantida la llibertat de criteri dels ensenyants, malgrat el que diu l'art 32: "Los profesores explicarán sus respectivas asignaturas con absoluta libertad de criterio y bajo su exclusiva responsabilidad, adoptando los procedimientos, métodos, programas y textos que juzguen conveniente al mejor resultado científico y práctico de la enseñanza; procurando empero que, los libros que hayan de adquirir los alumnos, sean lo más económico posible por ser obreros en su cuasi totalidad, los que concurren a las clases." (1) La darrera prescripció d'aquest article ens fa veure una de les "limitacions" de la gratuïtat proclamada. Ara bé (art 36), "la Junta Directiva, a proposta de algun socio, podrà acordar la admissió de alumnos que no sean socios, sin pago de derecho alguno de inscripción, por ser pobres, hasta el 10 % de los inscritos en cada clase." La Junta Directiva es reservava, per altra banda el control pedagògic de les classes, havent de comunicar els professors mensualment (art. 34) les faltes de assistència comeses pels alumnes, així com, a final de curs, els resultats obtinguts per cada un d'ells.

La fama de la Biblioteca de l'Ateneu E. era arxi-merescuda. L'any 1932 hi havia, aproximadament, set mil volums, els quals podien ser enduts a domicili, sortint-ne cada mes uns cinc cents( ). La Biblioteca estava sota el control del Consell Directiu de l'entitat per mitjà del Bibliotecari, que n'era membre nat. Els Estatuts preveien que el Bibliotecari tindria a les seves ordres els empleats que calgués i fixaria l'horari "en què els socis puguin fer-ne ús". ( )

Durant els anys de la República la intenció dels membres de les Juntes que es succeïren va ser de convertir la Biblioteca dels socis en Biblioteca Pública de caràcter popular, en hores compatibles amb les possibilitats dels treballadors. Els Estatuts establien que per dur a terme aquesta conversió de la Biblioteca del centre en Biblioteca pública, estava obligada l'entitat a convocar una assemblea general extraordinària( ). Aquesta conversió en biblioteca oberta ja s'havia efectuat amb èxit a l'Ateneu Politécnic( ). L'adquisició de llibres abava a càrrec de la Junta de la secció de Biblioteca, la qual podia desposar lliurement de les quotes dels seus socis( ), molts dels quals semblen haver-se inscrit al centre sobretot pel servei de lectura. Ara bé, apart de la biblioteca general, cada secció podia tenir la seva biblioteca de caràcter bibliogràfic, documental o d'estudi especialitzat. Era prou obligatori que cada secció fés un catàleg dels seus efectius de biblioteca, per a l'ús de tots els socis de l'Ateneu, de manera que "el soci de l'Ateneu que necessiti un llibre dirigirà la petició a la Junta de la secció respectiva, la qual podrà deixar-l'hi si ho

//
creu convenient. Estava reglamentat, per altra banda, que el foment de la Biblioteca fos atès: 1) per les aportacions de la Secció de Biblioteca i per les altres seccions. 2) Per les subvencions dels Consell Directiu. 3) Per les altres subvencions que es puguin obtenir 4) Pels drets d'ingrés a l'Ateneu que paga cada soci. 5) Pels beneficis que s'obtinguin en actes i treballs que es puguin fer per adquirir llibres. De fet les aportacions 1) i 4) eren les més segures. Especialment la darrera, que mostrava ben clarament la importància que la Entitat concedia a la constant millora del seu fons de Biblioteca.

La Biblioteca tenia una secció d'Hemeroteca, especialment rica en revistes i periòdics locals. A mitjans 1922 la relació de diaris i revistes rebudes habitualment al centre era la següent:

Revistes i periòdics de Catalunya:

Saba Nova, Rubí; La Zurda, Tortosa; Numen, Tarrasa, El Pirineu, Puigcerdà; Geretania, Puigcerdà; La Costa Llevantina, Canet de Mar; El Consecuente, Reus; El Heraldo, Figueres; El Programa, Sant Feliu de Guíxols; Acción Social Obrera, Sant Feliu de Guíxols; Ibérica, Tortosa; Sempre Avant, Borges Blaques.

Revistes i periòdics d'altres regios d'Espanya:

Vida administrativa, Madrid; Esculapio, Madrid; La guerra social, Madrid; Vida Aragonesa, Zaragoza; Boletín Arroceros, Sueca (valència); Centro de Información Comercial del Ministerio de Estado, Madrid; El Sol, Madrid; Nuevo Mundo, Madrid; Vida Nueva, Madrid;

Revistes i periòdics estrangers:

Clarté, París; Bulletin Communiste, París; Le Musée Social, París; La Paix par le droit, París; L'Humanité, París; The Daily Telegraph, Londres, La Dépêche, Toulouse; Il Comunista,

Roma; L'Ordine Nuovo, Torino; Il Lavoratore, Trieste; Le Liberaire, París.

Revistes i periòdics locals.

Economia i Finances; Comercio y Navegación; Acción Cooperativa; Acció del C.A. de D. del C. i de la I.; Cultura i Treball; La Paquigrafia; Butlletí Escolar; Eugènia; Orfeó Gracienc; Revista; Anale de Ciències Mèdiques; Revista Mèdica Barcelonesa; Revista de Homeopatia Pràctica; Civitas; La Paraula; Butlletí de l'Escola Municipal de Deficients; Butlletí de la Quinta de Salut "La Alianza"; Los Seguros; Butlletí Oficial del Futbol Club Barcelona; Butlletí de l'Orfeó de Sants; Naturismo, Atenoa; Minerva; Catalunya; El Mundó Deportivo; Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana; Catalunya; Revista Gráfica; El Protector; El Obrero Municipal; La Mariposa; Butlletí de la Societat Choral "La Violeta de Gàlvé"; La Vanguardia; El Día Gráfico; El Diluvio; La Jornada; La Región; La Voz de Catalunya; El Progreso; Diario de Barcelona; Barcelona Atracción; Revista Musical Catalana; Revista de la Sociedad Astronómica de España y América; D'ací d'allà; El Radical; La Publicidad; L'Esquella de la Torratxa; La Campana de Gràcia; Hojas Selectas; La Academia Calasencia.

Ambrosi Carrion explica en una pintoresca evocació de l'A.E.P. apareguda a Serra d'Or la utilitat de la Biblioteca en qüestió. "Hi havia l'Escola del Treball, La Universitat Industrial, on solament els era donada (als treballadors) una formació professional. Ells, de l'ensenyament primari anaven a l'aprenentatge, que feien generalment a la fàbrica, en tallers o petites empreses particulars. Allà sentien parlar de moltes coses desvetlladores de llur interès: reivindicacions socials, drets, llibre

bres, art ,ciències...¿On trobar-les? Les Biblioteques públiques els eren inaccessibles, per tal com les hores d'obertura coincidien amb l'horari de treball. La de l'Ateneu Barcelonès funcionava fins i tot de nit, però només era per als seus socis, i la quota era excessiva per als treballadors. D'altra banda, els prejudicis d'estament social haurien estat un obstacle infranquejable. Quan s'hi establiren els "Estudis Universitaris Catalans", els alumnes ens vèiem obligats a passar per l'escala de servei. I gairebé tots érem estudiants de facultat, i molts fills de socis de la docta casa. El refugi era, doncs, la Biblioteca de l'Enciclopèdic, nodrida, certament, però feta a l'atzar i on la bona voluntat substituïa l'organització sistemàtica raonada i científica. Els qui volien formar-se per ells mateixos llegien a les palpentes, podrien dir, atrets per títols i autors trobats als diaris o a proposta d'un company." ( ).

durant la República funciona una secció de ciències, que organitza un bon nombre de conferències de diversitat científica, de les quals a vegades s'organitzen també les edicions dels (9). A través d'aquests i d'altres mitjans, aquesta secció no treballa amb la força que ha fet d'altres que avui dia considerem més antigues, com l'esperanto, que feta creació al centre... La llengua del doctor Zamenhof ni havia arribat a l'Europa i alguns llargs d'Europa, veient que es venia a vendre per un gran nombre d'idiomes (10). Als inconcívils centres esperantistes de Barcelona i de les localitats pròximes i no tan pròximes, es notia tant el viva de flama esperantista (11). I si al que està dient sobre la vigoria dels estudis esperantistes a l'any es refereix sobretot als primers anys de la República, no calia haver de dir de la manca d'interès; ja que a l'últim dels notícies sobre la ciutat esperantista i sobre altres a l'atenció són constants al llarg dels anys que dura el Noticiari de l'Ateneu enciclopedic repaial, és a dir de 1920 a 1923.

Però, sense cap dubte, una de les seccions més característiques del nostre centre, almenys de 1914 a 1923, va ser la secció literària i dintre d'ella l'esbart de rapsodes. L'esbart pretenia mantenir ferma la flama de la "paraula viva", purificant i enriquint la llengua literària; d'ell en fou sempre director Josep Ferran Torras. ( )

En cursos successius va promoure cicles d'ensenyament, que comprenien: exercicis respiratoris, fònics, literaris i temes aptes per tal de preparar realitzacions més complicades, com exercicis de interpretació, de improvitació verbal, de plasticitat davant del públic ( ). La finalitat de l'esbart era, doncs, de promoure "les inquietuds espirituals dels deixebles amb exercicis de comprensió, de textos literaris, promocoó en llur esperit d'evocacions, percepcions i estats emocionals..." L'esbart considerava inseparables formació artística, preparació mímica i cultura literària, i intentava combinar art dramàtic, dicció i gust. El nombre d'activitats que amb aquests pressupòsits duu a terme l'esmentat grup, sota la direcció de Ferran Torras, fou crescut: lectures, conferències, vetllades poètiques, representacions, festivals de col.laboració amb altres grups folklòrics, etc ( ).

L'esbart conclou les seves activitats l'any 1923 quan mor el seu principal inspirador, el professor Ferran i Torras. Forces dels seus deixebles i també personalitats externes a l'esbart van participar a l'homenatge que se li va retre(').

En un ordre diferent de coses, hem de ^{esmentar} ~~referir~~ la secció d'estudis polítics i socials de l'Enciclopèdic. Ja ens ^{hi} hem referit de passada al parlar de la trajectoria de l'Enciclopèdic durant la ^{primera} Dictadura. Aquesta secció, la primera notícia de la qual data de octubre de 1920, quan és nomenada la Junta Directiva de la Secció, ocupant el càrrec de President de la mateixa en Feliu Jané i de Secretari en Felip Barjau, ~~V~~, té a començaments de la República prou entitat per ella mateixa com per a tirar endavant una revista ~~la~~, la revista Ateneu, d'una manera o altra òrgan oficiós de l'Enciclopèdic. No cal una anàlisi de contingut aprofundida de les orientacions ideològiques i dels centres d'interès de l'esmentada publicació per a fer-se càrrec de l'empresa que en ella hi tenen els sectors de pensament obreristes marxistes. Cal recordar, a aquest efecte, que durant l'any 31 les Joventuts Comunistes havien estat desenvolupant una vasta activitat prop de centres culturals i recreatius, entre ells l'AEP (1906.). L'esmentada secció va concebir ambiciossos projectes com per exemple la creació d'una Facultat de Ciències Econòmiques. En base al fet que " és arribada l'hora que la cultura sigui a Espanya una cosa a l'abast de tots els estaments" ~~la~~, la Revista Ateneu presenta aquest projecte d'estudis econòmics com a estructurat en tres cursos, elemental, mitjà i superior('). De fet, i com a fruit immediat d'aquestes preocupacions, sembla haver-hi

V(90)

hagut un curs d'Economia Política, organitzat per l'Institut de Ciències Econòmiques, sota els auspicis de l'A.E.P.; l'acte inaugural de la seva primera edició va córrer a càrrec de Gonzalo de Repasaz (.), al qual acompanyava en la tribuna presidencial el director de l'esmentat Institut, Joan P. Fàbregas. Entre els inscrits al curs hi havia Albert Pérez Baró.

De totes maneres hi havia altres seccions de l'Enciclopèdic de caire més multitudinari i potser per això més populars, en el sentit més banal del terme. Val a dir, però, i en això coincideixen tots els testimonis, que aquestes seccions tenien la seva popularitat ben merecuda.

Comencem per la secció d'excursions. Podria dir sense temor d'errar que els ideals excursionistes—i no només la pràctica de l'excursió com a activitat esportiva—són una de les motivacions primeres de la creació de l'Enciclopèdic. D'això en són ben conscients els primers socis (.), i, per altra part, en queda prou constància a través de les publicacions del centre, algunes d'elles especialitzades, com ja s'ha vist, en la divulgació de les activitats excursionistes del centre. ~~per ja veurem~~
L'excursionisme, és molt més que un esport en la mentalitat dels seus partidaris. És una "pràctica higiènica i fortaleixedora" (.) que, a més de proporcionar salut, aixampla el sentit patriòtic dels que la cultiven. Un reglament de

el mes de gener de 1903( ). Durant el segon semestre de 1904 s'estructurava la secció excursionista; entre les seves primeres activitats figuraren tres visites a l'observatori Fabra. El 1905 la secció en qüestió munta diverses excursions científiques, una d'elles al castell d'Aramprunyà, dirigida pel catedràtic Odón de Buén. Finalment, els excursionistes de l'A.E.P., reunits el 28 de setembre de 1905, a instàncies del soci Tucac que presidia, decidiren nomenar una comissió "donant ja vida pròpia a la secció d'excursions" (12). Formaven la comissió: Genís Roure, Josep Serra, Josep Roig, Amadeu Escolà, Eladi Gardó... Les excursions que es feren a continuació foren portades per "gent de pes" com Josep Pijoan, Antoni Novellas, Odón de Buén, Josep Cembrano... Memorable hauria estat, en opinió de Giralt, l'efectuada al Museu de Reproduccions-i dirigida per l'arquitecte Jesepe Pijoan-. (11)

Una altra, feta al Capelló ~~del~~ i a Igualada, va ser dirigida pel geòleg Antoni Novellas (26-11-1905). Fou una ocasió de confraternització ^{entre l'} AEP i l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera.

A finals de 1906 es reorganitzà la Junta, passant a presidir-la Josep Serra, fent de secretari en Bernat Cisa. Excursions, visites i conferències, que de tot hi havia, es duïen a cap amb molta "cura i activitat". Es pretenia la reorganització del Museu i la publicació d'un Butlletí organ de la Secció; aquesta idea, eixida d'en Serra, cristallitza el mes de gener de 1907, temps en què surt per primera vegada el Boletín de la secció de Excursiones y Museo, del qual n'era director en Serra i administrador l'Alfred Gozalbo. El Butlletí sortí alguns mesos més (13), acabant per desaparèixer al sisè mes.

Aleshores sobrevé, sempre segons Giralt, una època de depressió de la secció, superada progressivament amb l'entrada a la secció de Sebastià Giralt, Joan Amades i Bonaventura de Gatell. La idea principal "que s'acaricià" va ser la de organitzar el turisme popular marítim; la primera excursió d'aquesta mena va fer-se a ~~Tarragona~~ Mataró, a bord del remolcador Toro, el 21 de juliol de 1907. Presidia llavors la secció Bonaventura de Gatell; Joan Amades ^{1era} vocal i Salvador Giralt, secretari. A l'any escàs té lloc la següent excursió marítima, aquest cop a Tarragona i a bord del vapor Rioja. En Lluís de Zulueta, aleshores president de l'entitat, era a Tarragona des del dia abans, és a dir des del 16 de maig, per a preparar i acompanyar la marxa del cos expedicionari. L'any ¹⁹⁰⁹ ~~1908~~ la vista ¹ fou a Roses; es va fer el tres de maig i a bord del Nuevo Valencia. El relat que en fa Giralt és pintoresc, hi convindreu! ( ). La següent ~~excursió~~ excursió, de més volada, té lloc a Perpinyà. "Eren 635 els qui, a bord del Tintoré, sortien del port de Barcelona, a les deu de la nit del 23 de juliol, en direcció a Port Vendres, on s'hi arribava 12 hores després... (...). Entre els excursionistes hi havia en representació de l'Ajuntament de Barcelona, els regidors senyors Puig d'Asprer i Vinaixa, amb dos individus de la Guàrdia Urbana" ( ).

Aquesta va ser la primera tongada d'excursions no muntanyenques de l'AEP; a l'altre any (1911) se'n faria una a Mallorca; a Eivissa (1913), a la Costa Brava, Sant Feliu de Guíxols i Palamós (1913).

Apart d'això, se'n ^{va efectuar} ~~de~~ una amb ferrocarril, de gran volada ~~per fer la ruta de~~ Toledo i Madrid.

Ve ser l'any 1914, ~~1914~~ ^{l'expedició} integraven la Briolera de 423 excursionistes, i es dugué a terme en "tren especial" els dies 9 a 10 d'abril, que coincidien amb les festes de Setmana Santa i Pasqua. L'excursió està descrita per Giralt amb tot luxe de detalls al número 29 del Noticiari ( ) dels excursionistes. L'expedició va ser presidida per Josep Maria de Sucre, el qual es refereix a aquesta feta memorable en els anals del centre en un fullet dels anys trenta en homenatge d'un soci benemerent benescut. En sucre era el president de l'entitat per aquells dies. Dos anys més tard s'intentà organitzar una altra excursió cultural-multitudinària a Toledo, que va fracassar a última hora, després d'haver fet tots els preparatius. Ja que ens hem referit a en Josep Maria de Sucre, diem que aquest publicista i crític d'art, era un dels més ferms inspiradors de l'alada concepció de l'excursionisme que regala abundantment a les pàgines del Noticiari de la secció d'Excursions d'aquests anys. Periòdicament travessen el Noticiari injeccions o alenades de mística excursionista. Els mots de De Sucre ens fan somriure, d'idealistes i quasi cursis que poden arribar a ser. Es després sovint d'ells una romàntica invitació a "registrar" la veu del poble més sà, el poble vilatà i camperol: "company excursionista: conserva els mots que sentis; de les paraules grasses, fes-ne un acoblament". I, en aquest sentit, convé especialment venerar les cançons populars, que ajuden a conser en grau eminent l'ànima de la col·lectivitat. ((.)).

Tant la secció d'Excursions com la de Gimnàs, que en determinades èpoques es va fondre amb aquella, animaven el panorama esportiu català, fent-se de vegades càrrec de l'organització d'aplecs, festivals i campionats. Així l'any 1921 la secció d'excursions de l'A.E.F. organitzà l'Aplec Excursionista de Catalunya (1921), celebrat amb èxit.

Pel desembre de 1931 en la secció de Gimnàs funcionaven almenys subseccions de lluita grec-romana

Alexandre Gali considera, amb raó, que l'Enciclopèdic no era cap centre "catalanista", és a dir ~~cap~~ entitat combativa en la defensa de la identitat catalana. El fet que no utilitzés el català com a vehicle d'expressió als seus primers butlletins i fins a mitjans de la segona dècada de segle, en seria una prova( ). El cert és, però, que cada cop hi tenen més cabuda i eco, a l'Enciclopèdic, les activitats de conreu dels valors catalans, sense que això signifiqui una pèrdua del caire cosmopolita, romàntic i vagament modernista que en tot moment va tenir el centre.

Una de les motivacions de la fundació de l'Ateneu Enciclopèdic va ser precisament la d'oferir un servei de cultura ~~popular~~ ^{popular} ~~les masses~~. Tots els testimonis coincideixen a afirmar que l'Enciclopèdic pretenia suscitar el debat constructiu, la discussió sobre bases científiques de les vies de solució del "problema social", com en deien aleshores. No es tractava tant de crear militants, com de formar les condicions - la primera d'elles: l'adquisició d'una sòlida cultura social i política, i d'una consciència cívica - que fessin possible l'aparició d'estols de militants que imprimissin una direcció constructiva al problema decisiu de la transformació de la societat.

Perquè això fos possible calia un centre on regnessin l'esperit de tolerància i de lliure discussió democràtica. No és fàcil dir si en tot moment aquest esperit es va intosar. Però no hi ha dubte que el propietariat barceloní va veure en el nostre centre un lloc d'obertura, un refugi de l'esperit lliberal, com en deia no fa gaires dies un vell militant de la CNT i després de la FAI.

Ara bé, l'ARP produïa, no hi ha dubte, un tipus de cultura, d'un nivell no sempre assequible al proletariat imaignat i analfabet. Les activitats que s'hi desenvolupaven pressuposaven uns coneixements i

una formació de patè el jove aprenent de Barcelona o
el treballador vingut de fora no sempre disposava.

La premsa de Barcelona es fa ^{resso} ~~resso~~, molt sovint, de les activitats de l'ASP, sense jutjar el centre com a tal. Vull dir amb això que els diaris barcelonins, siguin de la tendència que siguin, inclouen ressenyes de conferències, curssets o campanyes de l'entitat sense fer-ne ^{per a la gent} comentaris valoratius, ni positius ni negatius.

Ara bé, durant la República, i a mesura que el centre es va "polititzant" comença a aparèixer comentaris crítics, i de vegades francament condemnatoris del que és, fa i representa l'Enciclopèdic(13).

En tot cas, en aquesta fase de la nostra història com durant les primeres dècades, un senyal clar de l'acceptabilitat que trobem en els diversos corrents d'opinió les activitats del centre es podria mesurar per la presència (o absència) als fulls del respectiu rotatiu de notícies, ressenyes, comentaris, anuncis d'actes, etc, referents a l'ASP. En aquest sentit podem assenyalar la quasi gloriària aparició a la premsa anarcosindicalista (Solidaridad Obrera, bàsicament) de referències a les activitats de l'Enciclopèdic(14), ~~però~~ durant els darrers anys de la república de ma de regle, quan els parlamentaris d'un Pastanya o Seguí feien ressenyes als salts, plens de gom a gom, del banc del carrer del Carme. Altres diaris de la ciutat "cap i corral" tenien si'm fien amplis espais, com El Progreso, La Libertad, etc.

Veiam ara en un moment quina mena d'homes orientaven les publicacions de l'Ateneu en tres èpoques en què disposem de butlletins del centre que donen constància, d'una manera més o menys seguida, del que s'hi feia. ~~Però abans parlarem de les publicacions.~~

Aquestes publicacions comprenen el període 1915-1917, 1920-1923 i 1931-32. ( )

Després em referiré als articles i col.laboracions de les esmentades publicacions. Cal tenir en compte que tant la publicació de 1915-17, com la de 1931-32 eren òrgans d'una secció específica del centre; per tant hem de creure que no tradueixen d'una manera global el tarannà de la institució; ara bé, especialment al òrgan de 1931-32, però també al de 1915, de tant en tant hi treien el cap membres de les altres seccions, explicant què s'hi feia en aquestes.

Al Noticiari Mensual de la Secció d'Excursions, que apareix per primera vegada el dia I de maig de 1915, hi col.laboren "Rosalba"; Josep Maria de Sucre, S. Giralt, Ramon Camprubi, "Ebys", J. Ferran Torras, Amador Romani Guerra, Antoni Novellas, Enric Olivé, E.M. Casares, "Romani", J. Fabregat Trabal, Francisco Th. de Vidaurreta, Joan B. Fonta, F. Climent Caudet, i d'altres, amb pseudònim o no.

Molt més reveladors són els noms dels autors dels articles i col.laboracions de l'etapa 20-23. Al primer número del Noticiari de l'Ateneu Enciclopèdic Popular del mes de maig de 1920 ja hi trobem la ploma de Josep Maria de Sucre; en els números que segueixen, apart del mateix Sucre, hi veiem col.laboracions que sovint són el text resumit o complet de conferències pronunciades ~~al local de gent com J. Salas Anto~~

al local- de gent com J. Salas Anton, J. Massó Ventós, l'enginyer José María Lasarte, Josep Lleonart, Casimir Giralt, Francesc Layret, expresident del centre, Josep Parunella, Lluís de Zulueta (un fragment del llibre Ensayos sobre el problema religioso i altres col.laboracions), una traducció de Carles Radek (per E. A.), Ramir de Maeztu, Marcel Cachin (un fragment sobre "les obres extra-escolars de l'ensenyament rus", traduït per E. A.), Gabriel Alomar, un text de W. E. Channing; el número del N. A. E. P. corresponent a desembre de 1920 reproduïx un text d'Eugeni d'Ors ("Ocaso"), E. Pellicer Jeremie, J. Pin i Soler, un text de Tomàs Meabe.

Es reproduïx un fragment de Francisco Giner de los Ríos ^{al} mateix número-març 21-on el seu germà, encara viu, contesta el qüestionari sobre els millors llibres, ^{contesta la qüestió} ~~que abans havia estat respost~~ per Zulueta, Sucre i Pin i Soler; al mateix número figura un text sobre feminisme de Leonor Serrano de Xandri, tret de El Dia Gráfico. ^{Per l'abril de} ~~1921~~ ^{destaquen, a més d'un text d'} ~~1921~~ Clara, un discurs d'Anatole France i un de E. M. C. El següent mes ja detectem la col.laboració de Jaume Aguadé Miró i la traducció d'un text sobre Jordi Deherme fet per J. Seailles. Més endavant col.laboren a la revista-apart ^{d'alguns} dels noms esmentats, que ara no repetim: Amadeu Hurtado, Ezequiel Martín, Ernest Vendrell, Frederic Pujolà, Josep Maria López Picó ^{amb l'ajuda de} contestant a l'enquesta dels dotze millors llibres; el número de desembre del 21 reproduïx uns fragments de Joan Jaurés i d'Ortega i Gasset, així com un escrit de Joaquim Ciervo. Un més més tard li toca el torn a Waldeck Rousseau, i al número 22 de febrer hi surtene els noms de Gerard de Lacaze Duthiers, Lluís Morote i Emilia Pardo Bazán, Mauricio López Roberto i Emili Tintotrer, aquests tres últims responen a l'enquesta

promoguda pel centre sobre les millors lectures. Segueixen Baldomero Argente, Alexandre Cortada, Lluís Simarro, Joan Alsamora i Feliu Jané. El juliol del 22, a més de Joan Puig i Ferrer, textos significatius de Alexandre Mille- rand i de Charles Wagner, i l'agost-setembre, J. Ferran Mayoral, Josep Maria Omar i Gelpí i Ròmul S. Rocamora. Apart ^{d. n. omi} d'autors que es ^{el}peteixen, trobem, durant l'any 23, al Noticiari els noms següents: J. Fornell, Azorín, D.F. Sarmiento, L. Nicolau d'Oliver, Felicià Challaye, Eugeni Carrière, Lleó Càretie, Mnr. Spalding, A. Revilla, així com d'altres. ( )

Abans de passar a la revista Ateneu de 1931, citaré de passada els col.laboradors de la Revista de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, de l'únic exemplar que ha arribat ~~al meu poder~~ a les meves mans-o ulls-. Es tracta del número corresponen al I de novembre de 1928. Hi escriuen Pere Mialet, Picó, Benet, S. Giralt i Jesep Rumbau, a més d'algun altre que signa amb les inicials P. M. (el mateix Mialet?) i A.C.

El 31 hi ha col.laboracions de J. Parunella, Jordi Arquer, Joaquim Maurin, Alfred Croisset (traducció), Joan Fàbregas, Daniel D. Montserrat, R. Masriera, Marc Benet, Pere Alentorn, i a més a més un piló de crítiques de llibres, realitzades per autors amb pseudònim més o menys identi- ficable, com és ara el cas de J. A. (Jordi Arquer). A dins el número de gener 32 hi ha escrits de Pere Tisserand, Cosme Rofes, una traducció de Francesc Surinyac d'un article que versa sobre "com són socorreguts els obrers austríacs sense feina", G. Brunet, "Ero", llibres criticats per Jordi Arquer, i la reproducció d'un text de la tragèdia de Ferran Bruckner, Els Criminals, extreta de la Revista

de Occidente, nms C i CI.A més hi col.laboren diverses plomes del número anterior, cosa que també passa el febrer-març 32, on cal consignar les col.laboracions de Xavier Bueno i de Jaume Miravittles. ( )

Bé, tot això pel que fa referència als autors que, ja sigui amb col.laboracions originals ja sigui amb textos traduïts, es fan veure a les pàgines de les successives i poc duradores revistes de l'A.E.P. Vejam ara quin era el seu contingut. Val a dir que no far aquí cap descripció exhaustiva, i ni tan sols enumeració completa dels articles i col.laboracions (:), sinó que em limitar a esmentar les més significatives.

Abunden els punts de vista de partidaris aleshores d'una mena de socialisme evolutiu com Ramiro de Maeztu, el qual afirm, en les dues conferències reproduïdes al N.A.E.P de maig 1920 que la "idea gremial es la solución al problema social". En la mateixa línia trobem les "modernes orientacions socials" de J. Salas Anton (juny 20); O. Clara, en diverses articles en els quals denuncia l'egoisme de la classe patronal, "es plany de la manca d'esperit constructiu entre les nacions" (cf. juliol 21). Es propugna el canvi social en un sentit socialista i democràtic; però un canvi que només pot venir si abans hi ha hagut una tasca educadora (maig 21: J. Seailles; Anatole France, el mateix Oliveri Clara, etc); s'insisteix en l'aspecte social de l'aprenentatge i de l'estudi (vegi's N.A.E.P, desembre 21). I es considera que només una educació, o millor una auto-educació ^{respon-} ^{sa-}ble pot dur a la llibertat moral i a la regeneració (Alexandre Cortada, maig 22), i a una necessària consciència política, basada en el coneixement ^{ent} i defensa dels drets de l'Home. En aquest sentit són prou entenedores les paraules de Simarro, el mes de maig de 1922. "Los conservadores (...)

maig de 1922: "los conservadores(...) quisieran que (el pueblo) tuviera la cultura general necesaria para la cultura técnica, pero se niegan a darle la cultura política. Esta no se puede dar en las escuelas, pero se puede dar por medio de lecturas o de mitines...".

Aquestes col.laboracions i altres vehiculen sovint punts de vista laicistes, però ~~don~~ ^{amb} laicisme irònic, no gaire o no gens anticlerical. C. Wagner, juliol 22: "Hi haurà sempre esperits fanàtics que consideraran com un deure desacreditar i ferir brutalment les conviccions dels altres" ("La pietat humana"). En aquest mateix sentit es pronuncia el socialista català Rafel Campalans: "La veritat ^{amics meus,} és complexa, i la nostra ment limitada pot capir-la tan sols fragmentàriament. I un fragment de veritat, és sempre també un fragment d'error. Es temerari, doncs, el creure que aquells que no pensen com nosaltres són uns malvats o uns imbècils." En Rafel Campalans era l'encarregat aquell any del discurs inaugural 1922-23 i dissertà sobre "els problemes de l'educació del poble". Els de l'Ateneu el presenten com a "antic soci de l'Enciclopèdic, Director aciençat de l'Escola del Treball (i) idealista fervent"

Per a Campalans "mai hauria de parlar-se, doncs, de 'Cultura Popular' i de 'Cultura Superior' com de dues entitats distintes. El problema cultural que s'ha de plantejar la societat nova-com el problema previ de l'Escola Unica, pel qual tan cotatjosament labora la Comissió de Cultura del nostre Ajuntament- és el problema de la 'Cultura Unica', és a dir la Universitat i el Collegium no per a usdefruit exclusiu d'una classeq sinó per a tots els que en siguin dignes. No una Extensió Universitària, no una simple Universitat Popular, sinó

ut. a part a vita)

la magna i única Universitat del Poble."(1). Després d'exposar els termes en què es planteja "el gran problema social de l'hora present", la "socialització de la cultura"(2) i de lliar els esforços de la Mancomunitat de Catalunya i de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, l'home incideix en la tasca de l'Escola del Treball, per acabar proposant un tema de treball als companys de l'A.E.P., als quals s'adreça en els següents termes: "Jo us proposaria que us convertíssiu enguany en paladins d'una (...) noble creuada: la de conquerir l'efectivitat de la lletra morta de la Llei d'aprenentatge del 17 de juliol de 1911, per la qual clamava des del Consistori el meu amic En Nicolau d'Oliver. Des de l'Escola del Treball, fa anys que lluitem només: debades perquè en sigui respectat un article només: el que es refereix a l'obligació del patró de facilitar als aprenents l'assistència a les escoles professionals." I en-
fina: "Penseu que en molts tallers els aprenents encara estan sotmesos a un règim absurd, per no dir monstruós. Febles infants, molts sense l'edat prescrita, són els primers d'entrar a la feina i els darrers de sortir-ne. I tot l'ensenyament patronal es redueix en alguns casos a enjugar-los a un carretó i convertir-los en bèsties de càrrega, o a acoplar-los amb una màquina automàtica, com un engranatge més, perquè a la fi d'una vida de fer "caps d'agulla" es converteixin en aquell "cap d'agulla" de què parlava Adam Smith; espaventable sort de l'home que per la necessitat d'un major guany immediat, per un plat de lleties, s'ha de vendre l'ànima al diable. I encara hi hauria qui es meravellés de la crisi de valors morals del nostre temps!". (11)

Podem parlar sense embuts d'unes pautes o models de "cultura popular", als quals adhereix el centre. Els ateneïstes dels anys 20 tenen al cap una idea de universitat popular, ^{molts semblant a la que van tenir} ~~tal com la concebien~~ Anatole France, Seailles, Deherme, Carrière; la seva concepció de l'extensió universitària parteix de la vella idea reformista dels socialistes anglesos i enllaça amb la Extensió dels institucionistes. Per altra part, cal no oblidar la fascinació dels nordamericans Horaci Mann i Channing, aquest conegut per les traduccions al francès de Laboulaye ("). Tots ells són corrents que juguen fort a favor de l'educació i l'il·lustració del treballador manual; podem dir que estan convençuts que "la democràcia no és pas un problema polític(...); en el fons és un problema d'educació". Ara bé, la burgesia ha perdut el seu entusiasme i la seva fe en la cultura, la ciència i l'educació, ens argumenta Ors, el qual observa: "encara hi ha una classe capaç de dur de nou a la cultura la seriositat, l'entusiasme, la religió. Aquesta classe és la dels obrers. La tasca que la burgesia abandona, ells la recullen- ja ho han fet a Rússia- i gràcies a ells, la cultura no sucumbirà al món. Tot això continua essent ben senzill.

Més complicat sembla el combat contra les temptacions de l'exclusivisme que puguessin venir del convenciment d'aquesta missió en una classe que entra en funcions de cultura i de govern...#.( )

~~l'aspecte d'una~~

Vejants

Aquestes idees de l'Eugeni d'Ors van ser reproduïdes com a article de capsalera al NAEP; havien estat publicades primer a La Libertad. Ara bé, juntament amb textos lluminosos de convertits a la idea del paper cultural protagonista de la classe obrera, com el que acabem de transcriure, el Noticiari en portava d'altres que podríem considerar clàssics d'una certa idea de cultura popular, la que millor convenia al tarannà del centre. En aquests textos, com en un d'A. France s'insistia en la necessitat per part dels treballadors manuals d'adquirir unes idees i una cultura més extensa i viva i exacta, deixant de banda una concepció estretament utilitarista de la formació. Cal conèixer la natura i l'home, les lleis físiques i socials(,).

Aquestes idees van tenir un cultivador teòric i també un plasmador en la persona del president de l'Ateneu, prematurament i malauradament mort, Oliveri Clara(1), el qual ~~escrigué~~ diverses ^{escrits} ~~obres~~ personals sobre el tema, deixà ^{a més de} ~~diverses~~ traduccions sobre el tema d'una cultura popular obrera operativa. _(unes quantes)

Sovint els plans de cultura popular queden embolcallats en enlairats i vaporosos propòsits idealistes: educació moral, solidaritat humana, auto-control i auto-educació, fraternitat, tolerància... L'A.E.P. s'adhereix a la declaració d'objectius del Congrés per l'educació moral del món de Ginebra ^{continuació} ~~de~~ els fets a Londres -1908- i La Haia -1912- ~~1~~. El centre, que l'any

1912 es va adherir al Congrés de La Haia i que tenia a la seva Biblioteca els volums que en ocasió d'aquell Congrés es van editar, s'oferia ara a facilitar tota mena de dades concretes sobre el Congrés de Ginebra ( ).

Un altre personatge que per aquests anys 20 parla sovint de cultura moral i cultura popular és el doctor Agudé Miró. Com que algunes de les seves idees i de les seves directrius en matèria d'ensenyament ja s'expliquen en una altra part d'aquest llibre, ara no m'hi estendré, si no és per fer veure el nexa que des del Noticiari el que fou president del centre establí entre el projecte de Universitat popular i l'existència de condicions de llibertat política i d'expressió que permetin el lliure debat. Sens dubte, Agudé apuntava cap als perjudicis que per a l'Ateneu s'havien derivat de les suspensions de garanties constitucionals: "L'Estat (liberal) s'inhibia de tota finalitat moral, ..., perquè la seva única finalitat era assegurar la llibertat de l'individu per a retrobar son fi moral. Per això és una cosa monstruosa, terrible, quan aquest Estat sense fi moral nega la llibertat i instaura la tirania. No té res llavors amb què guiar els homes, no té res llavors per a omplir son esperit, ja que els nega son esperit en privar-los de la lliure expressió de son pensar, que l'esperit dels homes sols viu noblement en la plaça pública. Cuita-corrents omple el buit amb una colla de tòpics ridículs, treu la pols de velles coses arraconades entre els trastos vells i inservibles, que res diuen... ( ) 2.

Vivament són oferts a la nostra consideració
~~Del centre reuneix en la presentació~~

de textos sobre cultura popular i educació social. En tots ells hi veiem el que Gabriel Seailles presenta com una preocupació per "donar a l'individu el sentiment de la seva dignitat i el respecte de la dignitat dels altres", evitant caure en una forma nova de intolerància i fanatisme. "No aportem un catecisme negatiu que reproduïx la intransigència dels vells dogmes. Ens malficiem de tota mena d'infal·libilitats: són massa perilloses, quan no ridícules. Deixem el camp lliure a totes les creences, a totes les esperances; no forcem ningú a contentar-se del paradís terrenal que no havem encara realitzat."

¹¹ (...) Una revolució - que l'estat d'Europa fa quimèrica -, un cop de força en una hora d'embranchada, no canviaria res, car no'ns canviaria a nosaltres mateixos. Dels nostres vicis en renaixeria una societat que no faria altra cosa que, sota diversos noms, reviure els vicis de la nostra." (12)

Cultura persuasiava, laica, tolerant, no fanàtica, no totalitària; cultura essencialment moral... No esperar-ho tot del cop de vareta màgica que serà l'espatec revolucionari, sinó començar - en mots de Felicià Challaye - a accomplir la revolució urgent. "No són els mitjans d'acció que manquen als homes: són els homes que falten als mitjans d'acció. Precisa, mitjançant l'educació crear homes..." (13). Es tracta de procedir gradualment i urgentment a la refosa de la societat: "En la

societat actual capitalista, però democràtica, el proletariats té a mà mitjans per a la seva alliberació. Es el sindicat, oposant a la força del capital la força dels treballadors units. Es la cooperativa, realitzant un desplaçament progressiu de la fortuna nacional en benefici dels treballadors. Es l'acció política, permetent actuar sobre les lleis per a tornar-les alliberadores, establir impostos expropiant la riquesa dels rics, crear serveis públics útils a tots, organitzar, amb recursos nacionals, un vast sistema de cooperatives destinades a reemplaçar les indústries i comerços capitalistes." (.)

Aquestes propòsits, emesos per Challaye en una situació i pressupòsits político-socials diferents, van com anell al dit per traduir les aspiracions socials dels homes que porten la batuta de l'Ateneu, els primers anys 20.

El tarannà de l'Enciclopèdic d'aquests anys és fonamentalment tolerant, irònic, en un mot no violent; no ateu, sinó més aviat deïsta. Partidari del respecte de les consciències, de la salvaguarda de la dignitat humana. Idealista, en un mot. Idealista amb quell bri d'utopisme que feia riure, entre amargament i sarcàsticament Alexandre Galí, com volent dir: ah, aquells pobrets! (29).

Ara bé, hem de tenir molt en compte que, aleshores com ara, el pacifisme no era una actitud tan allunyada de la realitat (irreal) com podria semblar; homes que tocaven molt de peus a terra el professaven; pensen en les preses de posició de molts intel·lectuals eurpoeus, catalans i espanyols arran de la guerra imperialista del 1914-1918... I un sector important de la classe obrera i de les formacions sindicals d'avantguarda l'havien defensat, començant pels àcrates, preponderants a Catalunya. El malaurat Clara (Oliverí) es feia eco d'aquest esperit a un article recollit pel NAEF al número necrològic que li dedica (30). Precísament ningú com aquest home, mort prematurament, simbolitza l'esperit de l'Enciclopèdic d'aquest temps. Els mots de Clara tradueixen una veritable mística popular, una creença ferma en la "creuada popular" per a la democràcia, per a un nou ordre que no es confón amb el de les democràcies burgeses i capitalistes. (31)

Cop i recop brollen de les pàgines del NAEF paraules i protestes de liberalisme, defenses d'una concepció espiritualista, o més ben dit, espiritual, en tant que refús del materialisme a què porta el viure modern. De vegades el plantejament de la dicotomia

materialisme-viure espiritual es fa en terme, de simplistes, maniqueus.

Tot el que dic fa que no ens sorprenguem gens ni mica de l'adhesió de l'entitat a la nova Lliga dels Drets de l'Home, animada a Espanya, entre altres per Lluís Simarro. (...) L'Enciclopèdic no solament s'hi adhereix sinó que constitueix al seu sí una Secció Catalana de la Lliga dels Drets de l'Home. Integren el dit organisme els següents representants:

President: Pere Gorga Artigas, de l'A.E.P.; vice-president: Amadeu Aragay, de la Gran Lògia Espanyola; Secretari: Julià Clapera, de l'Associació de la Premsa Diària; Domènec Soler, de la Federació Democràtica Nacionalista, i J. Sánchez Marín, de la Federació Socialista Catalana. Tresorer: Ramon Rafols i Camí, de la Federació de Dependents de Catalunya. Vocals: Joaquim Fuster, del Partit Radical; Domènec Ramon, d'Esquerra Catalana, Joan Ll. Pujol, de l'Associació Catalana d'Estudiants. Lluís Sisquella, de la Federació de Joventuts Radicals, i en Ramon Palomas, de la Federació Regional de Societats Obreres de la EGT. Aquesta Secció es reunia a l'Ateneu Enciclopèdic; una de les primeres, si no la primera, acció va ser demanar l'indult de Joan Baptista Acher(a) el Poeta, a través de tel.legrames al President del Consell de Ministres i al Ministre de Gràcia i Justícia(??).

I per alimentar la ilusió de la mútua intel-

ligència i respecte dels drets humans, enuncada a la de-
claració ^{de la Lliga dels Drets de l'Home} suscrita per l'A.E.P.- de 1911, el Noticiari

W
reprodueix la ~~declaració de la Lliga dels Drets de l'Home~~ ~~de l'Home~~, no sense ^{denunciar} ~~recollir~~ els barroers efectes, de cara a la concòrdia de les nacions, produïts per la sagnant follia de 1914-1918. ~~Al text de la~~ ~~oposició~~ ~~de~~ ~~reproduïda~~ ~~als~~ ~~separats~~, ara ~~només~~ ~~apareixen~~ alguns dels noms catalans i espanyols que el recolzaren: Gumersin-
do de Azcárate, E. Barriobero, Luis Morote, Rafael Salillas, ^{eren}
Josep Maria de Sucre, Lluís de Zulueta, etc. ( )

Es lògic, per altra banda, que l'ABP fés de la defensa de les llibertats democràtiques una de les principals justificacions de la seva comesa. I no només per raons tàctiques... En aquest punt, la posició del centre coincideix de ple amb els postulats liberals, mantinguts de sempre per corrents com el de la Institución Libre de Enseñanza, i més concretament el seu director Francisco Giner, fragments del qual són ~~reproduïts~~ reproduïts a les pàgines del Noticiari de l'Ateneu (1922). En relació a la defensa dels valors democràtics- i més que valors aquí el que ara en diem llibertats democràtiques- és especialment rellevant un text (De "La persona social") que insereix el NABP, el mes de setembre de 1922, al número 28-29. Es evident que les arbitrarietats a què dóna una situació d'excepció crònica feien molt oportunes la transcripció d'aquestes ratlles del destacat krausista. No resisteixo la temptació de reproduir-les:

"Els periòdics són un instrument poderós, tant de direcció, com d'expressió actual de l'opinió pública, així com d'educació general i política, i, mitjançant la divulgació i propagació de les idees, actuen ~~efectua~~ ^{sins i tot} sobre les classes socials més endarrerides. El dret de publicar diaris de totes classes no és només, doncs, part del dret general de manifestar el pensament, sinó també una funció d'interès social, a la qual van aparellats deures de consciència, tant més imperiosos i estrictes com més important i més eficaç és la influència que a través d'ells s'exerceix. La consciència d'aquests deures, encara

fins a cap

molt vaga i rudimentària, es troba pervertida en moltíssims casos; però el seu compliment, com el de tants altres, no pot imposar-se coactivament (per coacció externa), tret d'incórrer en delictes. Són, doncs, injustes (i, a més a més, contraproductives) les limitacions a què sol trobar-se subjecta encara l'expressió de pensament en aquest ordre, ja sigui preventivament a través de la censura més o menys directa, la fiança, l'obligació de la firma o d'editor, etc, ja sigui repressivament, considerant com a delictes la propagació d'idees i principis contraris al règim establert en la política, la religió, la moral, etc. No és, certament, aquesta la manera de promoure el sentit del deure i de purificar l'esperit i conducta de la premsa, sinó tot el contrari. Per altra part, si la composició fós possible deixaria de ser-ho qualsevol modificació i reforma, ja que aquestes, en les diverses esferes de la vida, comencen sempre per una minoria i constitueixen una novetat discordant en front de les idees i sentiments de la generalitat."

La visió dels problemes socials i culturals pròpia de l'ALP era, com estem veient, essencialment evolutiva; l'alternativa revolucionària de la fracció esquerrana del socialisme espanyol, dels grups filo-bolxevics i de l'anarco-sindicalisme i anarquistes purs (per a citar les principals forces obreristes revolucionàries) amb prou feines trobava ressò, almenys oficialment, a l'A.E.P. Això explica, l'encoratjament que des del centre reben pràctiques socials i econòmiques tendents a reformar en profunditat, ^{ni ja} sense traumes la societat, i alliberar-la així del jou capitalista; entre aquestes pràctiques destacava, és clar, la del cooperativisme. Des de vella data, l'AEP havia donat acollida als cooperativistes i, ens diu Pérez Baró, fins hi tot havia permès al seu local la celebració d'importants actes cooperativistes ~~de~~. També cal ressenyar que, entre els primers i més fidels ateneïstes, hi havia homes guanyats a la idea de cooperació. Això és un fet. Des de les pàgines del Noticiari de l'Enciclopèdic, intel·lectuals com Maeztu i Salas Anton, d'altres defensen la pràctica cooperativista, ~~que s'ha anat~~ ^{que tendia a ser més popular i} cada cop més estesa pel país⁽¹⁾.

Facifisme, socialisme democràtic, reformisme, cooperativisme... I els valors nacionalistes, quin lloc ocupaven al nostre centre? Tothom sap que l'Enciclopèdic no era un ateneu exclusivament i primordialment orientat a la defensa i propagació dels valors nacionals catalans. Ara bé, això no vol dir que no fós permeable a aquests valors. El més lleuger repàs de l'evolució seguida des de 1903 pel centre ens mostra que aquesta permeabilitat assolí cada vegada més intensitat; sense acabar mai en una estreta defensa de valors locals, ni en un xovinisme de curta volada (i que sigui dit sense cap ànim de magnificar les opcions ^{culturals} del centre). L'AEP fou, des del seu començament, fill d'una concepció cosmopolita del fet social i cultural, prou romàntica, encara que no tan utòpica com han volgut alguns dels seus detractors. Va intentar, amb més o menys intensitat i encert (segons les èpoques) ser un centre barceloní i català, però no es proposà ser catalanista. Tot i així, no hi mancaren, a la tribuna del centre, anàlisis més o menys profunds del fet ^{nacional} ~~nacionalista~~. Recordem ara la conferència de Josep Maria Pou i Sabater, president de l'Associació d'Estudiants d'Esquerra Catalana, el maig del 23(4). El conferenciant sosté la tesi que l'"obrer no coneix el nacionalisme i per això no el sent; l'obrer ha cregut que el nacionalisme és quelcom reaccionari i egoísta pel que té d'imperialista. I cal que sàpiga que per damunt d'aquest nacionalisme n'hi ha un altre que està per damunt de totes les pàtries, que vol portar a les nacions cap al progrés i la civilització. El que no sent aquest nacionalisme és que és un insensat... El nacionalisme és l'únic camí per anar a l'internacionalisme". En la mateixa direcció es manifesta el director de l'Escola del Tre-

~~ball~~

ball, Rafael Gambalans, el qual vaticina que "solament quan Catalunya hagi assolit la seva llibertat política, es podrà plantejar aquí d'una manera franca la lluita entre les forces progressives i els elements reaccionaris. (4)

"El tema no és nou, però és actual. Ho serà encara molt de temps a casa nostra, perquè els nostres intel·lectuals no senten la vida del poble, encara que es tensin ~~que~~ el contrari, i perquè els nostres obrers tenen un concepte tan simplista de la vida que veuen sempre en l'home intel·lectual un petit burgès, de visió inútil, carregat de ulleres, de tronaments i de relativitat.

"Es indiscutible que després de quasi un segle parlant ~~d'institucions~~ de reconstruir la nostra personalitat, ens trobem ara que la meitat del nostre poble ignora i repel·leix l'altra meitat. I que la política restauradora, o no ha fet res o ha contribuït a aquesta separació d'elements. Bien no ha fet res, tenint en compte els esforços que, des del doctor Martí Jardi s'han realitzat per dotar el nostre poble d'uns ideals sòlids de solidaritat. Es precisament pel resultat d'aquests esforços que veiem més accentuada aquesta visgregació. Es tracta d'un problema que es produeix de forma tan irreversible que c'equi un parell de segles l'home estudiosa que s'interessés per la història de Catalunya li costaria d'explicar-se.

"No cal, però, esperar el temps per obtenir una visió clara dels fets. Si ens situem bé en l'espai, podem veure tota la vastitud del nostre problema moral. Mai com en aquesta ocasió es pot repetir la frase que el arbre ens priva de veure el bosc. El forester intel·ligent que s'acosta a la nostra terra d'una manera desinteressada pot veure millor que nosaltres la realitat. Fins el senyor Casorio i Gallardo, tan preocupat a cercar solucions jurídiques als problemes que es plantejen d'una manera biològica-perfecte en salvar, per tant- ha expressat diverses vegades la seva sorpresa davant la poca atenció que els catalans dediquen al nostre problema de classes.

"No hi ha cap societat que no cerqui la seva manera de viure amb una certa normalitat. Una terra insegura i sotreguejada moralment d'una manera endèmica progressarà amb molta dificultat. Si es tracta d'un país pressionat des de l'exterior, no en té prou amb aquella normalitat i automàticament es produeix un fenomen natural de defensa. Tots els elements dispersos s'ajuden i es cohesionen, les forces s'articulen i tot tendeix a la unitat i a l'interès general. Entre nosaltres les coses van d'una manera molt diversa, perquè els interessos particulars tenen una força terrible i primitiva. La nostra comunitat té un corc que pèa rosega. És el nostre irreductible problema de classes. La política constructiva dels últims cinquanta anys, que havia d'atacar principalment aquest corc, nés aviat l'ha deixat desenrotllar. Per això, si ara mirem enrera, aquella política sembla molt superficial. El resultat ha estat que en les moments que necessitavem fermesa, ens hem trobat que tot se'ns desfeia; quan hem intentat una fusió cordial, no l'hem poguda aconseguir. Els antagonismes i els odis ja havien treballat massa.

"Ara podríem preguntar: qui és el responsable d'aquesta situació? la burgesia? el proletariat? l'una part culparà l'altra i ^{no} arribarem fàcilment a una conclusió satisfactòria. Probablement la responsabilitat és de tots. Cal fixar-se, però, en un tercer factor que no és necessàriament burgèsni proletari, que per la forma singular en què s'ha produït a casa nostra ens ajudarà a comprendre la qüestió. Aquesta qüestió que segons un escriptor català tenim plantejada d'una manera "única en el món". Ens referim als intel·lectuals.

ii) Per diferents raons fins ara l'obra dels nostres intel·lectuals ha caigut gairebé tota dintre de zona burgesa, socialment dreta, del nostre poble. En canvi, "en tots els moviments proletaris d'Europa, que és on es produeixen els més interessants, figuren al seu davant grans intel·lectuals, gent doctíssima i estudiosa, publicistes, erudits, savis i professors". Aquesta és una constatació de Gaziol. Cal fixar-se en la posició d'aquets intel·lectuals europeus que se separen per impuls espontani del dominant sistema capitalista i adopten una actitud materialment difícil i incòmoda, sinó abnegada. Únicament motius nobles i generosos poden explicar aquesta actitud. Això contradiu el concepte ~~que~~ dels homes purament cerebrals i afavoreix el concepte dels que lluiten alhora pels fins de l'intel·ligència i pels fins del cor.

iii) Els nostres intel·lectuals, en general, són molt lluny d'aquesta actitud. No tenen ni la sensibilitat, ni la generositat necessàries per posar-se al costat dels treballadors. Per aquesta causa la mostra terapèutica social no té gairebé més que dos sistemes exclusius, extrems i apurats: la beneficència i el sorgisme. Per aquesta raó, en la nostra dolça Barcelona les coses van tan fines per als senyors de Sarrià i es podreixen de misèria els ciutadans de les barraques.

iv) I ara seria interessant de preguntar com s'explica la inhibició d'uns intel·lectuals tan afectes al país davant d'un problema que ens compromet d'una manera tan forta.

v) En primer lloc, hem de reconèixer que els intel·-

lectuals joves, en interès de la col·lectivitat els ha mancat sentit tàctic. La generació anterior, la dels quaranta cinc anys en amunt, va demostrar ésser més pràctica, més política, que la nostra. Eugeni d'Ors va iniciar ja fa temps una època de predomini dels poetes, dels esnobs i dels professors, gent gairebé incomunicada amb el poble.

" Cal lamentar que no existissin uns homes convençuts de la urgència de fer política.

" Si llavors no se sentia la política, molt menys es podia sentir la lluita de classes. Comprenem perfectament que per a un literat distingit no podia tenir cap amenitat aquella lluita. Li tenia més compte de lliurar-se a la contemplació de les coses plàcides. Calia una mica de voluntat per acostar-se a l'espectacle de les nostres organitzacions obreres, barreja caòtica de misticisme i d'energumenisme, de candidesa i de perversitat. En conjunt donava la impressió d'un cas de patologia col·lectiva.

" De totes maneres, per molta que fos la repulsió que inspirava aquella lluita, cap esperit despert i sensible no podia defugir-la. Altrament, com a catalans, havíem de tenir en compte que aquells sindicats amb influència damunt una massa obrera de doscents mil associats, i aquella tragèdia que en l'espai de pocs anys ocasionà prop de setcents atemptats oren coses nostres, constituïen un problema català, profundament català. Després que han parlat tant de l'esperit pairfal podem considerar que el ciutadà que es desinteressava d'aquests fets necessàriament es posava en el cas de l'home que fuig de la seva llar quan hi ha desgràcies. Era un cas de deserció moral.

Després dels esperits oficialment selectes, hem hagut d'aguantar dòcilment els doctrinaris, freds i eclèctics, que no saben mai amb quin partit quedar-se, que no es comprometen en res, però proclamen el descrèdit dels ideals obrers perquè són utòpics i irrealitzables. Perquè els doctrinaris tinguessin raó hi hauria d'haver aïllun ideal perfectament realitzable dintre de la nostra condició humana. Proudhon predicava l'anarquia i tanmateix no creia en l'absolut. Un home, tot aspirant a una societat millor i més justa que la present, és lògic que sigui àcrata o marxista, com un altre aspira a la llibertat i a la democràcia. Tanmateix ¿hi seria capaç de creure en la llibertat i en la democràcia absolutes? Es que un ideal polític no pot tenir ja la necessària motivació en la seva força negativa? Hem vist i veiem afirmat l'imperi de masses coses falses, injustes coses i inhumanes per contestar que no.

«sigui com sigui, mentre hi hagi més petulància i pedanteria que ganes d'entendre's, el divorci entre els intel·lectuals i els obrers existirà. Ara bé, el dia que uns i altres arribessin a comprendre que cal fer alguna cosa socialment aprofitable i sòlida, la intel·ligència no es faria esperar i els fruits serien esplendorosos».

Quines conclusions ens permet d'establir aquesta repassada del moviment cultural popular d'abans de la guerra? Què en podem extreure de la consideració d'institucions com l'Ateneu Enciclopèdic Popular?

En primer lloc, podem constatar que en tots aquests casos estudiats de cultura obrera i popular s'ha tractat de iniciatives extra-oficials i extra-acadèmiques, llevat de formes ocasionals de col.laboració més o menys seguida (i quasi mai profitosa) amb les instàncies de poder estatal p local o autonòmic, com podria ser, per exemple, el cas dels Estudis Universitaris per a Obrers, la significació progressiva dels quals avui dia ens semblaria prou dubtosa: més aviat eren un parxe o una recompensa que no pas el reconeixement efectiu del dret de la classe treballadora a una cultura pròpia, qualificada i emancipadora.

Pel que fa als anys vints i trentas, ens ha estat possible de copsar a l'alt nivell de fetitxització del concepte de cultura durant aquell període. Es tendia a considerar la cultura com una esfera d'essències i valors espirituals inatacables; el terme "cultura" mereixia sovint una consideració ^{social} extraordinària, i que avui ens podria semblar ingènua. Semblava com si la paraula -i el que hi havia darrera de la paraula!- "se la creien" els de dalt -la burgesia i els que la servien- tant com els d'abaix, el proletariat. La seguretat ~~d'estar~~ en possessió d'uns bens culturals,

retat d'estar en possessió d'uns bens culturals i de saber-ne interpretar l'exacte valor, convertia la crítica cultural burgesa-indiscutiblement "dominant"- en dogmàtica cultural; aquesta dogmàtica prenia sovint l'aspecte d'idealisme cultural, el qual tenia per objecte formes petrificades i fetitxitzades de cultura. Com va fer veure agudament T.W. Adorno, aquest idealisme fetitxitzador-que feia el joc de la divisió entre el capm material i l'espiritual, creada ^{o, més ben dit, accentuada} _{peis mecanismes} de producció capitalistes-va fer estralls tan a l'Europa lliberal-capitalista(o feixista) dels anys trenta com a la meca estalinista del socialisme($\downarrow$). La fe en la cultura es tornava ofuscament i es tornava ideologia.

En les classes populars, la classe obrera en primer lloc, la reivindicació de la cultura es manifestava sobretot sota dues formes: per un costat, negativitat, rebuig de la cultura burgesa i de la ideologia que pretenia assignar-li unes essències eternes; per l'altre, afany participatiu en una cultura que havia-això és indiscutible-pogut desenvolupar-se amb molts més mitjans. El dilema per a la classe obrera i per les organitzacions que, des d'ella lluitaven per una superació de la seva condició, era: cap accentuar la negació o la participació? El primer portava a un destructivisme fals (el cas de la revolució surrealista) que aviat se li veia l'orella burgesa, o bé a una inhibició que difícilment podia permetre un progrés. La participació en els "valors" burgesos podia dur a integrar-se, d'una manera o altra, en el tarannà d'aquesta burgesia, i trobar un lloc en els seus esquemes ideològics.

Una primera divisió podria establir-se entre les entitats, grups i institucions ^{culturals} no oficials, actives a Catalunya, i essent més precisos, a Barcelona sobretot. Una primera divisió que tindria en compte, més que res, el fet de si aquestes fonts regulars o intermitents o puntuals (que de tot hi hagué!), partien o no d'una acceptació de la cultura dominant o rectora. O dit d'una altra manera, si acceptaven o no de situar-se a dintre de les coordenades politico-culturals imperants. En l'època de la República-fins al 36- està clar que les coordenades "dominants" a Catalunya eren les definides bàsicament pel republicanisme nacionalista d'esquerres.

Si adonem aquest criteri diferenciador, haurem de distingir per força entre els centres i entitats (o moviments, també) culturals que complien un paper cooperador-i en definitiva, funcional- amb relació al sistema ideològic imperant i a les directrius de la burgesia; i, per altre costat, els centres que adoptaven una estratègia que, seguint la terminològia emprada, podrien qualificar de difuncional i, en últim terme, crítica en relació al sistema establert. En la primera classe de centres creadors i/o difusors de cultura, el moment positiu o d'acceptació i d'integració en les pautes culturals i ideològiques burgeses, predominava sobre el moment negatiu o crític amb relació al que proposava i fins imposava el sistema establert, no exempt, per altra banda, de contradiccions.

Entre aquests últims destacaven a Catalunya, durant la República, els sindicats, centres culturals i escoles

escoles cenetistes i racionalistes*4*i també faistes), així com, en una dimensió molt més reduïda, diversos cercles d'estudi de grups marxistes, entre els quals potser caldria esmentar els nuclis del BOC pel seu interès per aprofundir en la problemàtica sociològicocultural catalana, agafant-ne sobretot els aspectes que millor s'oferien a un tractament revolucionari.

I, entre els centres i entitats que adopten una línia clarament funcional i cooperadora amb el republicanisme d'esquerrers, dominant o sinó fortament al llarg del període republicà, destaquen, a més de l'Ateneu Politècnic i el CADCI - per bé que les finalitats d'aquesta agrupació no eren tan directament formativoculturals - , i naturalment l'Ateneu Enciclopèdic popular del qual ens diu Pérez Baró que "quan es discutia l'Estatut de Catalunya l'AEP cedí la seva tribuna a representants de tots els sectors polítics catalans, des de la Lliga al BOC., per airejar una qüestió que tan profundament afectava l'esdevenidor de Catalunya...". (PEREZ BARO, op. cit., p.147).

A part que els centres esmentats serien els primers d'una llarga llista d'entitats de tot tipus, les de la qual no hi mancarien fins centres naturistes i espiritistes. En aquest sentit la relació de centres que heu trobat a l'inici de la segona part en donava una certa idea.

Comptat i debatut: què va ser l'AEP? Quina seria la seva valoració?

En iniciar-se la Segona República, l'Enciclopèdic era un centre amb força prestigi entre les classes populars de Barcelona, tan pel caràcter "compromès socialment" de les seves campanyes com pel clima de tolerància que s'hi respirava. Era, com en s'ha dit O. Tubau, un centre molt barceloní, es a dir de i per a les coses de Barcelona. Alguns autors consideren el tarannà del centre com si l'empremta dels afanys modernistes de començaments de segle, "sota la forma d'un cert populisme messiànic i anarcoide", l'hagués marcat decisivament (1). El fet és que el centre del carrer del Carme duia a començaments de la República forces anys fent feina ciutadana i social, amb una clientela bàsicament de dependents i treballadors ~~de l'època~~ manuals. Des de l'any en què fou fundat, el 1903, havia participat en múltiples campanyes cíviques: per l'escola (o escoles) populars municipals, per la millora de la qualitat de la vida, per l'habitatge i sanitat populars, etc. Aquest aspecte "engagè" s'accentuarà al llarg de la Segona República, en què, sota l'orientació en part dels socis del BOC, l'Enciclopèdic participarà en activitats com la conferència contra l'atur forçós.

Un moment culminant de la vida del centre havia estat el començament de la tercera dècada; amb la ciutat ensangrantada pels pistolers i la tortura, l'AEP es constituí una mica en àrbitre de la raó, raó que evidentment donava la raó (perdoneu la triple redundància) al proletariat. L'AEP havia de participar aleshores als primers debats sobre el significat del gran esdeveniment social d'aquells moments: la Revolució russa i els inicis d'un sistema—el primer— socialista.

En aquells anys dramàtics, immediatament anteriors al cop de força de la Dictadura, l'Enciclopèdic en constitueix en capdavanter de les campanyes pel restabliment d'un estat de dret i per les llibertats públiques.

Durant molts moments, abans i després del 1931, l'ASP recull "les millors i més nobles iniciatives d'algunes de les forces locals"; entre les campanyes en les quals participa, recolza o organitza podria indicar el Congrés d'Educació general d'abril del 32, el Congrés d'Educació Social de l'octubre del 33, les campanyes contra l'atur obrer de 1932 i 1933, la campanya per la Ciutat de Repos i de Vacances, les campanyes contra el dèficit escolar a Barcelona (50.000 nens sense escola), etc. A part d'això, i com ja s'ha dit l'Enciclopèdic, juntament amb el CADCI, el Politècnic i professors i alumnes de la Facultat de Lletres de l'Autònoma, participa en la gestació i posada en marxa dels "estudis universitaris per a obrers", els quals funcionaven sota l'assessorament de l'Autònoma.

Aquests estudis es van veure interromputs després dels fets d'octubre del 34. Ens diu Pérez Baró que la secció d'estudis universitaris del centre arribà a tenir 400 alumnes, obrers i empleats que estudiaven als vespres, especialment batxillerat. Durant la República l'Enciclopèdic munta també una campanya d'alfabetització.

La Biblioteca (més de 6.000 volums desapareguts amb la barbàrie feixista del 39), les seccions, els esbarts... sembla que funcionaven molt independentment, unes molt bé, d'altres no tant.

Progressivament, d'ençà dels primers anys de la Dictadura, entraren a les seccions del centre membres de l'esquerra comunista, i després del Bloc Obrer i Camperol, que segons alguns autors havien d'acabar imposant la seva orientació política al centre. Jo no he pas pogut esbrinar si això és cert per a totes les seccions. Però tendeixo a pensar que el relatiu monopoli - a partir de 1932-33 - dels llocs directius per part dels elements marxistes no significà la pèrdua del pluralisme ideològic a l'interior del centre, ni, si m'apureu, del seu sincretisme una mica folklòric, de vegades. La inèrcia del centre era massa gran - per a bé i per a mal - com per seguir el tarannà ^{socialment} revolucionari que en algun moment els seus líders van voler imprimir-li.

Un altre fet indiscutible és que durant els anys de la República el centre va adquirint més una consciència del que ha de ser una cultura de classe. Malgrat tot, no arriba a instaurar un debat sobre el que ha de ser ^{aquella} ~~la~~ cultura de classe.

Fet i fetut, entre els principals trets definitoris del centre, apart de l'idealisme populista original a què abans hem fet referència, podrien consignar una permanent oscil·lació entre una visió o projecte cultural interclassista i una altra determinada per unes opcions "de classe". Oscil·lació que acaba inclinant-se cap a les solucions armòniques, interclassistes.

Vocació d'intervenció social, doncs, en una direcció més aviat evolutiva i armonitzadora que d'enfrontament de classes. Vocació no renyida amb una defensa de la llengua i cultura catalana i de "valors" folklòrics i tradicionals, conreats d'una manera un

tant romàntic i ambigu. Ho es pot pas dir, per altra part, que la tasca catalanitzadora, de presa de consciència nacional, ocupés tampoc un lloc preminent a l'ABP, però tampoc que la deixés de banda, més s'ha per allò que d'ine abans que el centre s'anotllà en tot moment a les directrius d'un republicanisme esquerrà i obrerista, cada cop més ferm en la qüestió nacional.

Per altra banda, així com la tasca escolar regular (classes per a infants) no assolí a l'eficàcia ni el prestigi de les escoles distingides per altres centres semblants, ni el seu nivell pedagògic, les activitats extraescolars i culturals per a adults ^{si que} assoliren un nivell alt de diversificació, iuguesa; i contactaren plenament amb l'ambient ciutadà. El nombre de cursos d'extensió universitària, professats pels intel·lectuals de més prestigi de Catalunya, va arribar a ser molt gran, com ja hem vist al llarg de les pàgines d'aquest llibret.

Ara bé, aquesta variada i qualitativament notable tasca d'extensió cultural i de difusió de coneixements científics exigia un nivell previ de coneixements que la massa proletària immigrada difícilment posseïa. Aquí caldria afegir-hi el problema de la llengua, tot i que en la pràctica, fins i tot quan el centre es va catalanitzar del tot, a finals de la segona dècada de segle, un cert nombre d'activitats tenien lloc en castellà, senzillament perquè els que se n'encarregaven eren d'aquesta parla.

Una altra objecció al tipus de cultura popular propiciada per l'AEP -objecció que adquireix més relleu pel fet que és feta des d'avui, però que en el context de la cultura popular de l'època i de les expectatives del poble educand, ~~en~~ tenia menys importància- la constitueix el caràcter força dispers i discontinu de les activitats-cicles- culturals. És a dir, repassant els programes de cultura del centre, difícilment hi trobes una continuïtat. No hi havia, doncs, una planificació enfocada cap a una continuïtat de cicles llargs, de tres, quatre anys. Es tractava molt d'una formació d'autodidactes. Encara que, repeteixo, és el que el soci normal de l'entitat demanava; com me deia un home que hi va anar: "a l'Enciclopèdic, no anàvem a fer carrera sinó a formar-nos".

En els aspectes literari i artístic, tot i que a l'AEP hi havia conreadors, admiradors i bons coneixedors de les experiències avantguardistes dels anys 10s, 20s i 30s, no es pot pas dir que la majoria de socis els seguis ni els entengés. Això explicaria el poc ressò que pels anys vint troben a l'entitat aspectes que, ~~per/altre/part,~~ apassionaven el jovent inquiet, el cinema per exemple. També fou una activitat marginal del centre i el naturisme.

En l'aspecte social, la línia de socialisme evolutiu i fabià que durant força temps (sense proposar-s'ho) va portar l'entitat, l'havia de dur a preocupar-se i donar a acollida al cooperativisme. Pels anys trenta, com ja s'ha dit, aquesta línia evolutiva evolucionà cap a postures que reconeixien i valoraven més la capacitat i protagonisme revolucionari del proletariat.

Un altre aspecte del centre, i no el menys característic, és el fet de la seva relativa-mai completa- impermeabilitat en relació a la cultura obrera anarcosindicalista: si durant les primeres dècades no havien faltat a la tribuna de l'ABP oradors ^{anrco-} sindicalistes (Seguí, Pestalía) o Josep Prat, no tinc notícia de cap presència llibertària al centre als darrers anys de la Dictadura i durant la República, llevat de Pestalía, el qual per altra banda aviat es convertiria en un destacat dissident de la CNT.

En conjunt podem dir de l'Enciclopèdic que va ser un centre polaritzat en tasques ciutadanes i pedagògiques d'un interès indiscutible, però immediat. En cap moment trobem una expliciació d'objectius culturals globals. Tot plegat donava una sensació de desordre i de riquesa alhora.

Tot això no ho dic, evidentment, amb l'intenció de "carregar-me" el centre des d'una posició crítico-cultural subjectiva i ben discutible com podria ser la nova. Al contrari, si retroc aquestes "fobleses" és per millor significar les qualitats del centre, aspectes que qualsevol projecte cultural de cara al futur hauria de fer seus: fidelitat a la societat i al país, esperit lliberal i tolerant, sensibilitat i òsmosi amb les necessitats populars, interès urgent-ja ara- per millorar la qualitat de la vida de la majoria de treballadors-ciutadans en règim capitalista... El mateix desenvolupament salvatge del capitalisme monopolista ha fet que, part d'aquests punts-concretament la qualitat de vida i la seva defensa en tots els plans (urbanisme, higiene, etc)- siguin objecte d'organismes populars específics com són avui dia les associacions de veïns. Però d'altres no han estat recollits per les noves institucions (n'estalvio la feina d'explicar-ne les raons), com per exemple l'exposició i crítica de doctrines ^{polítiques i socials}.

Jo voldria ^{expressar} ~~que~~ acabar, ^{el} ~~me~~ meu convenciment
que la cultura del futur passa per l'aprofitament d'expe-
riències històriques com l'Ateneu Enciclopèdic Popular, i
de cap manera per les perspectives de "mons feliços" que
ens obren els homes-robot d'un Skinner... (10).

CONCLUSIO

V (137)

hem vist que si la Cultura—amb majúscula fetitxitzadora i amb cometes, si cal—era volguda i onalida per tots els sectors de l'espectre polític i social dels anys trenta a Catalunya, en la pràctica eren les formacions populars i obreres, reformistes o revolucionàries, les més conseqüents i voluntarioses en la consecució o prosecució d'una tasca cultural més o menys profunda i coherent. Això per dues raons bàsicament: primer, la burgesia ja btenia els seus centres de cultura mitjana i superior—insitututs, universitats—on enviar els fills i on perpetuar, d'una manera o altra, la seva dominació de classe. En canvi, els obrers i camperols pobres—i fins a cert punt la petita burgesia i capes menestrals urbanes— tenien molt més difícil accés als centres de cultura, que ells en deien amb raó "centres de privilegi".

Però, per altra part, com un reflex de les condicions d'explotació capitalista a què estaven violentament sotmeses, les capes populars urbanes i camperoles molt mentalitzades en el sentit que ,per defensa—se individualment i col.lectivament, és a dir com a classe— calia primer de tot il.lustrar—se. Aprendre per adquirir una consciència de classe, i aprendre per a capacitar—se, o sigui per a esdevenir capaços de fer les tasques d'administració i gestió de la societat, ara sota l'imperi del mode de producció i de la ideologia burgesa. Per tot això, repeteixo, calia culturitzar—se.

Queda clar que la "Cultura" no tenia els mateixos mòduls i, sobretot, el mateix sentit i funció, per a la classe burgesa i per a les classes sotmeses. En tant que "cosa ja feta", la burgesia podia considerar la Cultura "en place" com a cosa pròpia. I ho feia; i fins podia permetre-s, com demanava i exigia la mateixa noció de cultura- de tenir els crítics culturals domesticats que li feien falta.

Però tornant al fil del meu discurs, amb el que he dit abans no pretenc dir que la burgesia no valorés les formes de cultura extra-acadèmiques: n'hi havia d'aquestes que ja havien entrat al tinglado o establiment burgès: els cors de Clavé, els grups folklòric-excursionistes, etc. Ara bé, el que és evident és que, per a ella, la producció i adquisició d'una cultura al marge dels canals acadèmics, no era cap qüestió de vida o mort com ho era per a la classe obrera, peròls assalariats.

Ara bé: quins podien ser aquests canals formatius i culturals extra-acadèmics? En aquest llibre m'he referit sobretot- per raons metodològiques i, també, per limitació de temps i recursos, a les institucions ciutadanes de cultura popular conegudes com "ateneus", i més precisament ateneus "obrers".

Però és obvi que no n'hi ha prou amb l'estudi d'ateneusclubs i casals de cultura (amb totes les adjectivacions i precisions partidistes o funcionals que els vulguem afegir). Caldrà estudiar altres institucions sovint interconnectades com són:

Els sindicats (federacions locals, provincials, etc), d'important irradiació ideològica ~~XXXXXX~~

i cultural(això independentment de la seva funció pràctico-social).

Les Cooperatives i les federacions de cooperació, de forta tradició a Catalunya.

Les activitats de diverses institucions oficials o paraoficials de la Catalunya autònoma, orientades cap a la "cultura popular".

Els centres polítics locals dels partits populars, en els quals, ni que fos ocasionalment, les activitats culturals hi tenien un lloc.

Les entitats excursionistes i esportives en general, quasi sempre federades. També elles ocupen un lloc en la transmissió ideològica i cultural(??)

Les entitats i organitzacions feministes, força més importants del que es creu.

A més a més, caldrà esbrinar el tipus de cultura "popular" que vehiculaven els "mass media", la ràdio, en primer lloc, que com se sap funcionava d'una manera força més descentralitzada que més tard amb el "Nuevo Estado" feixista.

Les novel·les mensuals i els fullets filosòfics i polítics-extraordinàriament abundats i venuts-.

El cinema.

Totes aquestes formes de transmissió cultural i ideològica, i d'altres que poguem abar trobant, tenien sobretot un abast ciutadà o urbà.

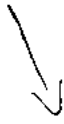
Ara bé: de cap manera d'ha de menystenir, sinó que cal fins i tot donar-li una certa preeminència metodològica-el camp, el sector rural. Aquí, com també, per a la població urbanitzada, caldria veure de prop la importància dels aparells ideològics tradicionals, l'Exèrcit, l'Església... Les formes de convivència que s'establien-en la mesura que els reglaments ho permetien-als quarters, o en un altre ordre de coses, la influència dels fulls parroquials van tenir el seu pes.

Ara bé, i això és important: un anàlisi cultural d'aquestes formes referides NO POT QUEDAR-se en un mer moviment de detecció del focus partidista o de classe a què es vinculaven, sinó que ha d'incloure un estudi de la visió i alternativa cultural que proposaven, encobrien i/o criticaven. Si no, com molt bé diu Adorno, ens quedarien a mig camí en la nostra tasca críticocultural.

DE LA ^{de la}
NOTES, SEGONA PART I CONCLUSIONS

NOTA REFERIDA A L'ÀSTER SC DE LA PÀGINA ANTERIOR

~~4~~ Entre les fonts per estudiar aquests frondós i sovint confús moviment cultural, cal ~~consultar~~ consultar el recull bibliogràfic de GIRALT (i altres): Bibliografia dels moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes, Ed. Lavinia, Barcelona, 1972.

Evidentment, la millor manera de seguir-ne les activitats és acudir a la premsa diària, perquè sovint aquests centres no tenien òrgan propi. Aquest és el cas fins i tot de centres importants com és ara l'Ateneu Enciclopèdic, que passa llargues èpoques sense butlletí.

2 .cf. L'Opinió , nº273, p.16, 23 abril 1937.

3 . IMSE, .GIRALT, Salvador: "Historial".

4 .cf. IMSE, nº32, p.12, entrevista a Suñer.

El noticiari col·lebra el dotzè aniversari de la fundació de la Secció d'excursions en el centre.

5 . Giralt mostra com a prolongació lògica de la dinàmica del nou centre l'aparició d'una secció excursionista.

6 .Aquesta foto ens els explicava l'altre dia el fill del fundador (Lluís) del centre, el conegut-peça clau del centre- Josep Tubau. El seu fill, die, de non Opal.11 Tubau, del qual en publiquem un extracte d'entrevista a la fi del llibre (apèndixs).

diferent com els anarquistes Prat i Lorenzo o el catalanista procedent del tradicionalisme, Bardina.

.Que funcionà durant la República. Vegeu la llista d'entitats culturals a la fi del cap. I d'aquesta segona part.

14 .Opal.11 Tubau, fill del conserge del centre, fou deixeble de la Horaciana-AEP de Pau Vila. Cf. VILA, Pau: Assaig de recordança del que fou l'escola Horaciana, Imp. Casa de la Caritat, Barcelona, 1920, p.26 i ss. El llibre d'un artíst dels Quaderns d'Estudi, vol. XI, n.º 41

15 .GALI, Alexandre, op. cit. (inèdita), p.331.

16 .Sobre l'assumpte del Pressupost de Cultura de l'any 1908, veu l'ata treballant Jaume Mataró, prolongant el seu treball de llicenciatura, presentat d'any 1973

17 . Noticiari de l'Ateneu Enciclopèdic Popular (NAEP), 1923, n.º 37, p. 54 i ss.

18 .Ibidem, p.55.

19 .Ibidem, p.58.

20 .Per les campanyes pro-higiene, vegi's NAEP abril, maig 1921, juliol 1921, març 1922, juliol 1922. En aquesta data: campanya pro-hospitals (amb participació de Mira).

27. L'Aguadé va ser president de l'Enciclopèdic de 1924 a 1923; veu p. 11 de Revs.

28. "El parlament de l'alcalde doctor Aguadé i Miró a l'AEP", L'Opinió, 6-10-31.

29. Article d'Albert Pérez Baró "Els Obrers i la Universitat", L'Opinió, 14-10-31.

30. DONAMISA, op. cit., p. 52 i ss.

31. Ibidem., pp. 18 i ss. *Desembre - març.*
32. I publicuen la revista Ateneu, 1931-1932. De la gran vitalitat cultural, revolucionària del grup del BOC ens en donen prova les revistes barcelonines L'Hora (1931), Tant (1932), i d'altres comarcals.

33. Pel Congrés d'Educació General, vegeu L'Opinió,

21-oct. 1931, "Un Congrés d'Educació General", de J. Parnella.

Cf., també, el mateix diari 14-oct-31, sobre la reunió

del Comité Executiu del Congrés, nomenat per la Junta

Directiva de l'Entitat, i que presidi Serra i Hunter. *Quant a la celebració del Congrés d'Ed. General, vegeu Congrés d'Ed. General. Replamenent, Temes i ponents, Barcelona, 1932.*

34. Quant al Congrés d'Educació Social de 1933 orga-

nitzat per l'AEP el Programa anuncia que s'indrà lloc del

19 al 22 d'octubre: "Aquest congrés d'educació social té

per objecte establir unes normes a tenir en compte en

l'educació del nostre poble, ateses les seves característiques

biològiques i els moviments de la nova cultura interna-

cional per a l'enaltiment moral i material dels treballadors".

Hom preveia una sessió d'obertura al saló de Cent de l'Ajuntament

Sessions ordinàries a la Universitat; sessió de clausura al

saló de sessions de la Generalitat. N'era president hoo-

rari Jaume Serra Hunter. President efectiu del Comité

organitzador, Victor Colomé i secretària Maria Balagó. El

programa esmentat acaba amb un vot piados: "cal fer que

els Ajuntaments, la Generalitat, el Govern Central i les

organitzacions obreres plasmin en la realitat catalana

les decisions preses". Cf. *el programa (agost 1933) i*

el replamenent (octubre 1933) a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona.

35 .Vegi's a la revista Ateneu desembre 3I, tambe,
"Layret i el comunisme" de J. Maurin. Per l'expressió "laminisme i trotskisme", cf. L'Opinió 20-9-31, i BONAMUSA, op. cit., p. 138.

36 . Sobre la participació de l'AEP en el projecte de "ciutat de Repós i de Vacances" vegeu La Ciutat de Repós i de Vacances el problema de l'habitatge de la ciutat plantejat per les multituds, anàlisi i solucions de conjunt, Barcelona, edit. Cooperativa Popular,

12 pp

37 .MANENT, Albert: "Carles Balaguer, oficial de les milícies pirinenques", Serra d'Or, febrer 1976, p. 33.

38 .Les classes de batxillerat homologades per les autoritats acadèmiques, gratuïtes per a obrers comencen durant el curs 3I-32. En l'acte d'inauguració (La Nau 3I-X-3I) van parlar el secretari de l'Institut de Barcelona, Carreres Artau, en representació del rector de la Universitat, i el representant de la Junta de l'AEP de la secció d'estudiants.

~~fitxa Capítol edic~~ ~~1977~~ ~~1972~~ ~~1970~~

39 .Sobre en Joan P. Fàbregas, vegeu l'article del repetidament esmentat Albert PEREZ BARO: "L'autèntic Joan P. Fàbrega. El per què d'una sorpresa d'Ernest Lluch.", Presència, Girona, 8 juny 1974.

40 .Vegeu "La Universitat eetà tancada per als obrers catalans. Cal que reprenguin les tasques culturals", La Humanitat, Barcelona, 31 de març de 1935.

41 .La Humanitat, 14-III-1935. El mateix òrgan de premsa, que després dels fets d'octubre se'n va dir un temps La Ciutat, havia anunciat el 10 de febrer de 1935 la represa, a partir del 18, de totes les classes de l'AEP, és a dir, els cursos de Geologia, Química, Anatomia i Fisiologia, i Electricitat elemental a càrrec d'A. Vila Nadal, V. Segalà, Casme Rofes i Albert Vila, respectivament, advertint que són vàlides totes les inscripcions fetes durant el període anterior a la clausura de l'Ateneu".

42 . Vegeu L'Opinió, . . . 1931

43 . Pere Bonet així ho manifesta en una lletre al setmanari Tele-Útil, de Barcelona, vegeu Pérez Baró!

44 .Vegeu la rèplica de Pérez Baró a Aguadé a la qual m'he referit abans, L'Opinió 6-10-31

45 .Ibidem.

46 .Només a partir de 1926, per exemple, no hi va haver premsa d'oposició a Itàlia, i durant la dècada de 1930, fins i tot els diaris que no pertanyien al Partit, ^{Per aquestes} ~~van ser~~ ~~només~~ ~~conformistes.~~ Vegeu TANNENBAUM, Edward R.: La experiencia fascista. Sociedad y cultura en Italia (1922-1945), ~~Madrid~~ Universidad, Madrid, 1975, p. 283 i ss.

47. Durant aquests anys anteriors, recordem-ho, la biblioteca de l'entitat tenia un caràcter públic i gratuït

48. ^(1-nov-36) Treball i altres periòdics de Barcelona
anuncia ^{en} la inauguració del nou curs de l'Enciclopèdic.
Vint dies més tard reprenen les classes al CADCI.

49. Treball, 27-nov.-36.

50. Cf. Estatuts de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, aprovats en Assemblea Extraordinària del dia 30 de maig de 1934; Barcelona, 1934. Es president de l'entitat aleshores Víctor Colomé.

51.

52. Vegeu ~~la nota~~ ^{nota 8} Suplents a propòsit de les subvencions municipals a centres d'ensenyament. I
GALI, Alexandre: Obra històrica; Llibre X, 2ª feció, p. 344 s/ss. Es depèn d'una família obrera, l'any 14, era d'un 5,75 pts diaris, si a dia ^{d'una mica} més de 2000 pts l'any. Compareu.

53. H. ha abundant documentació a l'Arxiu de la Diputació Provincial de Barcelona.

Sobre la política cultural de la Generalitat de Catalunya ^{us} n'he fet quatre engruns al capítol IV de la primera part.

per la nova part,
54. Exagerada i "pintoresca" sombla l'apreciació, en aquest punt, d'Antonina RODRIGO ("El poeta en los ateneos obreros. Federico Garcia Lorca y Cataluña(IV)"), a La Vanguardia Española, 25 juny 76: "En aquella ciudad (Barcelona) de un milló de habitantes (l'AEP) llegó a contar con 21.000 socios, la mayoría de los cuales eran obreros y estudiantes de condición modesta". I, després de remarcar l'existència de ^{una} pluralitat de tendències entre els seus afiliats, diu: "dentro de su pintoresquismo fue una de las entidades más eficientes (?), facilitando al proletariado el acceso a la cultura". *Vegeu també A. Rodrigo "Fedeo como en Catalunya", plante, Bonn, 1975*

quant a l'article de
~~Carrión~~ CARRION, Ambrosi, ~~vegeu~~ SERRA d'Or, juliol 1965, p. 43: "els autòdidactes de l'A. E. P."

55. Cf. Estatuts (de 1934), pp. 4-7.

56. Ibidem: L'Enciclopèdic serví de model a diversos centres populars de comarques; alguna fins en còpia l'Estatut; d'altres mantenien relacions d'amistat amb el centre.

AEP

nota 57.

58. Cf. Noticiari A.E.P., agost 1921, nº16, "Una decla-
ració important".
59. NAEP, abril 22, nº 24
60. NAEP, maig 1922.
61. NAEP, ^{abril} maig 23.
62. NAEP, abril-maig 23.
63. Ibidem.
64. Vegeu Memòria (publ. tit. A.E.P.), La Neotipia, Barça,
1917. També la Publicidad, Barcelona, 20, 21, 23 maig,
7, 11, 17 juny 1917, resums d'activitat de l'Enciclopèdic
65. Josep Comas i Solà; imputant artífex barceloní (1868-
1937)
66. Vegeu NASE ("Nouvelles Revues Pédagogiques"), nº 19, març 1916.
67. Sobre l'"Esbart de rapsodes" vegeu l'apuntet "L'ac-
tívitat de les diverses seccions", cap. IV, 2.ª part.

68. Ateneu Enciclopèdic Popular. Curs de 1918-1919.

La Neotipia, 1918 (Barcelona).

69. Vegeu NAEP, agost de 1921, memòria del curs 1920-
1921. Així com Nova tasca, A. Artis, Barcelona, 1921.

70. No es pot dir que l'Enciclopèdic dediqués una
atenció preponderant a l'educació i didàctica; vegeu
NAEP, agost-setembre 1922 i abril-maig 1923. Sobre la
secció de Pedagogia, aninada especialment per Parunella,
vegeu NAEP, maig de 1920, data en la qual aquesta secció
organitza unes converses sobre Metodologia de les assig-
natures del programa escolar. Val a dir que l'AEP va
concurrer a l'exposició general escolar convocada per
la Mancomunitat, a la qual també assistí l'Ateneu
Igualadí, com ja hem vist. Però el moment culminant de
la secció de pedagogia havia estat l'època de les cam-
panyes escolars de l'Ainaud. Així, pel febrer-març 32, Paru-
nella evoca encara aquesta campanya per ala construcció
de nous edificis escolars, empresa sota la direcció

NOTA

71

" del nostre ateneu" (Rev. Ateneu).

72. Ibidem, febrer. mm, 32.

73. D'alfabetització. Suposo que ^era per a infants: això provaria que l'AEP acollia sobretot socis amb una certa base "cultural".

74. Secció de Pedagogia i Actuació: vegeu Memòria, 1917, p. 13

75. VILA, Pau: Assaig de recollida i de crítica del que fou l'Escola Horaciana, Barcelona, 1920, pp. 26 i ss. I també, sobre el pro de him per l'Horaciana de l'AEP, L'Opinió, 3-10-1930, "Públics vintipedagògics i revolucionaris, torna a Catalunya", per Carles Farras i Melfren.

76. Vegeu Estatut de 1904 (antiga), Barcelona. Fou aprovat per la Junta Directiva el 11 de novembre de 1909, essent president del centre J. Campmany.

77. Vegeu L'Opinió 23-4-32, entrevista a Secre

També el testimoni de PEREZ BARO, Albert: Autogestió obrera i... Barcelona, 1974, pp. 144-145.

78. Vegeu els estatuts del 34; l'horari de la Biblioteca s'adaptava a l'horari de treball i, per tant, començava i acabava tard.

79. Estatuts de l'AEP. Aprovats en Assemblea General Extraordinària del dia 30 de maig de 1934, Barcelona, 1934, p. 12 i 13.

80. Vegeu L'Opinió 23-4-32: la pluma sobre el Politècnico.

81. Estatuts, p. 12 i 13.

82. Vegeu NAEP, maig de 1922.

83. CARRION, Ambrosi ~~ambrosi~~, "Els autòdidactes...", Sena d'Or, abril 1965.

84. L'Opinió 29-III-33.

85. CARRION, ^{cit.} Ateneu, n.º II, p. 30, gener 32.9

El NAEP anuncia que, a partir de gener de 1921 el centre rebrà regularment periòdics esperantistes diversos (cf. desembre 1920). Caldria estudiar les relacions entre el conreu de l'idioma esperantista i certs corrents ~~internacionalistes i pacifistes~~

internacionalistes i pacifistes obrers de les tres primeres dècades del s. XX. *Pel que fa a les activitats esperantistes de l'AEP, vegeu l'apartat sobre les activitats de les seccions, al capítol II, 2º part.*

86. Tan és així que la desaparició de la secció és quasi contemporània de la mort de Ferran Torras. Cf. Homenatge a en Josep Ferran Torras, Imp. A. López Llausà, Barcelona, 1925. Aquest grup de declamació va ser creat per Ferran l'any 1914 amb l'intenció de retrobar la "gràcia i la civilitat del 'bèl·l parlar'". Al mateix temps que escola de dicció era "fogar d'inquietuds espirituals i mitjà d'expandiment i divulgació de la poesia entre el nostre poble". Les activitats promogudes per l'esbart foren moltes. El grup va interpretar fragments de Joaquim Ruyra, poesia castellana contemporània, Mistral, Maragall, Apel. les Mestres, tot això l'any 1918. L'any 1918 dedicà una sessió a la poesia mallorquina contemporània amb un estudi de Guillem Forteza, i una altra a la poesia valenciana contemporània amb un estudi de J. Martínez Ferrando. Pel que fa a l'any 1919 es recitaren fragments de J. Massó Ventós, Pin i Soler, Maragall; aquest mateix any l'AEP col·labora a una vetllada de dicció a Frederic Soler, i el 27 de novembre té lloc una sessió de poesia rossellonesa amb un estudi d'en J. Massó Ventós. El 12 de desembre es celebra al local de l'Enciclopèdic una vetllada de poesia colombiana amb una lectura de poesies d'en Zoilo

NOTA 87

Guèllar Chaves. Durant el curs següent, es deidcà una sessió a Miquel Angel amb conferència de Josep Lleonart i lectures, i es llegiren en altres sessions fragments de les obres de Huysmans, de Josep Lleonart, "La princesa de la pau", cançó de gesta inèdita d'en Josep Massó Ventós, etc. El 20 de maig, un estudi d'en Josep Rovira i Rovira preludia la lectura de poesies d'en Ferran

Maristany. ~~Es celebrà per més tard una sessió-homenatge~~

~~a Apol·líon-Mestres~~ ~~Joan Hozdes, poc després,~~
la tragèdia Medea de Seneca. - Els Panxas d'Esquil
el 1921 de la obra d'atribut de L'ebant, d'aquí culmina
amb la lectura representació de Matí de festa, d'icòleg
de Arvelí Arús, amb col·laboració amb de Joventut
Novel·lista "Pan claris". També el 22, d'ebant
est celebrà amb entots en el Joan Arús "Veritat",
el Joventut "El Mistic de Folgueroles" i
d'Espò francès. El 29 ^{de novembre} s'inaugura el curs de la
lectura de Literatura, Bell'Arts amb una matèria dedicada
a "Messia Joventut Verdader" amb una confi-
rencia de Joan Fornell. El 1923 (25 abril),
el matèria de "Cançons populars catalanes" fou
acompanyat de comentaris folclòrics a càrrec
de Joan Armada.

88. Entre els locals i centres culturals amb qui col·labora o s'associa ^{en alguna ocasió} l'esbart per als seus actes assenyalem (altres els ja esmentats), el CADCI, on y Terany Terany hi promouia una conferència sobre la lírica de Muntal, el 26 de juny de 1914, i l'Ateneu Empordanès, Orfeó de Santis, Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, La Foga Franquesa, el gener de 1918; el Circol Barceloní d'Obres de St. Jordi, Cooperativa del segle XX (1919), Ateneu Polític i Econòmic d'Hostoulet, etc, etc.

89 • Ibid., primeres pp. fins a p 23.

90.

Sobre la detenció de diversos

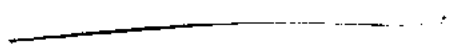
socis de la secció d'estudis polítics, vegeu NAEP, gener 1921,
membre d'empresament de Felip Barja i Enric Noya.

90 bis. En referència, evidentment, a la preentats (començat
de la Federació Comunista Catalana. Balcia, H. ped. organització i
adipament al Bloc Uniu. Campesà (B.U.C.)

91 .Revista Ateneu febrer-març 1932.

92 .Gonzalo de Reparaz, nat a Oporto 1860, mort
a Mèxic l'any 1939. Peça important de l'escola cata-
lana de geografia, pels anys 30.

93 .Reglament de la Secció d'esports, Noticiari
Mensual de la Secció d'Excursions, n.º 2, p. 2.

94 .La Secció rep diverses publicacions excursio-
nístiques comarcals. Els centres

que cita el Noticiari de la Secció d'Excursions de maig del 1917, sota la rúbrica de "Entitats Excursionistes de Catalunya" són els següents: Agrupació Excursionista. St Elies, 9-1er, Reus; Agrupació excursionista Catalunya, Mitjà de St Pere, 4, segon, primera, Barcelona; Associació Excursionista Avant, Passatge Domingo, 1, Barcelona; Centre Excursionista, St Antoni 46, Terrassa; Centre Excursionista Barcelonès, Bòria, 17, pral, Barcelona; Centre Excursionista de Catalunya, Paradís 10; Centre Excursionista de Granollers, Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Manresa; Centre Excursionista del Vallès, Sabadell; Centre Excursionista de Lleida; Centre Excursionista de Mataró; Centre Excursionista de Vic; Centre Excursionista Montseny, rec Comtal, 16, pral, Barcelona; Centre Excursionista de Catalunya, Palma St Just, n.º 7, 2on, primera; Grup Excursionista Gorg Negre, Plaça de la Concòrdia 10, Les Corts, Barcelona; Grup Excursionista Igualadí, Grup Excursionista Rodamon, Barcelona, Grup Sport, Hostalric, Secció de Sports i Excursions del CADCI, Rbla Sta Mònica 25, Barcelona; Secció d'Excursions de l'AEP; Secció d'Excursions del C. d'U.R., Valls; Secció d'Excursions del Centre de Lectura, Reus; Secció Excursionista del Grup Esperantista "Aplec", Massaguer, 1, Sabadell; Societat de Ciències Naturals de Barcelona, "Club Montanyenc", Princesa 14; Sport Ciclista Català, Diputació 333, Barna.

A part d'aquesta llarga llista de centres, la secció d'excursions de l'AEP havia tingut contactes o almenys rebut les publicacions d'altres agrupacions; les següents: novembre de 1915 Butlletí de l'Agrupació Excursionista de Reus, Revista del Ateneo Obrero Manresano, de Manresa; Boletín de la ~~secció~~ Sociedad Castellana de excursiones, de Valladolid;

Agost 1916: contactes amb la Secció de Sports i Exc. del CADCI de Sabadell; gener 1917: Butlletí de l'Sport Ciclista Català; El Cingle, butlletí del C.E. de Granollers; Muntanyes Regalades, de Fospinyà; febrer 1917: publicacions rebudes: La Veu del Círcol. de Mataró; Revista de Menorca, de l'A.C.L. i A. de Mañó; .Pel març del 1917 l'entitat rep a més Ceretània de Puigcerdà, i el Butlletí del Centre Excursionista de Lleida; i per l'abril Fulls Nostres, de l'Ateneu Obrer Català de St Martí, i Rodanón, de l'entitat excursionista del mateix nom.

Sobre l'excursionisme a Catalunya: L'excursionisme a Catalunya, 1876-1976, Fundació Enciclopèdia - Font, Nadal del 1975, ha elaborat Josep Zylberes amb un interessant "Breuari de l'excursionisme dins la cultura catalana" (pp 9-59), Josep M.ª Ferrand i Andreu Morte ("Discurs de cronologia"); "l'excursionisme esportiu" a càrrec de Josep M.ª Sala i Albareda, a "Breu antologia literària" (sobre l'excursionisme), pta per Albert Jané.

95. La ciutat de repos i de vacances. El problema de l'èxode..., Barcelona, Editorial Cooperativa Popular.

96. Vegeu número 18 del NMSE, I octubre 1916, pp2-7.

97. *Ibid.*

98. NMSE, núm 23, p.3.

99. NMSE, núm 23, p.4.

100. NMSE, núm 25, p.1.

101. *Ibid.*, 23-2

102. Els excursions
amb un lloc tot
els Horts impatiats
& Madrid. i la
Casa del Pueblo.

103. NMSE, "De l'art i l'excursionisme", per Josep MA de Sucre. Motius de conversa², I, núm 20, p.2, II, 21-4, III, 23-7, IV, 25-6.

104. ~~SOCC, Josep MA de~~ *Ibid.*, n. 25.

105. Cf. NAE, maig 1921.

106. La primera publicació en llengua catalana de l'entitat fou el Noticiari Mensual de la Secció d'Excursions, que fou mit a partir de març de 1915. L'antiga publicació regular, el Boletí del Ateneu Enciclopèdic Popular (quan 1914), encara era en castellà.

107. L'Hora, òrgan del POUM, 17-10-35.

I SOLA, Pere: Las escuelas racionalistas en Cataluña (1909-1939), Barcelona, 1976, pp. 132 i ss.

108. SOLA, op. cit., p.67.

109. També indiquem la Revista de l'Ateneu Enciclopèdic Popular (1928). Al núm. de novembre, que té un caire força semblant a l'antic butlletí-noticiari de 1920-23, hi trobem col.laboracions tals com: "L'orientació que cal a la secció de Lit i Belles Arts", "En la mort d'Ignasi Iglèsies", el parlament d'Emili Galès amb motiu de la inauguració del curs 28-29; notícies d'exposicions, teatre, estudis folklòrics, cultura física i -ja!- noves de la secció d'estudis elementals Universitaris, la qual

es ~~destapa~~ amb una "salutació".

III. **Jaume Miravittles** havia promulgat una conferència a l'NAEP, de títol: Paraguai 1904 comunista, text laquigrafat d'Isidre Pareda, Barcelona, 1932

110. La diversitat de procediments i ideologies d'aquests autors obren la tensió de la tendència cap al marxisme de l'NAEP. S'ha d'entendre seguint Tomàs Riera, cf. ARRECA "Tomàs Riera, el fundador de les Juventuts Socialistes"; Temps de història, n. 23, juliol 76.

112. **Vegeu** → la essència del contingut del NAEP, als apèndixs.

113. **Rafael Campalans** (Barcelona 1887, Sitges 1933);

fundador amb Gabriel Alomar i M. Serra i Moret de

la Unió Socialista de Catalunya. Expulsat de l'Escola del

Treball de la qual n'era director l'any 1924. Repetides

vegades participa a l'òrgan de premsa i a la tribuna de

l'Enciclopèdic. **Vegeu**, de Serra i Moret, NAEP, juliol de 1922, conferència

"Les forces morals de la revolució". S'ha d'entendre de conferen-

cià de R. Campalans, NAEP, abril-maig 1923, "Parauls d'un revolu-

cionista als estudiants de Catalunya". ~~Vegeu també~~ També d'Avui de

Barcelona, a-ha Serra i Moret, ARRECA, juny: "Manuel Serra i Moret, polític i

scriptor socialista", 6-8-76. ARRECA, juny: "El meu Manuel Serra i Moret",

8-8-76, sobre Campalans: "Rafael Campalans i el socialisme", Jordi MOLAS, 22-8-76.

114. **Vegeu CAÑELLAS, Celia, TORAN, Rosa**: "L'Esportament de Barcelona i la cultura", Canigó, Barcelona, maig 76

115. **CAMPALANS, Rafael**. "Els problemes de l'educació del jovent", NAEP, n. 31, ~~octubre~~ nov. 22, any III)

president de l'Enciclopèdic, com ja hem dit abans, l'any 1920. Aviat-i ben prematurament- se l'emportà la mort, com ho recorda greument el número necrològic que li dedica el NAEP pel setembre de 1921 (núm. 17). Qui va ser aquest personatge del qual cap de les publicacions generals enciclopèdiques catalanes d'aquests anys darrers en parla? (debades hi buscareu el seu nom...). Com a soci de l'entitat, ens diu Parunella, havia participat a la campanya pro-escoles de Sants; quan la vaga de la Canadenca, en què el governador impedi la celebració "de tot acte i fins clausurà alguna entitat", Clara, "davant d'aquesta privació que significava l'atur de l'obra cultural que venia realitzant l'Ateneu(Enciclopèdic), actuà amb la mateixa fe que un apòstol..." Sembla que la seva o seves gestions prop del governador van ser eficaces de cara a la continuació de l'obra cultural de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. A part de la seva tasca d'animador cultural, soci i president de l'Enciclopèdic, Clara havia escrit articles culturals i pedagògics, així com diverses traduccions. Devia ser un home jove- cap als trenta anys- d'un poderós poder d'atracció i de rica personalitat. Diversos periòdics es fan ressó de la seva desaparició, consumada a la vila de Calonge (Baix Empordà), d'on era fill. Segons El Programa (reproduït) pel NAEP, set-21, Clara s'havia distingit per la força de les seves conferències al Centre de Societats Obreres de St. Feliu. Col.laborava a El Diluvio. La Veu de Catalunya evoca la seva família; el pare era Patrici Clara, Maria Boada, la mare. Per la seva banda, Acción Social Obrera, de St Feliu, fa: "Socio del AEP, con unos cuantos amigos entusiastas como Ainaud, Vidaurreta, Sucre, Parunella, Montua y otros tomó parte en mitines y dio conferencias para que el Ayuntamiento de Barcelona dotara a

la gran ciutat de edificis escolars, segun las necesidades de nuestros tiempos". I afegeix: "Entró como presidente de la Entidad en un periodo de asombrosa actividad, que segun afirma estos dias un diario de Barcelona, jamás habia alcanzado aquella entidad cultural". Era un home que no sabia estar inactiu: "...y así, por ejemplo, en Calonge, se recuerdan aún con entusiasmo las converses que, tratando de asuntos palpitantes, se dieron en el Casino obrero "La Fraternidad", durante el verano de 1919 por la iniciativa (pròpia) #.

Per la seua banda Lluís de Zulueta en un sentit epitafi escriu: "No llegó todavía a aquel punto necesario y doloroso en que el hombre elige su camino..."

Un any després, al nùm corresponen a agost-setembre de 1922, hi ha diverses commemoracions de la figura del president desaparegut. J. Ferran i Mayoral explica la seva amistat amb el mort. Ferran dona a entendre que Clara fou autodidacta. Es refereix a la seva tradició ^{familiar} republicana i laica, compatible amb inquietuds religioses: "El, tan ple de fe en el triomf de les democràcies, no creia incompatible amb els canvis més radic^{als} de la societat, una preponderància de les més altes veritats religioses..."

Per la seva part, Josep Mª Omar i Gelpí escriu: "El vaig conèixer l'any 1907; van estudiar junts el cinquè de batxillerat a l'Institut de Barcelona". Era "el tipus de ~~treballador~~ estudiant seriós i treballador"; es reunien una tarda per setmana al centre per discutir de estudis, literatura, etc, amb Joaquim Montaner, Carles Riba, etc. Poc abans d'acabar el batxillerat, una malaltia greu posà en perill la seva vida. Després Gelpí l'animà a acabar l batxillerat.

Finits els estudis de batxillerat, Oliveri Clara, prossegueix Gelpí, completà el que li faltava per devenir nostre superior. "H'Oliveri havia estat deixeble de l'Eugeni d'Ors. Quan aquest caigué de la Direcció d'Instrucció Pública de la Mancomunitat de Catalunya, li fou proposat fer quelcom per a (...) deprimir més la seva situació (...). I és de remarcar la santa i justa indignació del nostre amic..."

120. NAEP, abril 22, núm 24.

121. AGUADE i MIRO: "Llibertat, Cultura Moral", juny, 1922, co-
fronera de C.A.E.P., El Manual Albertí sobre el cognom
HIBOUARD. ~~NAEP~~ ^{B. op. E.}

122. SEAILLES, G.: "De l'origen de la Universitat Popular", traduc-
ció d'Elisava Clara, NAEP, setembre 1921. I "Educadas
Populares, Jordi Becker", també traduït per Clara, NAEP, març 1921.

123. ^{HA}CALLAYE, Felícia: NAEP, núm 36,
abril-març 23: "Nous horitzons"

21 juny, NAEP, octubre 22:
"Un programa d'educació" I
"Educació social", abril-març 23

Els textos culturals de les publicacions anarcosindicalistes
d'aquests anys abundan en la mateixa idea de "crear homes".

124. El moviment cooperativista va trobar ampli eco
a l'AEP. La Cambra Regional de Coopratives (més tard Federació
de Cooperatives de Catalunya) hi va publicar un "Informe" l'any 1917.
"Més Bona amb nosaltres per la cooperació també traiguem altres
manifestacions a l'AEP. Vegeu el nostre article al llibre presentat
Integritat obrera... L'autor ha publicat nombroses obres sobre
cooperativisme a Catalunya, així com Trenta mesos de col·lectivisme
a Catalunya, Bruc, Barcelona, 1970. L'ambició de les imple-
mentacions culturals, de la projecció del ^{moviment} cooperativista en la
manifestació de les expectatives socials i la mentalitat del
poble català, excepte evidentment als mitges proprietaris ac-
tuals.
L'ambició de diversos mitges propietaris

125

↓
vegeu **GALI, Alexandre:** *Obra històrica, mèdit. ja un bon*
oprat al pentant i subjectu anàlis del pedagog Galil i feis a. ufer.
a, NAEP n.º a "Veix cinnants in descito".

126 **.CLARA, O.:** "El jurament de la Multatuli,"

NAEP, ~~juny~~ de 1924.
setembre

127 ~~127~~

.Vegeu SIMARRO: "Los Derechos del Hombre", NAEP,
maig de 1922. I al n.º de novembre 1922, la campanya
pro-lliga catalana dels Drets de l'Home, la qual (NAEP,
gener 1923) es constitueix pel gener de 1923.

128 .Sobre aquesta petició d'indult, vegeu NAEP, març 1923

129 .NAEP, n.º 36

130 .cf. NAEP, març 1921. F. DINER: *Palabras de serenidad*
~~en el momento~~

131 .J. PEREZ BARRO, *Art. g.º obra* ... p. 146. An-
àlisi d'elaborativa de la tradició i futur del cooperativisme
català. La trobareu a "El desenvolupament del moviment cooperatiu

132 .NAEP d'aquesta data. *... català, J. PEREZ BARRO, Avui, 27-8-76*

133 .NAEP, n.º 36, "Parauls d'un socialista..."

134.

135 .cf. MARFANY, Joan-Lluís: Aspectes del Modernisme, Curial, Barcelona, 1975, p. 26-27, el qual ens remet a GARCÉS, Tomàs, Sobre Savat-Papasseit i altres escrits, Barcelona 1972, pp. 9-II.

136 .Aquesta valoració de l'Enciclopèdia forma part del text de la meua intervenció d'una taula rodona sobre la nostra història escolar i cultural en què vaig participar, juntament amb d'altres companys del Seminari d'Història de l'Ensenyament, el mes de de 1975, a l'Ateneu Barcelonès.

137 .cf. ADORNO, T.W.: Crítica cultural i societat, Ariel, Barcelona 1969, amb excel·lent traducció de Manuel Sacristán, en especial "La crítica de la cultura y la sociedad", a partir de la p. 205.

138 .Ibid., p. 41 i ss, "El ataqué de Veblen a la cultura". Agudíssimes les consideracions sobre la significació sociològica de la moderna cultura esportiva, p. 50 i ss.

Donats els límits que m'he imposat per aquest treball no m'ha estat possible d'extendre'm en la significació de l'esport i dels grups esportius a Catalunya dels anys 20s. i 30s, tot i l'interès que presenten de cara a la problemàtica sacsejada aquí. En el cas que n'haguéssim inclòs l'estudi és obvi que ens hauríem hagut de referir a entitats com és ara el Grup Excursionista i Esportiu Gironí

amb altres entitats com són ara "Amics de la Muntanya",
"Les Aigües", "Amics F.C.", AMP de Barcelona, Grup Excursi-
cionista "Pala del Top" de Sabadell, la Federació Alemana de
Figueroles, la Societat Excursionista del Granà Guala
C'clic, el Grup Excursionista Mas de Montanyu, de St
Pedry de Guàrdia, El grup excursionista de Les Planes,
l'Associació Excursionista de Catalunya de Barcelona. Totes
elles mantindran, e almenys seguiran fent, la seva col·laboració
a l'Ample del Pla, per les diverses col·leccions.

APPENDIX

ALBUNES ENTITATS EXCURSIONISTES
DE CATALUNYA, 1930

Ve't aquí la llista d'entitats excursionistes catalanes, citada per F. Pujol i Algueró (p. 64, del llibre Ciudadania i Excursionisme, Edicions Gost, Barcelona, 1930). La llista, ens avista Pujol, no és exhaustiva.

- Tarragona.....Grup Excursionista Muntanyenc
Orfeó Tarragonès
G.E. Ginesta.
Agrupació Exc. Fotogràfica.
- Reus.....Centre de Lectura, Esbart de Dansaires.
- Valls.....G.E. Montagut
- Montblanc .....G.E. Estel.
Orfeó Montblanquí
- Vilafranca.....C.E. Vilafranquí.
G.E. de Santes Creus.
- Vilanova.....G.E. Vilanoví.
S. Excursionista de l'A. d'A.O. de l'Escola Industrial.
- Constantí.....G. Excursionista.
- Barcelona.....C.E. Pàtria.
C.E. Barcelonès.
Agrupació A. Escola Abat Oliva.
A.E. Júpiter.
C.E. Minerva.
A.E. Tagamanent.
G.E. La Funxa.
G.E. Catalunya.
G.E. Rafael Casanova.

Barcelona.....C.E. Rodonau.
                   C.E. Ateneu Politechnic.
                   Amics de la Lluita .
                   C.E. Amics de la Lluita.
                   C.E. de Sabadell.
                   C.E. de l'Orde Socialista.
                   A.E. Politecnica.
                   C.E. Joventut Catalana.
                   C.E. de la Lluita.
                   A.E. Orde.
                   C.E. Lluita.
                   A.E. Atletica.
                   S. Excursionista de l'Ateneu S. Popular.
                   S.E. Grup de la Lluita.
                   Amics de la Lluita.
                   S. Excursionista de l'Orde Socialista.
                   S. Excursionista Montserrat.

Terrassa.....Centre Excursionista de Terrassa.
                   C.E. Solidaritat Republicana.
                   S.E. Egara.
                   C.E. de l'Orde de Terrassa.
                   C.E. Montserrat.

Sabadell.....C.E. dels Vallés.
                   C.E. "Sabadell".
                   A.E. Terra i Mar.

Manresa.....Joventut Excursionista "Pensament".
                   C.E. Comarca del Uges.

NOTICIARI DE L'ATENEU ENCICLOPEDIU POPULAR(1920-
1923).RESSENYA DELS PRINCIPALS ARTICLES,COL.LABO-
RACIONS I ACTIVITATS REFERIDES.

Any I,núm I,maig 1920:

Presentació que justifica la nova publicació(anò-
nim).Lues conferències de RAIBES DE MARETU sobre el
tema "La resurrección de los greñios"(on "afirma que la
idea greñial/ es la solució al problema social").Josep
Maria de Sastre:"Els nostres humanistes.Aportades de D.Joan
Maragall".Resseña de la conferència DE JOSEP LLEONART
sobre Miquel Àngel(el cicle de conferències "Els caràcters").
Converses sobre Metodologia de les assignatures del
programa escolar,organitzada per la Secció de Pedagogia.
Resseña de la visita feta a l'exposició de plànols
antics de la ciutat,organitzada pel Municipi.Resseña
activitats de l'Esbart de Papaveres de l'Institut.Ement
fet a la relació de l'Esbart amb l'Ateneu Espordanès,Els
Amics de la Poesia i l'Ateneu Barcelonès.Menció del
programa del cursot d'Història Antiga,a càrrec de PERE
BOSCH I GIMPERA, que s'ha vingut celebrant tots els dime-
cres a partir del 25-II.Cursot d'educació mèdica amb
audicions de piano.Prof: Enequiel Martín.Programa cicle
de conferències tractant d'educació(np.6 i 7).Ultimes
publicacions de la biblioteca del centre.

Juny 1920:

J.SALAS ANTON;text de la conferència pronunciada
amb el títol:"Modernas orientaciones sociales".

(Després d'explicar diversos comentats polítics i socials, exposa les doctrines de Lenin: "Lenin ha demostrat no ser un doctrinari... Coronarà l'èxit els seus esforços?" (en castellà)). Conferència de J. Massó Ventos sobre Joris Karl Huysmans. Josep M^a DE SUCRE, encara sobre Maragall. Text ^{de la} conferència de Josep Mª Lasarte, enginyer, (abasteixement municipal d'aigua a N-York), Josep Lleonart (sobre Benvenuto Cellini, amb projeccions, a la sèrie "Els Caràcters"), Casimir Giralt... Aquest últim pronuncia un parlament sobre "La obra de la Comisión de Cultura", en el curs del qual es passaren projeccions de les obres realitzades. (GIRALT passa revista a la tasca realitzada per la dita comissió durant el darrer bienni. Indica els augments acordats a favor dels mestres de secció, la reglamentació de les jubilacions dels mestres nacionals; l'ensenyament en català a les escoles municipals; l'augment de cantines escolars; reorganització de les escoles d'arts i oficis. La creació de l'escola de labors i oficis per a la dona, "model al seu gènere"; ampliació ensenyament d'adults; instal·lació de l'escola de cecs, sord-muts i deficientes; creació de l'Institut d'Orientació Professional; el començament de la construcció de 80 jardins per a nens; els banys de mar gratuïts per als alumnes pobres de les escoles de Barcelona; pròxima creació de l'Escola del Mar... En fi, i sobretot,

construcció de 5 ^{grans} edificis destinats a l'ensenyament públic. En un altre ordre de coses: anunci de Junta general ordinària per al 19 de juny ^{l'19}, hi haurà elecció total dels individus de la Junta directiva. ^{Finalment} Relació d'activitats de ^{les} diverses seccions.

1900 Juliol de 1920:

Continuació de "Modernas Orientaciones sociales" de Salas Anton: estudi del cooperativisme, mena de síntesi millorada de tots els altres corrents del pensament sociològic. Conferència de l'expresident de l'AEP, FRANCESC LAYRET sobre "Els problemes de la post-guerra": l'organització dels sindicats catalans, mirall i model de funcionament ("la tendència reformista dels partits socialistes està destinada a desaparèixer"). JOSEP Mª de SUCRE: "Aspectes de D. Joan Maragall. Del viatjar" Traducció de JOSEP LLEONART: "Els poetes representatius" Miquel Angel B. " Eleccions a la Junta General ^{Transmissió de la} Nova Junta, de la qual n'ha estat elegit president: Josep Vidal Tarragó; Sots-president: Josep Coll; Secretari: Josep Parunella. En aquesta Junta general, per ordre givernativa no fou permès de parlar d'assumptes generals i proposicions. Relació i ressenya de les activitats de diverses seccions (Esbart Rapsodes, etc).

1900 Agost 1920.

Memòria llegida pel secretari de l'Ateneu, J. PARONELLA, en la Junta General del 19 de juny. Josep de SUCKS: "Maragall, De l'admiració sense espectacle". També de PARONELLA, Fragments de Palissy (Els grans caràcters). Conferència. En un altre ordre de coses, anunci de l'excursió col·lectiva per la Costa-Brava.

19 de setembre de 1920:

Lluís de ZULOETA: "La oración del incrédulo", del llibre Ensayos sobre el problema religioso ("Yo lo busco, Señor, y no te encuentro..."). CARRIBRE: "L'art de rodar". "Els jardins dels infants" (de la necessitat que té la ciutat de Barcelona d'habilitar jardins i camps de joc per als infants; tret de la memòria publicada per la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, tractant sobre aquest problema.). A. S.: "saponarola" (Els caràcters). Alguns aforismes de GOETHE. I de Charles RADEX: "La qüestió d'Orient" (trad. de S. A.); és una reproducció d'un article estranger que tracta de la situació internacional des del punt de vista bolxevic. Entre les notícies de les diverses seccions destaquem: l'ABP ha concorregut a l'exposició general escolar convocada per la Mancomunitat de Catalunya. Conferència de A. Martínez Novella, en la qual estudià diverses escoles medicinals, fent-ne deduccions a profit d'un règim naturista. Concerts de càmera, organitzats per l'Associació Catalana d'Artistes. Desig d'una agrupació d'amics de la música, hostatjada a l'Enciclopèdic.

19 d'octubre 1920:

MASETU: "El ideal de lujo", del llibre La crisis del Humanismo ("El luxe és un mal, i no solament a aquesta societat sinó a qualsevol societat imaginable"...). Res-

en minúscula

postea de Ll. de ZULUETA (A L'ENQUESTA SOBRE ELS MILLORS LLLIBRES), a partir d'una lletra tramesa a "a rellevants personalitats". Uns sonets de Shakespeare (traduïts per M. Morera i Galícia). F. J.: "Sòcrates" (Els caràcters). MARCEL CACHIN: "Les obres extra-escolars de l'ensenyament rus". Idees de LA ROCHEFOUCAULT. Noves de les seccions habituals: concerts organitzats per l'Associació Catalana d'Artistes. Secció d'Estudis Polítics i Socials: Nomenament de la Junta Directiva. President: Feliu Jané. Secretari: Felip Barjau. Curs d'idioma Internacional Auxiliar Esperanto, organitzat pel grup esperantista SEMO, secció de l'Enciclopèdic. I altres notícies...

atenció!! en minúscula → NOVEMBRE 1920

XX

~~Novembre 1920~~ G. ALOMAR: "El sentido "Epifánico" del libro La formación de sí mismo" ("Es la hora de la desilusión y del positivismo"...). ZULUETA: (II). Éss dotze millors llibres... Mostres literàries de KEATS (trad. Marià Manent) i de SHAKESPEARE. I de W.E. CHANNING: "De l'educació personal a la cultura de sí mateix" (la democràcia és un problema d'educació...). Seleccions de MARC AURELI. G. ZINOVIEV: "D'un manifest" ^{Còpia d'un fragment del manifest dirigit pel Comitè executiu de la Internacional Comunista als sindicats de tots els països, i que fou objecte de discussió en el recent Congrés Confederal d'Orleans.} Cites de Pi i Margall i Reclus. Acte inaugural del curs 1920-1921: conferència a càrrec d'Eugeni d'Ors. Noves Secció Esperanto (Semo), esports; excursió a Girona pel 5 de ^{desembre} ~~maig~~. Exposició gràfica de Mallorca. Les vetllades de boxa han estat un èxit. Estudis Polítics i Socials i diverses conferències fetes ~~i~~ previstes sobre Tolstoi, Kropotkin, etc.

Els números del NASP de desembre a gener del 31 han passat per la censura governativa, adverteix la revista.

17/11. Febrer de 1931:

Article encíclia editorial: "La riquesa de l'esperit" (discussions sobre cultura amb motiu de la inauguració del curs de humanitats...). J. C. C.: "Curs de humanitats" ("Després d'Ateneu que un dels nostres col·laboradors i fructíficíssims centres oficials de cultura"...)(1). Tomàs MEABREU: "El nostre temple" (el millor edifici de pietat: l'interior de cadascú). J. H. de SUCKS: "Enquesta sobre els millors llibres". C.: "Pulmenció conscient". V. PUIG: "Vere Novo" (trad. J. Masó i Ventós) "Normes de civilitat", nadal·leres al benedictí Ateneu Palestrugellenc. Article habitual de S. Pellicer J. | comença el *Curs* d'humanitats començant Filosofia, Història, Lletres i Art i Lletres (a càrrec de E. d'Ors, Norman Seligson i Fernan Torres, respectivament). Actes de les sessions i dues conferències tractant de "Les figures literàries de les Illes". Conferència: "El mite i la llegenda", a càrrec d'en Pere Bonifàs Balaguer. Programa d'excursions.

17/11. ^{de} Març:

Novel·la en l'universari de Giner de los Ríos, Francisco (anònim). De Francisco Giner: "Palabras de serenidad". H. GIL DE LOS RÍOS: "Los mejores libros". Honor BERRIO de LAMAR (de El País): "El feminismo". Concha Espina. El metge de los muertos (U. J. J.): "Los mejores libros" (orientació bibliogràfica de cura als malalts del nostre país). Novela de "Luz", un drama "dignific": traducció de J. C. de SUCKS. i etc. i conferències (públiques) ...eves de diverses sessions.

178 - Abril de 1921.

O. CLARA: Nova Campanya" (article on l'autor lloa les iniciatives de projecció ciutadana de l'AEP, en aquesta ocasió la campanya d'higiene). E.M.C.: "Per la vida de la Ciutat". Anatole France: "L'ensenyança popular" (discurs pronunciat en inaugurar una Universitat Popular de París; "a vosaltres, treballadors, us correspon, fer-vos capaços de preparar l'adveniment de la justícia social i de la pau universal..."). G.E. SEMO: "Essència i esdevenidor de la idea de llengua universal". Art. de E. Pellicer Jeremie. Activitats de les diverses seccions; Josep Lleonart parlà de "Torcuato Tasso" (al cicle "Els Caràcters"). L. PETRI parlà en una altra conferència de "La Cinematografia en el porvenir". En, fi, se'ns diu que ha començat un curs d'Esperanto, explicat per Jaume Grau, de la F. Catalana d'Esperanto. (2)

179 - Maig 1921:

Art "Educació Social" de J.M. de SUCRE ("i encara entre la joventut intel·ligent hi ha la freda abstenció, la dura insensibilitat burocràtica"). O. CLARA: "Nòtules" ("Hom està encongít sota les urpes de l'egoisme més espaventable" (de la patronal)). Fragment de Les memòries de Goethe, trad.: De SUCRE. Jaume AGUADE MIRO: "D'actualitat" ("Havem anorreat l'esperit per a poder-nos revolcar en la matèria"). J. SEAILLES (trad. per C.): "Educadors populars. Jordi Deherme". Ressenya de diverses activitats: conferència del doctor Enric Mias,

vador Vives, referides a la campanya pro-higiene. Article de Pellicer-Jeremie sobre lluita greco-romana.

W 17 Setembre de 1921:

Epitafi a Oliveri Clara Boada. Cites d'Epictet, Luisa Michel, Dostoiewski... J. PARUNELLA: "en la mort de l'amic Clara". Articles originals d'Oliveri Clara: "Pedagogia i actuació", "La naciente y gran idealidad religiosa". "El juramento de las multitudes", "Notes sobre Aristòtil i l'evolució social". Una traducció d'O. Clara: "De l'origen de la Universitat popular" (de G. SEAILLES). Traducció d'en Clara de "De la consciència i de la seva grandesa", original de Maeterlink. La mort de l'Oliveri Clara jutjada per la premsa: El Programa (baix Empordà), El Diluvio, La Veu de Catalunya, Acción Social Obrera. Art Pellicer Jeremie. Pèsam de Lluís de ZULUETA. AEP: curs 1921-1922: classes generals. *1 parta mat d'Oliveri Clara*

W 18 Octubre-novembre de 1921:

Ernest VENDRELL: "De 'les cases de la llibertat'" (aquestes "cases" són les biblioteques). A. HURTADO: "Dels drets del noi". J. M. de SUCRE: "De la tristesa i la fatalitat". Cita de E. Carrière. Frederic PUJOLA: "Del pecat a la metal.lurgia" (Del manuscrit del llibre inèdit Meditacions d'un trinxeraire, escrit a sota terra...). Jaume Aguadé Miró: "L'AEP en el curs 1921-1922. Discurs presidencial." JM Lòpez Picó: "De l'enquesta sobre els dotze primers llibres a llegir". Noves de diverses seccions i activitats.

14, 20 Diciembre de 1921:

JAURES, Joan: "Del coratge". GRUBER Y CASSET: "Comentarios". De SUORE: "Idealitat". Cita de R.W. Emerson. Anònim: "Aspecte social de l'avenimentatge". Joaquín SIBRVO: "La Ceràmica Decorativa, representada en l'Enrejolada". Pellicer Jeronim (art. habitual). Noves de les seccions, avisos...; reproduït de La Publicidad: "Riquezas que atesora la Guinxa Continental Espanola", de Francisco de S. Herrán.

15, 21 Gener de 1922:

Voloch ROUSSEAU: "Las realitzacions Democràtiques". C. ALGAR: "Jovensos". J.M. de SUORE: "Barcelona 1922IA la sèrie Els O-metors: "Mancis Monturiol, conferenciant que fou benedict pel doctor Emili Monturiol. Art. de habitual de lluita precedida d'Emili Pellicer, J.; noves de les seccions.

16, 22 Febrer de 1922.

Gerard de LACAZE-SCHWIERES: "Sobres la Naturalesa de l'Art". J.M. de SUORE: "De l'inquietud contemporània". LL. HORCHER: "Las realidades idealistas de la nueva Inglaterra". Recortes a l'enquesta sobre els dotze millers llibres de la FAREO BAZAN, Emili FINTCHER i Narcisi LÓPEZ ROBERTS. Llista de matèries del Cursos d'Humanitats amb els seus professors i dates de començament dels cursos. Noves de les seccions i de les activitats del centre (homenajes a Layret, viatge de l'A.N.P. a París, etc, etc).

17, 23 Març de 1922. →

J.M. de SUCRE: "De l'idealisme modern i les Cooperatives".
Baldomero ARGENTE: "La Iglesia y los obreros". Noves de dⁱver-
ses seccions. Activitats: campanya pro-higiene, cam-
panya pro-retirs obrers. Subscripció pels famolencs
de Rússia. Visites diverses de la Secció de Lite-
ratura (a la Maquinista, a la Universitat de Barce-
lona, a l'Escola del Mar, etc).

N 20

Abril de 1922:

J. AGUADE MIRÓ: "Rússia". Declaració
al poble de Catalunya, del Comitè de Catalunya d'auxili
als russos. "L'AEP als Ateneus Obrers", signat per "El Se-
cretari". "Por la Educación Moral del Mundo" (l'AEP
s'adhereix al Congrés de La Haia, 1912.). "En pro de
un Parlamento Internacional". Noves de les seccions, Biblio-
teca, etc. Sobre l'homenatge a Salamanca del Doctor Pedro
Dorado Montero. Resposta al manifest "Als Intel·lec-
tuals" sobre el retorn a la normalitat civil. Confe-
rència del doctor Pi i Sunyer: "El hambre de los
pueblos". Mort de X. Gómez de la Serna.

N 16

Maig 1922:

Alexandre CORTADA: "De la llibertat
moral" ("Hem començat el camí de la nostra regene-
ració, però no som sinó a la meitat..."); Lluís SI-
MARRO: "De los Derechos del Hombre y su defensa" ("Los
conservadores... quisieran que (el pueblo) tuviera
la cultura general necesaria para la cultura técnica,
pero se niegan a darle la cultura política. Esta no se
puede dar en las escuelas, pero se puede dar por medio
de lecturas o de mitines..."). Joan ALSAMORA: "Les noves
~~recuperacions de la civilitat~~

preocupacions de la joventut intel.ligent".
Sobre la propera excursió de l'AEP a París. La campanya pro-retir obrer. Adhesió de l'AEP a la Liga de los Derechos del Hombre. La campanya pro-higiene de la ciutat propulsada per l'AEP. "Del problema social en els nostres ~~països~~^{dies}. Letra a diverses personalitats en la qual se'ls convida a encarregar-se d'un cicle de conferències "davant la qüestió social del nostre poble". Barcelona 8 abril de 1922. En Maurin és a Rússia, Diego Ruiz a Itàlia. Conferències d'Asensi Codina. Va ser donada una conferència sobre paludisme a Barcelona, per Pere Domingo. Relació dels diaris i revistes que es reben habitualment a la biblioteca de l'AEP.

Juny de 1922.

J. AGUADÉ MIRÓ: "Llibertat i cultura moral".
Feliu JANÉ: "Preparant l'intel.ligència d'Ateneus". Ramiro de MAEZTU: "Les noves preocupacions de la joventut intel.ligent".

10/10
Juliol de 1922:

Alexandre MILLERAND: "Ti terra" (traduït de La Petite République) (la burgesia no es pot pas fer fora en els seus drets civils i legals). JOAN PUIG i FERRER: "AMB el poble". J. H. de SUÏRE: "Apologia de la Quinora". C. WAGNER: "La pèstat humana" ("Hi haurà sempre esperits fanàtics que consideraran com un deure desaprovar i ferir brutalment les conviccions dels altres"). J. ARJADÉ HIRG: "La solució del problema de la casa higiènica i a bon preu" (tema de la conferència pronunciada pel mateix, el dia 16 de juny). Conferència d'en M. SERRA I MORET: "Les forces noves de la Revolució" (intci. localis i obrers junts, per la revolució social que va operant-se, per Catalunya...). Doctor MIRA: "Los defectes de la beneficència sanitaria en Barcelona" (conferència). Noves de les activitats del centre; arribada de gent que s'hi vincula; Brequiel Martín com a cunser d'educació musical a Rouc; expedició, en la companyia de l'enciclopedia de Rússia, a Les Calendes Lactares (tèxtils arts i els Artistes; és presidida per X. Nogué).

11/11
Agost i setembre de 1922:

F. GIBER: "De 'La Persona social'" (argumentació lliberal en defensa de la llibertat de premsa i, en general, d'expressió). D. RUIZ: "De l'adveniment d'un reventador". J. FERRER i MAYORAL: "L'amic Clivoni Clare" ("Un any complet..."). Josep Maria OMAR i CELPI: "A Clivoni Clare, en l'aniversari de la seva mort". Anònim: "Aspectes. L'Evangeli de Maragall." Rómulo S. KCCANORA: "Normas fundamentales, en lo económico, para

ANY 1921. (1922) de l'Associació:

~~Secretari~~ "Revista de cultura": Jaume Bressa,
Carme Alcega. (Carme Alcega). El fillo (carme Alcega):
"Un problema d'educació" (sobre educació i illure-
ment). Carme Alcega i Jeronimo: "La cultura
física i necessitat de practicar-la", sobre l'abat
de la ciutat que representa la Fundació Padre Vila, y Co-
lino. Curs 1921-22 a l'Associació. Noves de les seccions:
presidència de la secció política i social:
M. J. Navarro Fontibona.

1921, Desembre de 1921:

Abat de P. ABAD: "El programa d'educació de Vila
i Colla". (Carme Alcega). Importància de
cercar sobre els petits obrers" (a l'Associació de
la ciutat de Vila). (Carme Alcega). "El problema de l'educa-
ció del poble" (conferència de cultura del 17 d'octubre
de 1921). Josep M. GIBERT: "Les lletres i la cultura, la
terra de veure i les lletres de Vila i Colla de Catalunya".
Pro-llibre de cultura de Vila i Colla de Catalunya
diverses seccions. Conferència de Vila i Colla de Catalunya i Vila
vega.

1921, Desembre de 1921:

Cristòfor de BERTHON: "El programa d'educació" (trè-
treball llegit en la sessió pública de la secció d'estu-
dis Polítics i socials de l'AMP, el 14-12-21, en com-
memoració del segon aniversari de la seva mort). Joan
Baptista VICIA (Silverio Lanca): "Arte Joven". E. Pollicer
~~Persepolis~~ "La bona pedagogia" entre les noies de Vila

Joanillo: "La bona pedagogia". Entre les activitats de
les seccions destaquem: Acte del vetiu del vagon ani-
versari de la mort d'en S. Lluquet, el dia 20 de novem-
bre; vet de la bar de nou anys i nou anys. El Bonfany. La cam-
panya d'auto-retius de la "Jove Ateneu".
De l'homenatge a "Rosa". La sortida d'estudi de
l'Institut de la "Jove Ateneu".
Joanillo: sobre l'Ateneu. Sobre la intel·ligència
d'ateneus. Sobre Josep de la Torre de la Torre en cap
de la revista de l'Ateneu.

el proletariado militante". "Dels infants i llur educació". El retir obrer obligatori. Secció d'Excursions: Junta 1922-23, presidida per Ezequiel Martín. Els estudis de llengua francesa a l'AEP. Conferència d'en Martí Esteve: "L'ideal nacionalista: la tasca a emprendre" (verdadera naturalesa del nacionalisme català).

1933 Gener 1923:

J. AGUADÉ i MIRÓ: "Francesc Mayret" (Aguadé ens convida a fer examen de consciència...). J. FORNELL: (Els Caràcters) "El caràcter i l'obra d'en Jacinto Verdagué (Extracte del discurs inaugural de la secció de Literatura i Belles Arts). Noves del Curset d'Humanitas i de divulgació cultural. De la conferència d'en Pestafia a l'AEP. S'ha constituït la Lliga dels Drets de l'Home, Secció Catalana, a l'AEP (llista dels directius ~~membres~~).
membres

1934 Febrer 1923:

ANATOLE FRANCE: "La guerra i la pau". AZORIN: "Tòpics parlamentaris" (extret del Diario de Barcelona). "Paraules dels vint anys d'En Emili Zola". Conferències de M. Domingo (el 9 de febrer) i de Prudenci Bertrana, el 14-II; aquest darrer sobre el tema: "La crítica i el patriotisme". Han començat diversos cursets (Mira, Duran, etc). Per la intel·ligència d'Ateneus Populars. Pro Universitat Popular a Palafrugell.

1935 Març de 1923:

(anònim): "Albert Einstein" (ebegi de les teories ensteinianes). D. F. SARMIENTO: "Les ciutats d'Itàlia". L. NICOLAU D'OLWER: "Cultura i instrucció" →

(el concepte intel.lectualista de l'educació ha fet un dany difícilment reparable...). J.M. de SUCRE: "Motius de Conversa" (A Carles Rahola. A Francesc Yrla. A Joaquim Borradellas. A Salvador Albert. A Plàcid Vidal). Per l'indult d'en Verdaguer i de l'Atxer. Ressenya de les conferències de Campalans. Converses públiques i "Conferències íntimes" a càrrec de la Secció d'Estudis Polítics i Socials. Conferència de Duran i Canyameres.

Abril i Maig de 1923:

GABRIEL SEAILLES: "De l'educació social". Felicià CHALLAYE: "Nous horitzons. L'esperit laic. La necessitat religiosa. Socialisme pràctic". Eugeni CARRIERE: "L'ensenyança de l'art i l'educació per la vida". "Una escola municipal d'Anvers" (totes aquestes traduccions, així com "De les joguines i l'educació", de Lleó CLARETIE, palesen una extraordinària preocupació pedagògica). J.M. de SUCRE: "Motius de conversa" (Santiago Valentí i Camps, A Joan Carulla; A Manuel Nogareda, a Lluís ^{de ZULUETA} ~~HERNANDETA~~, a Víctor Hurtado). "Els dret dels pobles" (De la Lliga dels Drets de l'Home, text de 1911). E. Pellicer Jeremie: "Gimnàstica útil i Gimnàstica perjudicial". Cita de Nietzsche. Del consell directiu de l'AEB: "Per la pau social de Barcelona" (Primer manifest) 25 de febrer: conferència pronunciada per Josep Mª Pou i Sabater: "El nacionalisme i la cultura com a foment i garantia per a la resolució dels problemes moderns. El sindicalisme i l'acció política" ("Sapigueu, obrers, que el nacionalisme és l'únic camí per anar a l'internacionalisme"). Conferèn-

Handwritten notes:
 503
 10/2/23

Handwritten mark: 1 #

Handwritten mark: 1 #

Handwritten mark: 1 #

cia de Campalans; "Paraules d'un socialista als estudiants de Catalunya". Socors a la família d'en Salvador Seguí...

Juny-juliol de 1923, n.ºm 37:

J.M. de SUCRE: "Motius de Conversa" (A Enric Jardí, a Ramon Pella). Mnr. SPALDING: "El fals patriotisme i el veritable". "De l'esperit de la Comissió Mixta del treball" (resum de la conferència d'Antoni Muntaniola, vocal de la Comissió Mixta del Treball en el comerç). Campanya contra el terrorisme, Manifest de l'AEP. Manifest de les entitats adherides a la campanya. Allocució de comiat del Comitè d'acutació civil.

Agost-setembre de 1923:

G. ALOMAR: "La visió de l'hospital de Sant Pau" (A J.M. de sucre). Cites diverses de Sarmiento, Juli Lagneau, G. Seailles, Virgili... J.M. de SUCRE: "Motius de conversa" (A Josep Miró, a Enrico Brignami, a Màrius Aguilar, a Carles Soldevila, a Joan Malagarriga.). A. REVILLA: "Joguines". Cites de Secretan, Lleó Bourgeois... Noves diverses de caire intern.

PREVIOUS

Entrevista amb Joan Alavedra

Vaig anar a veure Joan Alavedra una tarda de febrer absolutament primaveral. L'home em va rebre molt cordialment i desseguida hi va haver comunicació entre nosaltres. Després va resultar que fins coneixia un parent meu, metge que havia estat de la seva dona i fills, a Banyoles. Un parent meu "roig" i per tant tema tabú de tota la vida a casa dels meus pares.

Just a l'entrar em fa passar al petit i atapeït living i, per a situar-me, m'ensenya el panorama del Poble Sec - un veritable poble, amb campanar i terrats vells - amb el fons de Montjuïc... Els finestrons de vista tan preciosa ja queden ben oberts i comencem la conversa, centrada en el tema de l'Enciclopèdic. Ell va començar a frequentar-lo als disset o divuit anys, és a dir cap a 1913 o 1914. L'hi va portar en Salvat-Papasseit, amb el qual "durant tota la vida ens vam veure cada dia". S'esqueia que tan ell com en Salvat treballaven pel centre de Barcelona. Acabada la feina anaven a l'Ateneu del carrer del Carme a llegir, perquè la de l'Ateneu Enciclopèdic era una Biblioteca Pública "molt notable". Es així com l'Alavedra i en Salvat es constituïren gairebé en "bibliotecaris gairebé perpetus" durant aquests anys de l'Enciclopèdic; es rellevaven al front de la Biblioteca. I d'aquesta manera adquirien la, mai prou preuada cultura [per gent com ells de tanta afició literària i cultural com... pocs diners a la butxaca]. Era Conserge (bidell) del centre en Tubau, "molt alt, molt sobri, molt dret, molt eficaç. Aquell home feia d'ànima de l'Ateneu. Només sortia els diumenges a la tarda. Aleshores sí: el senyor Tubau es posava un barret i anava a

passejar Rambles amunt i avall*. Pagàvem una pesseta mensual de quota. A la Biblioteca hi havia un llibre que admiràvem sobretot, en Salvat i jo, Autour d'une vie del rus Kropotkin, un exemplar autogràfic. S'ha de tenir en compte que entre la intel·lectualitat de l'època, i a l'Ateneu també, hi havia una tendència anarcoide. Gent com un dels presidents que recordo, en Josep Maria de Sucre, hi simpatitzaven, encara que no tant com en Salvat. Un altre dels llibres que tots dos llegírem va ser El Hombre y la Tierra de Reclus."

No cal dir que els dos amics assistien a moltes conferències. Algunes de les que recordava l'Alavedra es situen en dates posteriors a la mort de Salvat. En una d'elles va parlar en Nin, juntament amb el director de Proa, en Puig i Ferrater i ell; era un acte organitzat per l'editorial Proa. D'altres conferències: una de Marcel·lí Domingo, algunes de l'Ainaud. Recorda haver intervingut amb en Sucre a favor de l'Ainaud quan "es discutien els seus plans escolars". Però l'Ateneu Enciclopèdic també organitzà actes a fora. Per exemple, una conferència al Teatre Principal, feta per en Maeztu, que aleshores parlava de la fabiana.

L'Ateneu Enciclopèdic era sobretot una Biblioteca, un lloc de reunió d'obrers i de dependents, un lloc de conferències i un centre d'esports. "Estic convençut que va fer un gran bé a Catalunya". Jo vaig freqüentar el gimnàs. Larruy era l'ànima dels esports a l'A.E.P. S'hi va fundar una escola de boxa; també hi va haver un equip molt bó de lluita greco-romana, que va guanyar més d'un Campionat de Catalunya. El meu germà, àlies 'warrior', va ser campió de boxa, però jo també havia boxat. Teniem, com dic, l'obsessió de la cultura. Sense ser del grup excursionista del centre, vam anar a vàries ex-

cursions. Una d'elles a Tarragona; anar i tornar per mar ens va costar 5 pessetes. Les excursions les organitzava l'Amades (Joan), el folklorista, que també era esperantista; un altre era l'Enric Dalmau, fill del llibreter Palau. El vaixell era el "Tintorer".

Per aquells anys m'aprenia l'alemany tot sol. La ironia vol que després, a l'Ateneu Enciclopèdic, vaig ser per dos anys ^{-de-} professor d'alemany a estudiants de medicina: no vaig tenir professor, però vaig ser-ne! Jo vaig ser secretari del centre, em sembla que quan l'Ainaud va donar les conferències.

Bé, com deia, em sembla que l'Enciclopèdic va ser l'origen a casa nostra de molts esports: boxa, atletisme, lluita grecorromana, natació...; anàvem a la platja de St Sebastià, a davant de la Vulcano... D'altres esports: el gimnàs, el rugby. Tot això tenia vida! Jo n'he parlat a un article llarg, "La boxa a Barcelona", a Personatges inoblidables (*).

De la secció d'excursions en va sortir en Busquets, l'autor de Paisatges Montserratins, que és un cant a Montserrat vist per un excursionista. Precisament amb en Busquets vam fundar Els Amics del Sol; vam tenir un camp nudista a Vallvidrera.

Bé, l'Ateneu Enciclopèdic va ser una cosa molt curiosa: en embrió i amb molt pocs elements va ser l'origen de moltes coses que després s'han desenvolupat amb molta força.

Amb en Salvat érem inseparables. Recordo el dia que van matar en Noi del Sucre, aquella mateixa tarda, en Salvat i jo vam entrar al Tostadero; en aquest cafè hi havia, reunits, el Companys, en Seguí i altres. Quan ens n'anàrem, no podiem sospitar el que ^{-unes hores-} més tard proclamava el rumor ciutadà: que l'havien assassinat. El vam anar a veure, mort, tapat, allà on va caure. També, vam seguir l'enterrament ~~en Layret, amb en Salvat; hi ha haver trets a~~

ment d'en Layret, amb en Salvat. Hi va haver trets, i molt de soroll... Un altre vegada va ser l'enterrament de l'Anselmo Lorenzo... En Salvat Papasseit - del qual tinc en projecte una biografia - tenia una tendència anarquitzant. M'havia ensenyat una vegada a casa seva uns quaderns de l'Escola Moderna; però... no em van interessar. Jo no era d'aquesta guerra. El mateix em va passar quan en Salvat va agafar la dèria futurista; tampoc no el vaig seguir. Discutíem d'aquestes coses i la seva actitud m'estimulava i em reafirmava en les meves conviccions. Més tard, en Salvat es va tornar més coherent; i és quan es forma el gran poeta. Ja dic, el Salvat de Humo de Fàbrica (que no recull tots els articles castellans d'aquella època de Salvat, sinó que n'hi manquen, per exemple, li falta "Mi Catalunya", article aparegut a Los Miserables i dedicat a mí, amb la següent dedicatòria: "A J. A., mi hermano en el ideal de vindicta humana") tenia una tendència a la revolució que era massa destructivista; jo vivia aleshores intensament la cultura alemanya, Wagner, Bethoven, Goethe, Heine... Més tard, quan m'ho vaig poder pagar, em vaig fer soci de l'altre Ateneu, el Barcelonès, que hferia més Biblioteca i més conferències... això sense perdre, però, el contacte amb el del carrer del Carme, que cap a la guerra adquirí un caràcter netament comunista, amb en Colomer, així com abans havia tingut un caràcter més aviat anarquistoide."

W:la * Personatges inolvidables

El fill del "conserge" de l'Enciclopèdic, Opalí Tubau és un home molt senzill i ben disposat. Té un munt de coses per explicar sobre el centre que va marcar tant la figura del seu pare. En Josep Tubau era paleta i participà en la fundació del centre. La seva qualitat de "consciència vigilant" i antic del centre va fer que V. Colomé li demanés sempre que escrivís les memòries de l'entitat. Aquest personatge i altres van maniobrar als primers anys de la República fent un munt de socis de la seva tendència i van guanyar les eleccions als càrrecs de l'Entitat. I, quan l'any 34, va canviar la Junta, la seva hegemonia va ser possible per la inèrcia i indiferència dels socis.

El nombre de socis de l'entitat era de més d'un mil. l'er abans de la República. S'havien volgut apoderar de l'entitat els lerrouxistes, però sense èxit; aquest acompanyà, en canvi, els del Bloc. Sembla que l'entitat conservava com un tresor la taula de lectura feta per un dels primers socis i amic del seu pare, el fuster Mota. L'Enciclopèdic era una entitat cultura "de cara a l'obrer" que en principi estava bé amb les diferents forces polítiques de la ciutat, radicals, Lliga, etc. Els conferenciats que accedien a la seva tribuna eren de totes les tendències; va tenir èxit, per exemple, un capellà socialista belga. D'altres que hi conferenciaren foren Guimerà, Iglesias, Dalí i Garcia Lorca. L'escola per a nens era gratuïta; ell hi va tenir allí per mestres en Pau Vila i en Nin; l'escola i l'entitat no eren sectàries.

La Dictadura de Primo va segellar l'entitat: el problema va ser, però, que la família del conserge hi vivia; les autoritats van haver, doncs, d'obrir algunes portes perquè fos possible l'accés a les habitacions.

El centre ocupava un principal, un primer pis (al carrer del Carme) i la part de darrera del primer pis, on es practicaven esports com el gimnàs (sota la direcció de l'Aosina) i el boxeig. Opali va fer d'entrenador ocasional. Un dels més famosos entrenadors va ser en Carpentier, que a més feia vetllades al Condal. El seu comportament i professionalització (portava un equip de nois que feien vetllades a l'Iris Park) determinaren el seu trencament amb l'AEP, que era abans que res una entitat cultural, afirma Opali. Un altre manager de boxa fou Larry que feu vetllades al Pincipal Palace.

L'Enciclopèdic ~~disposà~~ fruï d'algunes subvencions més o menys regulars, del Ministeri d'Instrucció Pública, però també de l'Ajuntament barceloní, així com de particulars, antics socis, cases comercials, ^{companyia} alguna naviera...

Un dels que animà les activitats literario-folk-lòriques del centre va ser l'exdrapaire Joan Amades. Opali Tubau en va explicar a què es devia el poètic i modernista nom que li havien posat els seus: sembla que va néixer quan es va fundar l'Enciclopèdic, el mateix dia. Sembla que el seu pare es va trobar amb en Vila (Pau) i en Lluís de Zulueta; no sé per què parlaven de l'òpal; d'aquí ve que en Zulueta insinués el nom d'Opali pel nou-nat; la proposta va prosperar.

No sé fins a quin punt va Josep Tubau ^{conserge de l'AEP} i en Vila, Pau, que hi portà per algun temps la seva Horaciana s'entenien. Diu l'Opali que una vegada, abans de deixar l'AEP, van visitar l'Enciclopèdic dos senyors de paísà, però que ren jesütes. Li van anar a parlar d'unes classes a un col·legi jesuïta. Quan sortiren, tot xerrant, en Tubau li digué: "què, Vila, dos jesuïtes? Ja heu begut oli...".

RECORDS DE JOSEP PARUNELLA

El pedagog Josep Parunella, que molt amablement s'oferi a parlar-me de l'A.E.P., fou membre d'un grup d'homes que marcà decisivament la trajectòria de l'entitat durant els quinze anys compresos entre 1916 i 1931. Aquest grup deixa de fet i bruscament d'ocupar càrrecs dirigents al centre a partir de la crisi de 1932—clarament polititzada—, crisi que significa el final de la presidència del doctor Serra Hunter i l'accessió de Colomer( ). Com a resultat dels nous aires que respira el centre, el mateix Parunella "va ser donat de baixa" , després del maniobreg que, segons en Parunella, acompanyà la preparació del Congrés d'Educació General de l'any 32, en la presidència del qual, finalment, s'hi va posar a la Maria Baldó (la dona del que havia estat Director de les Escoles del Districte VI). Els elements d'esquerra (dogmàtics) s'ho van manegar tot i van canviar les ponències i els ponents, i van desballestar el congrés.

En Josep Parunella havia començat a treballar de valent a l'Ateneu quan la campanya escolar per demanar escoles a l'Ajuntament, allà pels anys 1916-17; es tractà aleshores de recolzar la campanya de l'Ainaud. La campanya va tenir com a resultat visible la creació de l'escola Lluís Vives de Sants, i en ella hi havien participat molt activament diverses entitats de Sants com la Cooperativa Segle XX i el Círcol de Sants.

Com va començar en Parunella a l'A.E.P.? Doncs

de mestre de castellà i de geografia, amb la cosa curiosa que els seus deixebles de castellà després ensenyaren català. En Parunella defineix l'Enciclopèdic dels anys 10-20 com una entitat més aviat d'esquerra; quant l'eficient Oliverí Clara en fou director, ell li va fer de secretari. Prèviament havia estat president del centre en Manuel Ainaud; això del president era una cosa molt important en entitats com el CADCI o l'AEP. La primera d'aquestes entitats va tenir en la persona d'en Puig i Esteve un home que presidí l'entitat i que no se'n aprofità per a les seves ambicions personals; a l'A.E.P. l'Oliverí Clara hauria estat aquest home, però la mort truncà la seva vida.

Entitats com l'Enciclopèdic, a Barcelona, no feien nosa ni por; depenien en bona mesura dels que se'n feien càrrec; ara, quasi sempre els qui en feien de president se'n servien de trampolí per altres càrrecs de major importància; l'Aguadé se'n serví per a ser alcalde; la Baló, l'Ainaud també l'utilitzaren de trampolí. Era la perfecta entitat-escambell. Tot s'hi feia en vistes de, i quan els comunistes ho descobriren se'n feren els amos; vingué l'allau de comunistes d'en Colomer i allò esdevingué una entitat d'extrema esquerra; gent que hi tenia un lloc, com l'Amades, drapaire, i en Giraltt, esparter, feren a partir d'aleshores la feina a casa seva perquè a l'Enciclopèdic no hi podien estar.

La Secció de Pedagogia, portada per en Parunella i en Clara, era més un desig d'intervenció que una realitat amb mitjans; "el que fèiem ho fèiem més aviat per a fer-li costat a l'Ainaud; es tractava de fer campanya perquè uns magatzems es convertissin en escola? Doncs bé,

això no hi podia fer directament l'Ajuntament, sinó que s'encarregava el pes de la campanya a una entitat com l'Enciclopèdic.

"Jo vaig ser professor no només d'aquí, sinó també del Centre de Dependents, Blanquerna, etc. I vaig intervenir a l'Associació Protectora de la Llengua Catalana, de la qual em vaig car tècnic amb en Romeva; vam crear la Biblioteca Apol·les Mestres, una biblioteca per a infants a la plaça del Pi. Les activitats docents de l'Encicla, però tenien poca importància, comparades amb les del CADCI, en el qual ensenyava dos cursos de geografia general i un d'especial; a Geografia Comercial hi tenia 40 alumnes. El 1920-21 vaig ser director de les escoles Mossèn Ginto, de les quals abans n'havia estat director en Cruells i després en Terras; la Dictadura va clausurar l'escola..."

Finalment jo li pregunté si era justa la tradicional fama del ateneu com a centre "anarquistaide"; segons ell, aquesta fama no té ni cap ni peu; no hi van caren anarquistes al centre, però foren, literalment, "anarquistes de sucre".

Entrevista amb Pau Vila

Va ser un bell matí a primera hora del dia 12 de setembre de 1974 que, amb l'Ignasi Vidal, vam anar a visitar Pau Vila, el pedagog i geògraf. Després de les presentacions i de l'obligada sortida a la terrassa l'àtic entranyable de la Diagonal, per veure l'arxipoblada i encara endormiscada, i encatlitjada, Barcelona, vam començar l'ofensiva de preguntes. Admira la bona disposició i l'agilitat d'esperit de Pau Vila—que té 93 anys!—. Contesta amb precisió les nostres preguntes, i pel seu cantó ens en fa a nosaltres...

"Així les darreries del s. XIX jo vaig ser alumne de l'escola de l'Ateneu Obrer de la barriada baixa de Terrassa. Abans havia assistit a una escola laica privada, el mestre de la qual es deia Esteve Masnovell; era un home que tenia el desig d'inventar màquines de calcular. Jo devia tenir en aquells moments uns set o vuit anys d'edat.

"Així doncs, en organitzar-se l'escola de l'Ateneu Obrer de Terrassa, hi vaig anar. El mestre es deia Carles. El local estava situat al primer pis de l'Ateneu; a sota hi havia el típic cafè dels cassinos. La meua assistència a aquesta escola es va prolongar des de l'any 1890 fins al 1896. Fins i tot vaig ^{arribar a} actuar com a ajudant del senyor Carles, quan l'ocupació del meu pare entrà en crisi. Tenia 15 o 16 anys i vaig guanyar 6 duros.

"A començaments de segle els centres republicans dels grups amb certa solvència electoral de Barcelona, tendien a crear escoles, motivats bàsicament pel

seu anticlericalisme. Ara bé: com es funda l'Horaciàna? Mirau: el Centre Republicà Federal del carrer de Mercaders, que era conegut amb el nom d'Escola Moderna, no per cap més raó que la que va fer que, en començar a sonar l'Escola Moderna de Ferrer, els ateneus i centres republicans van començar a adoptar aquest nom, o a adoptar els llibres de text de l'Escola Moderna ferrerista. Tenien els llibres de l'E. Moderna perquè senzillament estaven buscant llibres on no hi haguess expressat sentiment religiós de cap mena.

"L'escola del carrer de Mercaders estava en un punt mort, no pitava. Jo estava aleshores de professor i director de l'escola del Foment Martinenc, al barri de la Montanya. Uns amics que hi tenien un fill en van dir que perquè no me'n feia càrrec. I així ho vaig fer. Feia la meua feina: la junta del centre del carrer de Mercaders no es fixava amb l'escola. I no s'hi va ficar fins que l'escola va començar a funcionar bé. Aleshores va haver-hi diferències i em van despedir.

"Per cert que, tornant als meus records d'infància, vaig començar a escriure a base de "pals i ganxet"; i no devia tenir gaires esperances dipositades en mi el senyor Carles que em digués que jo acabaria collint fens. "Veu com no hi he anat a collir fens", li vaig dir anys després quan portava l'escola Horaciàna. Aquesta es traslladà, gràcies a una ajuda econòmica d'un bon amic, que m'havia proporcionat Josep Me de Sucre, al carrer del Governador, avui Duran i Bas, a un antic palau del segle XVII.

"Em sembla que tot això és una novel·la. Aquest amic que ens havia ajudat econòmicament, més tard apoià la separació dels companys Manuel Ainaud i Colomer,

els quals van apar el nom col·legi Mont d'Or, de St Gervasi.
Burany i Bellera? En soua el nom, però de moment no
atribue o situar-lo... Jo vaig començar a treballar
amb Josep Colomer, vidrer. Possiblement hi hagi una part
de veritat en la lletra de Burany a El Progreso (en
la qual Burany acusa educadament el trasplant del
nom d'Horaciana a la nova escola de Vila, a l'ABP).
Es que jo vaig emprar el nom de Fundació
Escolar Horaciana, però el nom anava amb mi perquè jo
la vaig crear Horaciana, perquè una vegada, llegint un
catàleg de llibres de Bastinos, em va agradar la
màxima horaciana "enseñar delectant". Aquest era
l'estil que havia d'imperar a l'escola... Possiblement
aquest nenyer en fés càrrec del ~~LA~~ que quedava de l'es-
cola del carrer de Mercaders.

"La nova escola, doncs, s'acollí a l'Ateneu
Enciclopèdic Popular. L'any de 1911 em vaig despedir
definitivament de l'Escola Horaciana. Anys després
em vaig fer una auto críica cuaderns d'estudi.

"El període del carrer Governador va ser
l'èstat d'or de l'escola. Manuel Ainaud formava part
d'un grup d'artistes vinculats a nosaltres. Era dibui-
xant. Com a tal, introducix per primera vegada el dibuix
al natural ^{en els} ~~en els~~ nens. Després passa al Mont d'Or, i guanya
un concurs per a un programa d'estudis per a l'Ateneu
Obrer d'Igualada.

"L'escola va rebre subvencions de l'ajuntament
en diverses ocasions. També ens foren subvencionats
intercanvis escolars amb l'Escola Horaciana de St
Felix de Guixols, que portava en aquells moments el
meu bon amic Antoni Sabater i Mur. També hi va haver
una escola horaciana a Lloret de Mar, que inaugurà

Antoni Sabater i Mur

l'astrònom Comas i Solà. Aquesta no va durar tan com la de St Feliu de Guixols.

Els intercanvis amb St Feliu van tenir lloc el 1908 i el 1909. Van ser una novetat a la Península, que no concixia aquesta pràctica pedagògica⁽¹⁾. Primer, quan uns alumnes eren aquí els altres eren a St Feliu; després, però, es va fer d'una altra manera. Tots aquò prient, i després tots allí. Sabater potser feia tres o quatre anys que hi era a l'escola de St Feliu. Ho, no era esperantista⁽²⁾, li agradava escriure en català. Havia publicat estudis a Juventut. Més tard va col·laborar amb nosaltres a l' "ASP".

1 . Pau Vila no té en compte, quan diu que l'intercanvi escoliar era inèdit, l'Escola Moderna de Ferrer (cf. La Escuela Moderna, Imp. de la Esc. Mod., Barcelona, 1912).

2 . En aquest sentit, un altre informant, el senyor Cili Forest de St Feliu de Guixols, m'havia explicat la seva passió per Sabater per l'esperantisme.

QUADRES

USARRE / et disminució de l'analfabetisme en la població igual o major de 10 anys a diversos Estats.

Estad i període.	1920.	1930.
Estats Units 1900-1900	10.7	1.9
Canadà 1900-1900	40.0	1.0
Brasil 1900-1900	7.0	1.3
Argentina 1900-1900	10.0	2.0
Estados 1900-1900	7.0	1.0
México 1900-1900	77.7	54.0
Espanya 1977-1940	7.0	33.7

INSTITUTO VENEZOLANO DE ESTADÍSTICA; EL CARRETERO Y LOS ROLLOS CARRETEROS: un estudio del analfabetismo en Venezuela.

QUADRE 1.-Involució de l'analèsic a l'Estat espanyol des de 1977 fins a 1980 (en % respecte sobre el total de consums).

Consum	1977	1978	1979	1980	Decrement inter censal
1977	89	81	72	64	0.4
1987	61.5	91.8	71.6	63.8	7.7
1980	55.3	71.5	63.8	58.4	4.4
1981	52.6	69.2	59.4	58.6	7.1
1982	57.8	57.8	58.2	44.4	7.8
1983	53.7	53.2	44.4	33.7	10.6

Font: Michael MARTINEZ CHADRANO: La burocracia conservadora, Alianza Editorial-Alfaguara, Madrid 1974, Cuadro 80 a partir de A. GUERRA RUBIA: Consumo y cambios del analèsic en España, Madrid 1975, p.15.

QUADRE .-L'analfabetisme a les nacionalitats i regions de l'Estat espanyol al 1920.

Nac. i reg.	Població total	Analfab.	%
Andalusia.....	4.225.562.	2.800.102.	66.26.
Aragó.....	997.154.	520.925.	52.24.
Canàries.....	457.663.	317.606.	69.40.
Castella(nova).....	2.421.007.	1.154.878.	47.70.
Castella(vella).....	1.385.117.	483.145.	34.88.
Catalunya i Balears.	2.683.613.	1.065.533.	39.71.
Extremadura.....	1.054.657.	680.600.	64.73.
Galícia i Astúries...	2.867.970.	1.529.924.	53.35.
León.....	1.473.897.	533.748.	37.60.
Múrcia	930.472.	652.446.	70.12
València.....	1.745.514.	1.013.739.	50.08.
País Basc i Navarra.	1.096.650.	372.803.	33.99.
<u>Totals</u>	21.338.381.	11.145.444.	52.23

Font:LUZURIAGA,Lorenzo:El analfabetismo en España,

Espanya - nombre d'essels - any 1922

- 77 -

	Escoles per 10.000 habitants.	Número de orden.	Alumnes per 100 habitants.	Número de orden.
Asturies.....	23,89	4	27,4	2
Àustria.....	5,6	32	70,7	45
Bèlgica.....	5,4	34	59,2	35
Alemanya.....	9,2	37	71,3	46
Aràgon.....	23,2	10	46,4	20
Bascos.....	8,7	41	66,3	40
Baviera.....	7,2	47	58,5	33
Castella.....	7,0	45	31,3	5
Castella la Nova.....	10,9	3	32,4	6
Castella la Vella.....	12,5	26	61,6	36
Catalunya.....	5,6	49	67,4	30
Canàries.....	9,9	10	69,4	43
Castella la Lleonesa.....	12,9	25	63,3	38
Castella la Mancha.....	9,1	38	67,5	42
Castella la Plana.....	8,3	42	66,9	41
Castella la Rioja.....	10,6	28	37,3	29
Castella de Lleó.....	17,4	19	62,7	37
Castella de Gòndola.....	15,2	21	11,0	16
Castella de León.....	10,0	29	72,1	47
Castella de Palència.....	27,7	5	47,2	22
Castella de Segòvia.....	9,2	36	31,9	9
Huelva.....	9,2	36	67,5	31
Huesca.....	26,9	6	47,9	23
Jacònia.....	7,3	45	75,0	49
León.....	32,9	2	36,6	10
Lleó.....	22,3	12	41,8	18
Leopòlde.....	19,5	14	39,3	15
Lugo.....	15,5	27	51,9	26
Madrid.....	7,3	46	29,0	3
Màlaga.....	8,8	40	73,0	48
Múrcia.....	7,9	44	69,8	44
Nàvarra.....	19,1	15	36,7	11
Orense.....	18,0	16	68,8	54
Oviedo.....	18,0	17	45,0	19
Paenès.....	26,8	7	30,1	4
Pontalveira.....	13,6	24	53,9	25
Saragossa.....	23,5	9	39,2	14
Santander.....	17,9	18	27,4	1
Segòvia.....	26,4	8	32,8	8
Sevilla.....	8,2	43	26,6	28
Sòria.....	36,6	1	37,0	12
Tàrragona.....	13,7	23	46,8	21
Tortosa.....	21,8	13	57,5	32
Tolosa.....	9,5	33	61,2	39
València.....	9,0	39	55,6	27
Valladolid.....	15,9	20	37,1	13
Vizcaya.....	8,8	31	32,7	7
Zamora.....	22,7	11	41,4	17
Zaragoza.....	14,5	22	51,7	24
	13,17		52,2	

QUÈDRE - *Índex dels estudis i alfabetisme*
Espanya, any 1922

- 79 -

PROVINCIES	Matrícula escolar 1922.	Número de orden.	Alfabetos per 100 habitants.	Número de orden.
Alava.....	70,1	16	27,4	2
Albacete.....	41,7	31	70,7	45
Alcázar.....	39,9	37	59,2	35
Almería.....	35,4	42	71,3	46
Avila.....	57,2	4	46,4	20
B. Lope.....	40,3	29	66,3	40
Burgos.....	29,1	47	58,5	33
Barcelona.....	34,7	43	31,3	6
Bilbao.....	62,8	8	82,4	6
Caceres.....	56,2	23	61,6	36
Cantabria.....	22,4	49	57,4	30
Castellón.....	28,2	48	69,4	43
Cataluña.....	36,9	32	68,8	38
Ciudad Real.....	46,9	30	67,5	42
Córdoba.....	85,5	41	66,9	41
Córdoba.....	40,2	36	57,3	29
Cuenca.....	57,3	21	62,7	37
Gerona.....	63,3	25	41,0	16
Granada.....	39,4	38	72,1	47
Guadalajara.....	60,8	10	47,2	22
Guipúzcoa.....	40,5	35	24,9	9
Huelva.....	42,8	38	57,5	31
Huesca.....	81,4	9	47,90	23
Jaca.....	33,7	45	75,0	49
León.....	92,8	1	30,6	10
Lérida.....	66,1	18	41,8	18
Lugo.....	72,4	13	39,3	15
Lérida.....	13,6	32	54,5	26
Madrid.....	99,7	46	29,0	3
Malaga.....	35,6	39	73,0	48
Murcia.....	35,6	40	69,8	44
Nayarra.....	71,7	14	36,7	11
Orense.....	74,1	12	68,8	34
Oviedo.....	54,7	24	45,0	19
Palencia.....	88,0	3	30,1	4
Pontevedra.....	50,0	26	53,9	25
Salamanca.....	84,9	6	39,2	14
Santander.....	49,2	27	27,4	1
Segovia.....	84,0	7	82,8	8
Sevilla.....	34,5	44	66,6	38
Soria.....	83,1	2	37,0	12
Tarazona.....	61,4	19	45,8	21
Teruel.....	79,9	11	57,5	32
Tolosa.....	60,9	20	61,2	39
Valladolid.....	48,4	28	55,6	27
Valladolid.....	70,0	16	37,1	13
Vizcaya.....	40,9	34	32,7	7
Zamora.....	85,4	5	41,4	17
Zaragoza.....	68,1	17	51,7	24
	50,7		52,2	

FONT: LIZURIAGA, op. cit., p. 79.

QUADRE .- Barcelona, ciutat. Xifres de població per districtes i analfabets(homes).

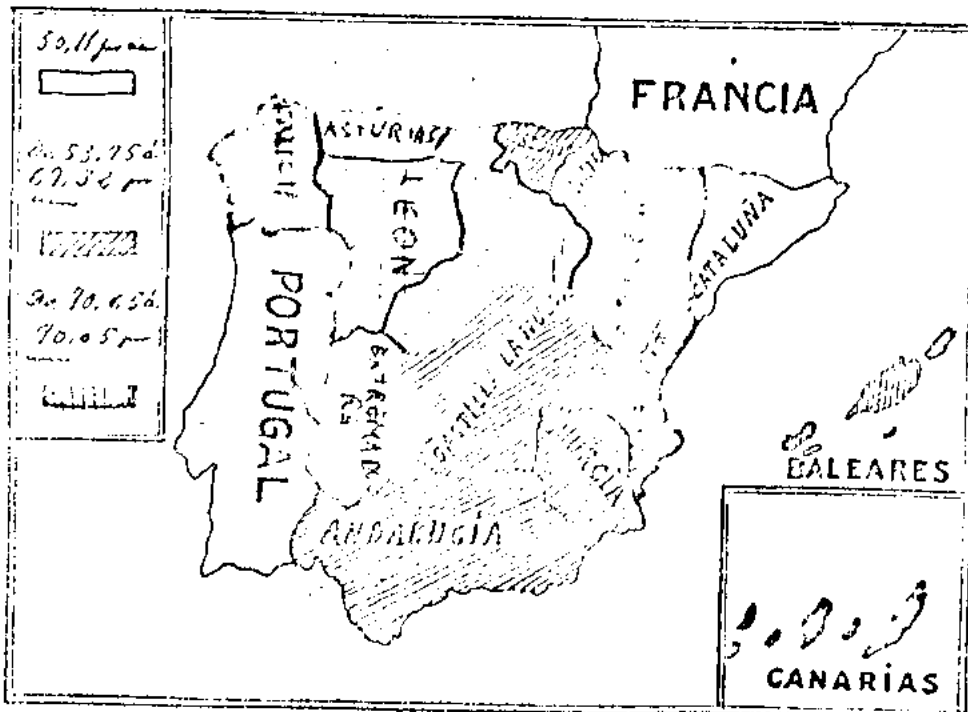
Font: ROMERO M., op. cit., p. 574.

CUADRO 3

CÁLCULO DEFINITIVO DE LOS ESPAÑOLES QUE LEEN Y TANTO POR CIENTO DE LOS ESPAÑOLES QUE NO LEEN

REGIONES	Número de habitantes	Saben leer y escribir	Número de ejemplares	Número de habitantes que no leen	Tanto por ciento	Número de habitantes que sabían leer no leen	Tanto por ciento
Andalucía	3.871,770	1.230,448	148,392	3.426,594	88'32	765,272	63'82
Aragón	569,623	403,821	37,003	857,619	88'54	292,812	72'51
Asturias	690,426	406,523	26,901	609,723	88'31	325,820	80'14
Balears	331,318	116,590	14,000	289,318	87'32	74,550	63'90
Cantabria	449,311	120,101	8,100	430,111	95'72	100,910	84'02
Castilla	2.100,048	1.082,087	179,916	1.566,300	74'37	542,339	50'11
Castilla la Nueva	2.208,326	922,318	138,217	1.793,685	81'22	507,577	55'03
Castilla la Vieja	1,432,460	891,706	61,813	1.247,021	87'05	700,267	79'31
Cataluña	2.077,709	815,930	40,115	1.957,124	91'20	605,594	85'25
Extremadura	1.091,591	336,278	31,541	207,745	89'95	215,225	70'75
Galicia	1.500,764	705,947	26,245	1.130,579	91'71	716,702	90'73
Madrid	850,393	214,071	33,000	791,293	88'87	115,071	53'76
Navarra	317,530	190,663	25,231	241,837	76'16	114,370	60'18
Valenciana	680,672	150,113	1,204	511,350	73'38	305,004	65'32
Vizcaya	1.720,042	555,564	50,420	1.568,752	91'26	404,304	74'77
Totales	20.255,018	8.514,609	872,738	17.036,904	87'04	5,920,395	69'33

ANALFABETISMO INTELLECTUAL REGIONAL

Mapa núm. 3

Tret de COMORERA

QUADRE .-Distribució de la població escolar cap a
1930-31.

Tipus d'ensenyament	Pers.docent	Alumn. inscrits	Títols o diplomes.
Ens. universitari	1252	35.717	3.079
Tècnic superior	222	2.448	129
Ens. mitjana o secundària	2052	70.376	7.587
Esc. de comerç		13.071	203
Escoles de magisteri		36.031	3.864
Tècnics intermitjos		2.332	1.085
Ensenyaments diversos		35.621	
Enseny. religiós(1929)(seminaris),		13.291	
Enseny primari	34.680	1.038.696	
TOTALS		2.238.083( )	

Font: MARTINEZ CUADRADO, op cit., p.127; tret de INE, Principales actividades de la vida española, pp 163-173. ( )

SOBRE LA CULTURA

Amb les grans paraules, com és el cas de civilització, ideologia o cultura passa que, com més va, més es carreguen de significats i de connotacions. És el cas, però, que en el marc d'aquest treball sobre centres de cultura popular, es és la vital necessitat fixar ni que sigui mínimament el sentit precís, i és que faré del substantiu "cultura" i de l'adjectiu "popular".

La meua reflexió s'aplica, com és obvi, a l'estudi de ~~la cultura popular~~ ^{la cultura popular sobretot} ~~la cultura popular~~ entre 1902—data de concepció de l'A.B.P.— i 1939—data del desmantelament generalitzat dels centres de cultura popular i de la instauració d'un pla de "cultura popular" de tall feixista totalitari—. En aquest marc, forçosament inseparable del que precedeix i del que segueix—, vull sospesar el que hem d'entendre per cultura, cultura dominant, cultura obrera, etc. Si et sembla que val la pena fer-ho és perquè crec que vivim massa de vestits manllevats, i massa temps sense portar a la tintoreria; m'explico: crec que al nostre país ara i avui vivim molt de renta d'uns esquemes pseudo-marxistes del fet cultural, no gens afavoridors d'una comprensió correcta del fet o moviment cultural..., en la mesura que són acceptats aquests esquemes de manera precrítica, precipitada i mecànica.

~~Creo que el nus de la confusió rau en la barreja més o menys bastarda d'una concepció de la cultura com a super-estructura, per un cantó, i~~

~~per l'altre, una idea tradicional burgesa de la cultura com a cultura axiològica (ara explicaré què entenc per tal) i, tant com axiològica, estàtica e si veieu, a històrica i metafísica.~~

Sobre aquesta base conceptual fosca de poc dilucidada, híbrida de invertibrada, és i serà ben difícil de comprendre el fet i moviment cultural. I passarà, com sempre, que preguntes mal fetes o mal orientades trobaran respostes tautològiques, que es dedueixen de la pregunta i que res no aporten, tot i semblar, a primer cop d'ull, haver resolt satisfactòriament la papereta.

En preguntareu: a què ve tota aquesta retòrica? Anem per parts. Sovint es diu i sembla assumit als nostres medis intel·lectuals que això de cultura com a patrimoni comú és una enganyifa, i s'especifica que "a cada època i societat, la cultura dita global és la de la classe dominant". També es diu que la cultura obrera i, enca amb més fonament, la cultura camperola, són entelèquies produïdes d'esperits engagés i més o menys romàntics. O s'argueix, al contrari, que ha existit, abans de la desfeta de la classe treballadora de 1939, un projecte alternatiu—en l'ordre polític en el sentit més ampli, i també cultural—del mode de viure, civilització i cultura compreses, de la classe dominant a l'Estat.

Però sovint—i lamentablement— aquestes assercions es fan, insisteixo, sobre la base d'una idea vaga de "cultura". En aquestes ratlles no pretenc gesemboirar un cop per tots el concepte; fóra una pretensió prou follia! Però si especificar en quin sentit

serà emprat en aquest treball. Si després en faig un altre és la responsabilitat en recaurà íntegra.

Descartes d'entrada la idea de cultura: és a equivalent de societat o la totalitat plural, establida i jerarquitzada de manifestacions de la vida social, sobre la base d'un determinat mode de producció i unes relacions de producció. És en aquest sentit que, especialment els estudiosos anglosaxons, han parlat sovint de ^{l'antiga} "cultura egípcia" o de la "cultura azteca"; un terme equivalent a aquest, i dotat de idèntica generalitat, és el de "civilisation". Així parlarem de "civilització andina", entenent per tal el conjunt de manifestacions de la vida social en l'àrea geogràfica esmentada. Fixeu-vos que en aquest cas figurem a dins el sac tant els aspectes infra-estructurals com els més pròpiament super-estructurals (emprant la terminologia marxista). Doncs bé, aquesta acceptió de "cultura" no és val: és massa genèrica i, si voleu, està provocada de excessiva comprensió lògica (1).

Serbiaient rebutjo la idea tradicional burgesa, difosa sobretot a partir de Guizot i no a'equívoco, de la cultura (Guizot ja en deia "civilisation") com a grau de perfecció d'una societat; aquesta idea guizotiana, represa i criticada encara aquí per Josep Balma (2), s'apoya en una teoria més o menys explícitament de valors. Una societat "civilitzada" (o culta), un home "civilitzat" (o culte) és aquella o aquell que participa de tals valors i, en major o menor grau, els encarna. I quins són aquests valors? Doncs, grau de llibertat, democràcia (formal, és clar), riquesa i benestar materials, etc. Balma hi afegeix el valor "moralitat" (3).

Tampoc ens val aquest concepte de cultura com a encarnació en una "comunitat" d'un sistema de valors, del sistema de valors (suposent recomandacions en aquest cas). De totes maneres ens és útil la idea tradicional burgesa de cultura perquè ens encara amb la crítica a què la sotmeten els diversos fronts socialistes del segle XIX i XX, en especial el que ofereix una teoria més coherent, almenys en principi, és a dir el front marxista.

Arribats a aquest punt no li caldrà, crec, retreure les idees del ~~llibre~~ sociòleg de la cultura anglès, Raymond Williams, al respecte (1). Es tracta d'una revisió de l'loc de la cultura en les modernes societats, partint de la visió marxista del paper de la cultura com a tal. Williams tracta l'assumpte sense falsos respectes cognòmics, amb gran independència intel·lectual; ara, això no vol dir que no caigui de vegades en idees extravagants, filles de criteris ^{casolans} empírics. Per a ell, la cultura no és quelcom estable, com un sistema fix de valors, sinó un procés, en el qual cada cop hi posa d'una manera més conscient el paper de les "masses", idea massa curulla de connotacions pejoratives. Cal manejar amb pinces conceptes com "cultura de masses" i "cultura popular"; passa sovint sense ho donar gat per llebre, i fet confondre cultura de masses amb dirigisme i instrumentalització de masses, que són les fites dels "quincellaixes", és a dir d'aquells per als quals culturitzar seria convèncer més que no pas educar un criteri i un gust. El feixisme contemporani en les seves diverses manifestacions ha donat una idea d'on pot arribar el grau de instrumentalit-

zació de la cultura, valent-se dels moderns "mass media", com a mitjans de persuasió de masses. La base de la qual han partit aquests mètodes moderns-racionalment explotats- de instrumentalització i de pseudo cultura popular, ha estat la de considerar el públic com a factor essencialment mal.leable. En fi, em seria molt difícil de resumir aquí en breus sentències les sovint subtils idees de Williams; per altra banda, tampoc és el meu propòsit. Només em faig el de delimitar, a partir de les suggerències de l' indicat autor anglès, el concepte de cultura. La cultura com a cos d'obra intel.lectual i imaginativa? Jo crec que les definicions de Williams coixegen. Els manca l'ajuda (que en el seu cas seria especialment profitosa, donat que Williams parteix-o diu partir- d'esquemes marxistes convenientment/ passats pel foc purificador d'una crítica... tan valuosa com, de vegades, excessivament empirista i capritxosa) del concepte ben marxista de ideologia. Es més, confonen la noció de cultura amb la de ideologia. I tot per la mania o prejudici "nacionalitari" de l'autor. M'explique: per a Williams, la cultura com a tal està per sobre de la divisió de la societat en classes, i de les visions del món e ideologies pròpies de les classes. Arriba l'omentat crític a suggerir que l'àrea de la cultura és l'àrea de la llengua, molt més que no pas l'àrea d'una classe, afirmació d'allò més discutible!

Però endinsem-nos en la ^{-seva-} concepció... Què és per a ell "cultura de la classe obrera"? no és art proletari, ni cases de comitès, o és particular de la llengua; més aviat és la idea col.lectiva bàsica, i les institucions,

institucions, maneres, hàbits mentals i intencions que en deriven. Cultura burgesa, semblanment, és la idea individualista bàsica i les institucions, maneres hàbits mentals i intencions que en deriven".

I prossegueix: "En la nostra cultura, presa en conjunt, hi ha alhora una interacció entre aquests sistemes de vida i una àrea que podem definir amb propietat com a comuna o subjacent a totes dos. La classe treballadora, a causa de la seva posició, no ha produït, des de la Revolució Industrial, una cultura en sentit estricte. La cultura que ha produït, i que és important de reconèixer, és la institució democràtica col·lectiva, sigui en els sindicats, sigui en el moviment cooperativista o en el partit polític. La cultura de la classe treballadora, en l'estadi pel qual ha passat, és primàriament social (en tant que ha creat institucions) més que individual (en particular, l'obra intel·lectual o imaginativa). Considerada en el seu context, la podem veure com una realització creadora notable", etc..

Ja us podeu fer càrrec de per on va Williams: interessants intuïcions sobre una base conceptual sovint fosca. I, també, com ja he dit, un injustificat centrament - que duu a extrapolacions francament abusives - en el model anglès, model que si per una cosa es va caracteritzar al llarg del XIX i de la primera mitja part del s. XX, va ser ^{-per-} en un acusat imperialisme exterior i interior ^{Cultural}. i per una situació de tensió de classes resolta en favor de la burgesia industrial i financera; sense obidar, però, una altra característica important que és la progressiva integració social i ideològica de la classe obrera anglesa, a base de la seva comunió en uns pretesos destins nacionals i a base també de la seva participació en els profits que donava la explotació

} PUNT
} APPART

imperialista de la mà d'obra i dels recursos d'ul-
tramar. En aquest context és evident que la idea de
concordia (malgrat les diferències) i de cultura
unitària i magnífic més enllà de les misèries i
contingències de la lluita de classes, havi~~ed~~ de
prevaldre. I resulta ben simptomàtic que l'engany
arribi a afectar gent de la subtileza inquestio-
nab^{le} de Raymond Williams, el qual manté, repeteixo,
integres ^{per a la i per a mal} els esquemes intel.lectuals dels millors
intel.lectuals i pensadors socials del s. XIX, que ell
tan bé ha comentat(3).

I que consti que és una llàstima que
caigui Williams en ^{amunt} ~~el~~ impressionisme ^{i manca de rigor} conceptual
~~que us estic referint~~. És una llàstima perquè la descrip-
ció que fa d'algunes de les motivacions i temes de
la ideologia burgesa britànica i de la de la classe
obrera britànica, és d'allò més fi. Remarqueu ^{V, repeteixo,} que
no empra però el mot marxista de ideologia. Parla, com
hem vist més amunt al text transcrit de l'autor, de
la "idea col.lectiva bàsica" de la classe obrera, expres-
sada sobretot a través d'institucions de solidaritat; i
de la "idea individualista bàsica" de la burgesia, manifes-
tada en el terreny cultural sobretot per obres de caire
~~intel.lectual~~ i imaginatiu, més que no pas en insti-
tucions. La defensa que a continuació fa de la classe
obrera en la seva comesa cultural ~~48~~, ens revela amb
claredat meridiana, fins a quin punt hi ha una composant
axiològica en la idea de cultura sustentada per l'autor: "la
petja del moviment de la classe treballadora en les se-

ves actituds envers l'educació, la instrucció i l'art és, en conjunt, una bona (subr. meu) petja."

I no és que l'autor no en sigui conscient d'aquest ingredient axiològic que hi ha d'haver per força en una teoria de la cultura tal com ell la planteja. Crec que, més aviat, voldria analitzar si té gaire sentit una teoria de la cultura que en prescindi. Cultura, en el seu origen semàntic, vol dir creixement lliure, però cultivat, de qualcom. Ve't aquí un botó de mostra del pensament de Williams al respecte: "Una cultura, mentre és viscuda, és sempre en part desconeguda; en part passa desapercibuda. La construcció d'una comunitat és sempre una exploració, com sigui que la consciència no pot precedir la creació, i que no hi ha cap fórmula per a una experiència desconeguda. Una bona comunitat, una cultura viva, precisament perquè no és, no solament farà cabuda a, sinó que fins encoratjarà tot i tothom que pugui contribuir al progrés de la consciència, que és la necessitat comuna." Etc( ). Ve't aquí un sistema axiològic muntat sobre la llibertat individual, el respecte mutu, la solidaritat humana, la democràcia, la tolerància; i basat en la idea de la perfectibilitat social per la via del reformisme i de l'acció dels "millors". Almenys Williams ha ensenyat les seves cartes!

Per la meua part, penso que l'autor anglès resol l'equació un xic massa ràpidament. Per començar no crec cap axioma allò que hi hagi d'haver una cultura matriu o si voleu englobant de les ideologies -i cultures que se'n deriven- de les classes socials.

I per altra part, em planyo de no trobar més claredat conceptual en els desenvolupaments, sovint subtils, de la teoria de la cultura de Williams. Què li costaria, per exemple, traduir termes tan vags com "cultura social" (institucions de cooperació, ateneus de cultura, etc) i "cultura individual" (l'obra del creador, dramaturg o científic, etc) a nocions més assentades en la terminologia filosòfica com són "esperit objectiu" (per cultura social) i "esperit subjectiu" (acte individual de producció de cultura).

Amb això no vull significar que calgui adoptar en bloc la terminologia sobre cultura de l'idealisme alemany i les seves seqüeles i escorrialles... que han arribat quasi fins als nostres dies i que impregnen totes les concepcions culturals de la buèrgesia europea -i molt concretament catalana- de les primeres dècades de segle, i de la qual en són fills Prat de la Riba, Xirau o Ventura i Gassol. Es comprèn que la burgesia apreus i conreés la visió "idealista" (vinguda d'Alemanya) del fet cultural, la sobrevaloració del qual encaixava amb la seva ideologia de la supremacia del treball intel·lectual i de la divisió de funcions.

Però pel mateix fet de la "sobrevaloració idealista del fet cultural" s'entén que, en els autors i corrents que l'alimentaren, s'hagués donat una considerable penetració i subtileza d'anàlisi: Hegel, en primer lloc, Nietzsche, Simmel, Spranger, Scheler, Hartmann i d'altres. Entre ells bastiren un sistema força coherent de filosofia de la cultura, en el qual hi tenien cabuda nocions

Als efectes del que ens interessa abastar en aquest llibre, el procés cultural o de producció de bens culturals és entès com un projecte col·lectiu conscient. Un procés projectat cap a (i tendent vers) una determinada manera de entendre l'home i la societat. Aquest procés en curs, no lineal sinó dialèctic, es sosté es fonamenta i forma part dialècticament de la base material de la societat, estat de les forces productives i de les relacions de producció, estructura de la dominació de classes, etc. Però no en depèn mecànicament.

La realització conscient del projecte cultural requereix una política, una estratègia, i necessita dispondre d'uns mitjans materials, i d'altres menes. Quan diem realització conscient volem significar que el projecte en qüestió vol atènyer unes fites, uns valors i uns objectius concrets, inseparables de l'estratègia que adopta per assolir-los. De manera que aquí mitjans i fins estan ficats i ben lligats al mateix sac. És essencial, però, de tenir en compte que aquests projectes culturals no són quelcom eteri i gratuït que obeeixi a l'impuls de l'"esperit", sinó que estan connectats i es desenrotllen al si, i en la direcció—o amb la resistència— d'un ple d'interessos de classe i grup (i de les ideologies que s'hi vinculen).

Per altra part els esdeveniments històrics afecten—i de vegades desnaturalitzen— aquests projectes que són quelcom ben temporat. De tal manera que, de vegades, només es salvaran al naufragi—almenys en un primer moment— els productes objectivats d'aquest o aquell projecte cultural, com poden ser ateneus, editorials, plans d'es-

tudi, literatura, art, manifestacions folklòriques...., que en certa manera, a partir d'aleshores, quedaran com extranyades o alienades del focus o matriu (projecte) cultural que les va generar. Tot això fa molt difícil avaluar l'èxit històric d'aquest o aquell projecte cultural; i més si es pensa que, sovint, des que s'imposen ja es pot dir que ha començat la seva decadència i el seu anquilosament o petrificació en realitzacions objectivades manipulades i tràficades ideològicament pel poder "en place". O sigui que, més que no pas d'èxit històric de tal visió cultural o/i política cultural fóra millor de parlar de desenllaç (provisional).

Recapitulant fins aquí:

De cara a una tipologia dels projectes culturals del període comprès entre 1903 i 1939 hauríem de tenir en compte, en cadascun d'aquests projectes els següents punts, si més no:

1. Fites atitològiques i ideològiques (valors).
2. Política i estratègia cultural seguides.
3. Mitjans econòmics, materials, polítics, etc amb què es compta.
4. Objectius concrets i ^{més o menys} immediats a assolir.
5. Productes objectivats (realitzacions culturals, artístiques, pedagògiques, etc) a què porta el projecte.
6. Desenllaç històric (provisional) del projecte.

Tot projecte cultural, em sembla, tendeix en principi a desdoblar-se amb tots aquests aspectes ressenyats. Evidentment, també tendeix a cristallitzar en una ideologia, estructurada per selecció i posterior magnificació d'alguns temes, imatges i conceptes. Però, de totes maneres, l'autèntic projecte cultural depassa i supera la inèrcia de les formacions ideològiques: on les ideologies amaguen, enfosqueixen la consciència i el sentit i proporcions del que és humà, un projecte cultural viu exerceix l'acció inversa: descobreix i posa el dit a la llaga.

I, en definitiva, una cultura es salva per la seva empena i idea humanitzadora, de defensa i promoció dels valors humans, llibertat, igualtat, espiritualitat, bellesa, etc, etc. Aquesta és la darrera raó de ser, em sembla, del que en diem cultura.

Hem trobat la seva justificació última. Ara bé, quines són les condicions de la seva vitalitat i expandiment?

En principi en veig dues, una d'indole material; l'altra d' indole més político-formal. La primera, la material, és l'existència d'una situació de lleure, de temps lliure: quan els ~~liberals~~ sindicalistes dels voltants de 1900 insistien tant en la reducció de la jornada laboral com a condició sine qua non d'una política cultural al servei del poble sabien bé el que es feien (aquest tema l'hem tocat al començament del llibre, com tindrà ^{segurament} present el lector). I l'altra circumstància socio-política sense la qual tota cultura neix morta és l'existència i garantia ferma d'unes llibertats formals, reunió, manifestació, expressió; abolició de la censura, etc. Res d'això no és nou:

ja fa molts anys que el poeta anglès John Milton ho explicà magistralment a la seva Areopagítica (Aubier, París, 1956), opuscle en defensa dels beneficis culturals i socials que produeix la llibertat de premsa.

L'època que estem estudiant, o sigui el segment de segle XX que va fins a la tragèdia civil, representa el desencadenament d'un procés que als països més desenvolupats políticament i culturalment d'Europa s'havia anat donant més gradualment des de mitjans del XIX aproximadament. M'estic referint ni més ni menys que al fenomen irreversible de la democratització del saber i la cultura i de l'expandiment de "les llums". Cada cop amb més insistència el poble reclama el seu protagonisme; la cultura no pot ser cosa d'èlites; s'imposa la seva reconversió i extensió. Aleshores es planteja (ja al s. XIX a Europa) i des del segle XX (començaments) a Catalunya i Espanya sencera) en els cercles universitaris que participen de la cultura liberal més inquieta, la qüestió de si és bo o no que la cultura es difongui, si la cultura hi guanya hi perd en aquest seu "encanallament". Les respostes són diverses, i van des d'una reafirmació elitista més o menys disfressada de modernitat fins a postures decididament favorables (demofíliques...) a la cultura de i per a tot el poble. Des de pressupòsits decimonònics, i emprant imatges positivistes que potser avui ens fan riure una mica, una de les postures més clares i exemplars en aquest sentit és la que representa Antonio Machado i el seu Juan de Mairena. Machado, al seu discurs sobre la defensa i la difusió de la cultura, discurs pronunciat a València a la sessió de clausura del Congrés Internacional d'Escriptors, va ~~escriure~~^{dir} coses tan punyents com: "La cultura vista desde afuera, como la

ven quienes ven quienes nunca contribuyeron a crearla, puede aparecer como un caudal en numerario o mercancía, el cual repartido entre muchos, entre los más, no es suficiente para enriquecer a nadie. La difusión de la cultura sería, para los que así piensan—si esto es pensar—un despilfarro o dilapidación de la cultura, realmente lamentable. ¡Esto es tan lógico!... Pero es extraño que sean, a veces, los antimarxistas, que combaten la interpretación materialista de la historia, quienes expongan una concepción tan materialista de la difusión cultural(...).

"Para nosotros, la cultura no proviene de ~~la~~ energía que se degrada al propagarse, ni es caudal que se aminore al repartirse; su defensa, obra será de actividad generosa que lleva implícita las dos más hondas paradojas de la ética: sólo se pierde lo que se guarda, sólo se gana lo que se da.

"(...) Cuando a Juan de Mairena se le preguntó si el poeta y, en general, el escritor debía escribir para las masas, contestó: Cuidado, amigos míos. Existe un hombre del pueblo, que es, en España, al menos, el hombre elemental y fundamental y el que está más cerca del hombre universal y eterno. El hombre masa no existe; las masas humanas son una invención de la burguesía, una degradación de las muchedumbres de hombres, basada en una descalificación del hombre que pretende dejarle reducido a aquello que el hombre tiene de común con los objetos del mundo físico: la propiedad de poder ser medido con relación a unidad de volumen. Desconfiad del tópico "masas humanas". Mucha gente de buena fe, nuestros mejores amigos, lo emplean hoy sin reparar en que el tópico proviene del campo enemigo: de la burguesía capitalista que explota al hombre y necesita degradarlo; algo también de la Iglesia, órgano de poder,

que más de una vez se ha proclamado instituto supremo para la salvación de las masas. Mucho cuidado; a las masas no las salva nadie; en cambio, siempre se podrá disparar sobre ellas".

Amb tot el que s'ha dit fins ara no tinc la pretensió, ni molt menys, d'haver dit el darrer mot sobre el tema. El concepte de cultura ho vol dir tot i no vol dir res; en definitiva, depèn de com s'emplea. Una mica li passa a aquest concepte el que ens passa quan destalen grills de ceba o quandesmuntem una pagesa russa d'aquelles de colors virolades que exporten a la URSS. Eb desmuntes una i te'n surt una altre tot seguit. Amb un llenguatge una mica més precís podríem dir que el concepte té diversos nivells, nivells perceptibles més enllà de l'enorme diversitat d'ús del terme cultura. En un grup d'universitaris, l'any passat, van arribar a trobar prop de 25 usos més o menys diferenciats del mot. No se l'empria igualment a la frase: "Aquell escriptor no té cap cultura" que a l'expressió: "En aquesta moda hi entren factors culturals". No té el mateix sentit a: "Té una gran cultura musical" que a: "El seu comportament demostrava una gran incultura".

Apart d'això, el mot cultura ha donat lloc a un estol de mots derivats esdevinguts "moneda més o menys corrent" als manuals i, òhuc, al llenguatge cotidià més o menys cult. Parlem de "Cultura d'una època", del "Congrés de Cultura Catalana", de la "Cultura de la pobresa", de la "subcultura", de l'"anti-cultura" i de la "contra-cultura", de la cultura "d'èlites" i de la "de masses", etc, etc.

D'aquestes i altres maneres de servir-se del vocable haurem de partir si volem catalogar els nivells significatius de base del terme. Al nostre entendre són els següents:

a) -Cultura com a conjunt de manifestacions pràctiques i teòriques de la vida d'una societat o

comunitat organitzada. Aquesta és l'accepció que alguns antropòlegs i historiadors fan servir. El seu principal sinònim és "civilització", potser preferit pels francesos, mentres que els anglosaxons trien "cultura"; d'aquí "antropologia cultural".

b) -Cultura com a manifestació de la manera de viure, fer i concebre el món d'un grup ^{humà} o classe social dins d'una societat. La cultura catalana o la cultura obrera foren combinacions de mots referides a aquest nivell significatiu.

c) -Cultura com a conjunt -o nivell- de manifestacions humanes i socials no directament vinculades al procés material de producció i reproducció de les condicions de vida (món del treball, regne de la necessitat, etc) sinó catalogables dintre de les manifestacions del "regne de la llibertat", filles del lleure: art, literatura, teories filosòfiques, ciència pura, modes, etc, etc. En aquesta accepció del terme, la cultura (teoria de la) és indestruïble d'una teoria del lleure i de la seva relació amb el treball. En definitiva, tot això remet a una teoria de la societat.

d) -Cultura com a sistema de valors. Ara bé, aquests valors no són mai purs entel·lèctics de pensador sinó que són valors "situats" en una situació social, humana i política concreta. Per tant més que valors n'haurien de dir valors més atavismes més assumpcions ideològiques més prejudicis... Però, en definitiva, la seva justificació té sempre una component axiològica, i ens refereix a unes normes l'acceptabilitat o, més ben dit, l'acceptació de les quals és condició sine qua non de la pertinença a un grup

grup.

Aquests nivells de significació sovint s'imbriquen, però, en un moment donat, cap saber-les destriar. Posem un exemple que ens resultarà familiar, car ja ens hi hem referit al començament del llibre. Si parlem de "cultura obrera", ens trobarem d'entrada amb l'ambigüitat del predicat "obrer": és cultura de o per als obrers; si és el primer cas és el segon, però no a l'inrevés: la CNS era per als obrers, però no dels obrers. Ara bé, aquesta precisió feta, cal observar que la mateixa naturalesa de la ~~precisió~~ característica "obrer" fa que, automàticament, ja hàgim de rebutjar el nivell a) abans esmentat (cultura en el sentit de l'antropologia cultural). Però quedarà veure com, concretament, s'imbrica la idea i la realitat que designa amb els altres tres nivells ressenyats, a saber: cultura com a manifestació de grup o classe (b), cultura com a expressió del "regne de la llibertat" de la "creació no directament material", de l'"esperit", etc... (c); i cultura com a sistema de valors axiològic-ideològic (perdoneu la redundància) (d).

Per la meua banda, jo voldria contribuir amb aquest reflex conceptual al debat que té lloc al mateix moment sobre el passat, present i futur d'una cultura veritablement al servei de les classes populars i catalana (9).

NOTES DELS APÈNDIXS

1. El Noticiari avisa els ^{lectors del} control de censura, per primera vegada, al número de desembre de 1920. I fins al setembre de 1921 la revista estava sotmesa a aquesta mesura. També l'organ de l'Enxerçó félic per sortir pel mar. de 1928 havia de passar, segons fe consten, pel turc

2. L'esperanto ^{com ben dit, el moviment esperantista,} sempre en les primeres dècades ^(a Catalunya) abundants conreades i, inevitablement surgen capellots i emissions. A finals de la Dècada la Federació Esperantista de Catalunya confereix per la més antiga i nombrosa de la Península, amb 16 grups federats i 500 membres individuals. Portava realitzats 15 congressos i 14 dies flors internacionals. Polintraant amb alguns directius del grup esperantista Barceloní (del Fajó), Sebastià Chaler afirma que dintre d'aquesta empresa van tenir lloc a catalans i catalans, Sabadell, Tarragona, Ullst, St. Feliu de Guírdol, Vilanova i la Geltrú, Besòs, Manlleu, Figueras, Manresa, Vic, St. Coloma de Farnés, des a Mallorca (Palma, Soller), i l'arctius a València, ciutat de la nostra regió "fraterna", València, que amb el seu exemple precedents a despit de t. G. les barreres. La data de la carta de Sebastià Chaler a l'Opinio és de 28 d'octubre de 1928.

- 3. BALMES, Jaime: Obras Completas, t.V, p.457 i ss
- 4. Ibid., p.465 i ss.
- 5. WILLIAMS, Raymond: Cultura i Societat, Laia,
Barcelona, 197, pp.478-496.
  - 6. Ibid., p.491 i ss.
  - 7. Ibid., pp480-481.
  - 8. Ibid., p.490.

9. Cf. conclusions del "Congrés de la crítica" (Avui, Barcelona, 4-juliol-76), i també SICA, Pere. "Consideracions sobre la cultura catalana. A propòsit de l'homenatge a Carles Riba dels artistes i del poble de Girona", Camí, Barcelona, 4-9-76.

De la formació complexa a què pot donar el concepte de cultura m'és un exponent el desinífic Josep Vendrell i Solà a La Immigració a Catalunya, Barcino, 1935, pp. 134-138, "La formació de la cultura".